T.C.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

TEFSİR BİLİM DALI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

AYETLER IŞIĞINDA HZ. İBRAHİM VE AİLESİNDE TESLİMİYET

Sümeyra TOPRAK

ŞANLIURFA-2022

T.C.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

TEFSİR BİLİM DALI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

AYETLER IŞIĞINDA HZ. İBRAHİM VE AİLESİNDE TESLİMİYET

Sümeyra TOPRAK

Danışman

Prof. Dr. Atilla YARGICI

ŞANLIURFA-2022

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS

TEZ ONAY SAYFASI

Prof. Dr. Atilla YARGICI danışmanlığında, Sümeyra TOPRAK'ın hazırladığı **"Âyetler Işığında Hz. İbrahim ve Ailesinde Teslimiyet"** konulu bu çalışma 21 /12 /2022 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü **Temel İslam Bilimleri** Ana Bilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

☒Oybirliğiyle / ☐ Oy çokluğu ile

İmza

Danışman	Prof. Dr. Atilla YARGICI	
Üye	Doç. Dr. Mahmut ÖZTÜRK	
Üye	Doç. Dr. Ahmet ÖZDEMİR	

Bu tezin Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı'nda yapıldığını ve enstitümüz kurallarına göre düzenlendiğini onaylarım.

Prof. Dr. Şevket Ökten
Enstitü Müdürü

Bu çalışma: Harran Üniversitesi BAP Birimi Tarafından Desteklenmiştir.

Proje No: 212779

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

	T.C. **HARRAN ÜNİVERSİTESİ** **TEZLİ YÜKSEK LİSANS** **ORİJİNALLİK RAPORU ve BEYAN BELGESİ**	**Doküman No** : HRÜ-KYS-FRM-015 **Yayın Tarihi** : ..../…./.20… **Revizyon No** : **RevizyonTarihi** : **Sayfa No** : 3 / 133

ÖĞRENCİNİN	
Öğrenci No	195230022
Adı / Soyadı	Sümeyra TOPRAK
Anabilim Dalı/Programı	Temel İslam Bilimleri/ Tezli Yüksek Lisans
Tez Konusu	Âyetler Işığında Hz. İbrahim ve Ailesinde Teslimiyet

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yukarıda başlığı belirtilen Yüksek Lisans Tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 116 sayfalık kısmına ilişkin, 18/11/2022 tarihinde şahsım/ danışmanım tarafından **Turnitin** adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, benzerlik oranı % 22'dir. Ayrıca bu tezçalışması hiçbir blok kopyalama içermemektedir.

Uygulanan filtrelemeler:

1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,

2- Kaynakça hariç

3- Alıntılar hariç/dâhil

4- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yükseköğretim Kurulu Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi, Harran Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesini ve Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez çalışması Orijinallik Raporu alınması ve kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Etik ihlal tespiti halinde, Enstitü yönetim kurulunca, diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

21/11/2022
Sümeyra TOPRAK

Yukarıda yer alan raporun doğruluğunu onaylarım. 21/11/2022
Prof. Dr. Atilla Yargıcı
(Danışman)

ÖZET

AYETLER IŞIĞINDA HZ. İBRAHİM AİLESİNDE TESLİMİYET

TOPRAK, Sümeyra

Yüksek Lisans Tezi

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Atilla YARGICI

Aralık, 2022, 122 sayfa

Bu çalışmanın konusu, ayetler çerçevesinde teslimiyet kavramının anlaşılmasını sağlamak ayrıca Hz. İbrahim ve ailesi tarafından teslimiyetin özümsenmiş halini ortaya koymaktır. Bu aile ekseninde, hayatın her alanında, her yaş ve cinsiyetten insanların karşılaştıkları durumlar karşısında Allah'a teslim olmayı tercih ederek gerçek kurtuluşu yakalamalarının mümkün olabileceği ispatlanmaya çalışılmıştır. Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde teslimiyet kavramı ve türevleri gerekli kaynaklardan incelenmiştir. Aynı kökten türeyen selamet, barış, Allah'ın ismi, cennetin ismi, İslam, Müslüman, merdiven ve teslim olma kavramlarını araştırarak teslimiyet ile ortak yanları tespit edilerek ortaya konulmuştur. Kur'an'da teslimiyet kavramının işlenişi ve yakın anlamlı diğer kavramlarla ilişkisi ele alınmıştır. Bu kavramlardan hanif, islam, iman, tevekkül, ihsan, itaat, rıza, sadâkat ve ihlas terimleri teslimiyet bağlamında açıklanmıştır. Çalışmanın ikinci bölümde Hz. İbrahim ve aile bireylerinin kısaca hayatları hakkında bilgiler verilmiştir. Üçüncü bölümde ise, Hz. İbrahim ve aile bireyleri tarafından karşılaştıkları zorluklar ve itaat gerektiren durumlar, ayetler çerçevesinde ele alınarak bu durumları sergiledikleri teslimiyet olgusu sayesinde başarıyla atlattıkları ifade edilmiştir. İnsanları Allah'a davet ederek tebliğ vazifesini yerine getiren Hz. İbrahim, önce yakın akrabalarından başlamıştı. Kavmi ve zamanın hükümdarına da aynı tebliğde bulundu. Fakat tevhid davetini kabul etmemekle kalmayıp Hz. İbrahim'i ateşe atmakla cezalandırdılar. Hz. İbrahim, canıyla olan imtihanını Allah'a tam olan güveni sayesinde selametle atlattı. Bu çalışmayla aile bireylerinin hayatlarına da teslimiyetin aynı oranda yansıdığına şahit olmaktayız. Memleketlerini terk etmek zorunda kaldıklarında, nefse ağır gelen itaat gerektirici durumlarda, evlat ve eş gibi

en yakın sevdiklerini kaybetme tehlikeleri gibi zor şartlarda Allah'a teslim olarak metin kalabilmişlerdir. Teslimiyetleri sayesinde hem dünyada hem ahirette seçkin insanlar arasında olmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Teslimiyet, Hz. İbrahim, Kur'an, Allah, ayet, aile

ABSTRACT

SUBMISSION IN PROPHET ABRAHAM'S FAMILY AND RELATED QURʾĀNIC VERSES

TOPRAK, Sümeyra

Master'sThesis

Department of Basic Islamic Sciences

Advisor: Prof. Dr. Atilla YARGICI

December 2022, 122 pages

The focus of this study is to help fully appreciate the notion of submission in the light of Qurʾānic verses and to describe the true submission in Prophet Abraham (Ibrāhīm al-Khalīl) and his family. With a specific reference to this family, this study claims that it is possible for people of allages in allwalks of life, including men and women, to attain true salvation by choosing to submit to Allah in various situations in their lives.This study is composed of three chapters. The first provides an analysis of the notion of submission and its types in the light of information from fundamental sources. It discusses the concepts of salāmat, peace, the name of Allah, the name of heaven, Islam, Muslim, ladder and submission, all of which are derived from the same root, and it presents the common properties of these notions with submission. It also describes the way the Qurʾān addresses the concept of submission and its relationship with other closely related concepts. Being among these concepts, the terms hanīf, Islam, īmān, tawakkul, ihsan, obedience, consent, loyalty and ikhlās are explained in line with the notion of submission. The second chapter provides brief information about the lives of Prophet Abraham and his family. The third elaborates on the challenges faced by him and his family and discusses, based on Qurʾānic verses, the situations requiring obedience. It stresses that they all successfully fought off these challenges thanks to their true submission to Allah.Prophet Abraham, who fulfilled his duty of tablīgh by inviting people to Allah, began with his close relatives. He also invited his tribe and the ruler of the time to Allah. However, not only did they refuse his invitation to tawhīd but they also punished him by throwing him into fire. Prophet Abraham survived the test for his

life thanks to his complete trust in Allah. This study reveals that submission is equally witnessed in thelives of his family. When they had to leave their homeland, they were able to survive difficult conditions, such as the danger of losing their beloved ones; that is the children and spouse, by submitting to Allah. Thanks to their submission, they were among the distinguished people both in this world and in the Hereafter.

Keywords: Submission, the Qurʾān, Allah, verses, family

AYETLER IŞIĞINDA HZ. İBRAHİM VE AİLESİNDE TESLİMİYET

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI II
ORİJİNALLİK RAPORU ve BEYAN BELGESİ III
ÖZET IV
ABSTRACT VI
İÇİNDEKİLER VIII
KISALTMALAR X
GİRİŞ 1
A. Araştırmanın Konusu ve Önemi 1
B. Araştırma Metodu 1
C. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları 2

BİRİNCİ BÖLÜM
TESLİMİYET

1.1. TESLİMİYET KAVRAMI 4
1.2. KUR'AN-I KERÎM'DE SELM KELİMESİNİN TÜREVLERİ VE ANLAMLARI 5
1.2.1. Allah'ın Sıfatı ve Dâru's-Selam 5
1.2.2. Selamlaşma 7
1.2.3. Barış ve Emniyet 9
1.2.4. Selamet 10
1.2.5. İslam-Müslüman 13
1.2.6. Merdiven 15
1.2.7. Teslim Olma 16
1.3. KUR'AN-I KERÎM'DE TESLİMİYET VE YAKIN ANLAMLI KAVRAMLAR 21
1.3.1. Teslimiyet 21
1.3.2. Hanif- İslam- İman 24

1.3.3. Tevekkül 31
1.3.4. İhsan 39
1.3.5. İtaat 43
1.3.6. Rıza 46
1.3.7. Sadâkat 49
1.3.8. Dini Allah'a Has Kılmak 51

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. İBRAHİM ve AİLE FERTLERİ

2.1. HZ. İBRAHİM 56
2.2. HZ. LÛT 59
2.3. HZ. SÂRE 64
2.4. HZ. HÂCER 65
2.5. HZ. İSMAİL 66
2.6. HZ. İSHAK 68
2.7. HZ. YA'KÛB 69

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HZ. İBRAHİM ve AİLE BİREYLERİNİN TESLİMİYETİ

3.1. Tevhid ve Teslimiyet 73
3.2. İmtihanlara Karşı Teslimiyet 77
3.2.1. Ateşe Atılmak İle İmtihan ve Teslimiyet 81
3.2.2. Hicret İle İmtihan ve Teslimiyet 84
.3.2.3 Kurban İmtihanı ve Teslimiyet 90
3.3. Hac ve Teslimiyet 96
3.4. Sabır ve Teslimiyet 102
.35. Dua ve Teslimiyet 104
SONUÇ 112
KAYNAKÇA 115

KISALTMALAR

a.s. Aleyhisselam

b.y. Yayın yeri yok

bin Oğlu

Bs. Baskı

c.c. Celle Celaluhu

Hz. Hazreti

M. Milâdî

r.a. Radiyâllahu anh

s.a.v. Sallallâhu aleyhi ve sellem

Thk. Tahkîk eden

TDV Türk Diyanet Vakfı

ts. Tarihsiz

ö. Ölüm yılı

v.b. Ve benzeri

v.s. Ve sair

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Allah'a kulluk amacıyla ve yeryüzüne halife olarak yaratılan insan, dünyada birçok imtihana maruz kalmaktadır. Hayatın girdabı içerisinde bu önemli vazifelerini yürütebilmesi için Cenabı Hak tarafından elçiler ve vahiyler gönderilmiştir. İnsanın bu vasıtalar doğruyu ve mükemmeli yakalaması istenmekte ve böylece iki cihan saadetine nail olması amaçlanmaktadır. Dünya ve ahiret mutluluğunu yakalayabilmek ancak Allah'a iman, imanın gereklerini hayata aktarmak ise ancak teslimiyet ile mümkün olabilmektedir. Bu amaçla teslimiyet kavramını iyice anlaşılmasını sağlamak ve yaşanmış örnek üzerinden bu kavramı ele almak zaruri görünmektedir. Hz. İbrahim hakkında birçok çalışmanın yapıldığını bilmekteyiz. Her bir çalışma O'nun hayatının farklı bir yönünü ele almaktadır. O'nun hayatını teslimiyet açısından incelediğimizde bu özelliğin temelde yer aldığını ve hayatının her alanını ve etkileşim içinde olduğu her bireyi kuşattığını görmekteyiz. Tüm peygamberlerin hayatında teslimiyetin büyük bir role sahip olduğu inkar edilemez bir gerçektir. Lakin Hz. İbrahim bu yönüyle birçok ayete konu olmakta ve açıkça Allah tarafından kendisine teslim olması istendiğinde tereddütsüz teslimiyeti tercih etmektedir. Ayrıca Allah'a itaat ve boyun eğme hususunda aile bireylerinin de net bir tavır ortaya koymaları bu çalışmayı böyle bir aile üzerinden yapmayı gerekli kılmıştır. Çalışmamızda teslimiyetin ne olduğunu ve hangi kavramlarla yakın anlam ihtiva ettiğini ayetlerden yola çıkarak inceleyeceğiz. Hz. İbrahim ve aile bireylerinden olan Hz. Lût, Hz. Sâre, Hz. Hacer, Hz. İsmail, Hz. İshak ve Hz. Ya'kûb'un hayatlarında teslimiyetin rolünün ne olduğunu aktaracağız. Bu çalışma ile amacımız teslimiyetin hayatın odak noktası olması gerektiği ve böylece insanların gerçek saadete kavuşmalarının teslimiyetle mümkün olduğunu vurgulamaktır.

B. Araştırma Metodu

Konulu tefsirin bir örneği olan çalışmamıza, öncelikle teslimiyet kavramını gerekli sözlük ve eserlerden incelemeyle başlayacağız. Aynı kökten türeyen diğer kavramları da inceleyerek bir bütün halinde ele alacağız. Daha sonra Kur'an'da teslimiyet kavramının hangi manalarda kullanıldığını ve bu manaya yakın olan diğer kavramları da inceleyeceğiz. Hz. İbrahim ve aile fertlerinden Hz. Lût, Hz. Sâre, Hz. Hacer, Hz. İsmail, Hz. İshak ve Hz. Ya'kûb'un kısaca hayatlarına tarihi kaynaklardan

faydalanarak değineceğiz. Ayetler ışığında teslimiyetin bu ailenin hayatında nasıl canlandığını ele alacağız. Araştırmamızda öncelikle teslimiyet kavramının kökü olan selm kelimesinin anlamını ve bu kökten türeyen kavramların manasını inceleyeceğiz. Teslimiyet ile yakın anlam ihtiva eden kavramları ayetler ve müffessirlerimizin görüşleri bağlamında ele alacağız. Hz. İbrahim ve aile bireylerini çalışmanın kapsamını aşmadan tanıtıp bu ailenin teslimiyetine dikkat çekeceğiz. Kur'an'da birçok ayette değinilen Hz. İbrahim ve ailesinin tevhid mücadelesinde, imtihanlar karşısında, sabır ve itaat gerektiren durumlarda sergiledikleri teslimiyeti müfessirlerimizin görüşlerinden yararlanarak aktaracağız.Teslimiyet ve kökünden türeyen kavramların, teslimiyet ile yakın anlam barındıran kelimelerin anlamları için Halil b. Ahmed'in Kitâbû'l Ayn, İbni Manzur'un Lisanu'l Arab, İsfahânî'nin Müfredât isimli sözlüklerinden istifade edeceğiz. Çalışmamızın genelinde ayetlerin meali için, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Kur'an-ı Kerîm Meali'nden yararlanılacaktır. Yer yer tarihî bilgiler için Taberî'nin Tarîh, İbn-i Sâd'ın Tâbâkât, İbn-i Kesîr'in Kısas-ı Enbiyâ isimli eserlerinden faydalanacağız. Klasik tefsir eserleri olan Câmiu'l- Beyân, Te'vîlâtü'l-Kur'an, Keşşâf, Mefâtîhu'l-Gayb ve İbn-i Kesîr'in tefsiriyle birlikte, çağımızın önde gelen tefsir eserlerindenRûhu-l Beyân, Hak Dini Kur'an Dili, Tahrîr ve't-Tenvîr eserleri esas alınarak mukayese ve tespitlerde bulunarak ayetleri farklı yorumlayan müfessirlerimizin görüşlerinden, kitap ve makalelerden de istifade edeceğiz.

C. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Çalışmamızın alanını, ayetler çerçevesinde bir kavramın anlamı ve bir peygamber ailesinde o kavramın hayat bulmuş hali oluşturmaktadır. Hz. İbrahim'in tevhid mücadelesi, tebliğ çalışmaları, aile ilişkileri birçok çalışmaya konu olmuştur. Fakat Hz. İbrahim'in ve ailesinin teslimiyet açısından ele alındığı akademik bir çalışma bulunmamaktadır. Öte yandan Kur'an'da teslimiyet kavramının incelendiği çalışmaların da az olması bizi bu konuyu çalışmaya ve araştırmaya teşvik etti. Bu çalışma ile hem teslimiyet kavramını ayetler çerçevesinde tanımlamaya hem de Hz. İbrahim ve ailesi tarafından teslim olmanın keyfiyetini ele alacağız.Teslimiyetin kökü olan "s-l-m" sülasisinden türeyen selam, daru's-selam, barış, selamet, islam, müslüman, merdiven ve teslim olma konularını teslimiyet bakış açısıyla inceleyeceğiz. Semantik açıdan teslimiyetle alakalı olan hanif, islam, iman, tevekkül,

ihsan, itaat, rıza, sadâkat, dini Allah'a has kılmak kavramlarını da tanımlayıp ayetler bağlamında ele alacağız. Konumuzla alakalı olan takva, samimiyet, gönüllülük, işini tastamam yapmak, yüzünü teslim etmek, selim kalp sahibi olmak, Allah'a yakın olmak gibi teslimiyetle iç içe olan kavramlara ise yeri geldikçe değinilmiştir. Çalışmamıza konu ettiğimiz Hz. İbrahim'in ve aile bireylerinin hayatına bir bölüm ayıracağız. Aile dediğimiz zaman bir kişinin alt ve üst soyu buna dâhil olmaktadır. Tüm fertlerin dâhil olduğu hele de ümmetin babası konumunda olan Hz. İbrahim için böyle bir aile çalışması yapmak mümkün görünmemektedir. Bu nedenle onun ailesinden hayatta iken gördüklerine yer vereceğiz. Bunlar arasında yeğeni Hz. Lût, eşleri Hz. Sâre ve Hz. Hâcer, oğulları Hz. İsmail ve Hz. İshak, torunu Hz. Ya'kûb yer almaktadır. Bunlar dışında hayattayken ailesinde gördüğü daha birçok fert vardır lakin onlar da ya Hz. İbrahim'in babası gibi inkar etmeyi tercih etmişler veya teslimiyet noktasında önemli bir yere gelemeyerek kaynaklarımıza konu olmamışlardır. Bu ailenin hayatının her safhasında teslimiyeti müşahede etmek mümkündür. Durum böyle olunca teslimiyeti tevhid, imtihanlar, hac, sabır ve dua başlıkları altında incelemek daha doğru olacaktır. Hz. İbrahim ve ailesinin canıyla, malıyla, vatanıyla ve evladıyla sınanması, karşılaştıkları zorlukları ve yerine getirilmesi istenen ibadetleri teslimiyet bağlamında ve bu başlıklar altında ele alacağız. Çalışmamızın alanımızda çalışan çalışmayan herkese faydalı olması ve teslimiyetin bizlerin hayatında da merkezî bir otorite olmasını Cenabı Hak'tan niyaz ediyorum.

BİRİNCİ BÖLÜM

TESLİMİYET

İnsanın Allah'a karşı olan vazifelerini hakkıyla yerine getirebilmesi, ibadet ve itaatin tam manasıyla gerçekleşebilmesi için beden, ruh, akıl, duygu birliğiyle teslimiyetin sağlanması gerekmektedir. Teslimiyet, Allah'a tüm benliğiyle teslim olarak güven ve emniyet içerisinde olmayı sağlamaktadır. İnsanın hayatında karşılaştığı imtihan ve zorluklar karşısında doğruyu ve iyiyi tercih etmesini kolaylaştırmakta böylece Allah'ın rızasına yaklaştırarak iki cihan saadetini mümkün kılmaktadır. Bu minvalde teslimiyet kavramının daha iyi anlaşılması için kök itibariyle incelenmesine öncelik verdik.

1.1. TESLİMİYET KAVRAMI

"سَلْم" kökünden türemiş olan teslimiyet kavramı farklı anlamlara gelmektedir. "سلم" kelimesinin ilk harfinin fetha ya da kesra olması manayı değiştirmez. İkinci harfinin sukünuyla, emniyet, barış, esenlik, selamet anlamlarına gelir.[1]Rağıb el-İsfahani, bu kavramın zahiri ve batınî belalardan emin olma, barış ve güvenlik manalarına,[2]Cürcani iseسلم ibaresinin takdim ve teslim olmak manalarına geldiğini[3] ifade etmektedirler.

Selm kelimesinin ism-i faili olan "سالم"ayıp ve kusurlardan, bela ve hastalıklardan beri olan, korunmuş ve güvende olan manasına gelmektedir.İbn Manzur, işi dosdoğru olan kişiye"salim" denileceğini ifade ederek bu kavramın "sulh ve selamet gayesiyle boyun eğen, teslim olan, itaat eden, nebinin getirdiklerine sıkıca bağlanan" anlamlarını da ihtiva ettiğine dikkat çekmektedir.[4]

Allah'ın (c.c.) isimlerinden olan "السلام"ibaresi de سلم kökünden türemiş olup,"selamette tutan, zarar ve kötülüklerden koruyan, işleri rast getiren" manalarına gelmektedir. Cennetde ayıp ve kusurlardan beri olması, esenlik ve güven yurdu olması itibariyle"Dârü's-selam" olarak anılmaktadır.Ayrıca biriyle karşılaşınca

[1]Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l ayn*, 270; Zemahşerî, *Esâsü'l bâligâ*, 1/470; İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, 12/292.
[2]İsfâhânî, *Müfredât,* 421.
[3]Cürcâni, *Kitâbü't-ta'rîfat*, 120.
[4]Zemahşerî, *Esâsü'l bâligâ,* 1/ 470; İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, 12/293.

kullandığımız selamlaşma ibaresi de,"benden sana zarar gelmez, aramızda barış, selamet ve mutluluk vardır" teminatını vermek için kullanılan bir lafızdır.[5]

اسلم boyun eğdi, teslim oldu, kurtuldu, esenliğe kavuştu manalarına gelir. "اسلم" fiilinin mastarı olan İslam, kendisine sığınanları koruyan, müntesiplerini tehlikelere terk etmeyen dinin adıdır. Müslüman olan malını da canını da emniyete almış demektir."سلّم"nin mastarı olan "تسلم" lafzı ise; hükümlere rıza göstermek, boyun eğmek, güven duymak demektir.[6]Dini literatürde ise; tüm noksanlıklardan münezzeh olan Allah'a (c.c.) güven duymak, hükümlerine boyun eğmek, O'nun (c.c.) azabından yine O'nun rahmetine sığınmaktır. Kişi İslam'a girmekle şerlerden, Allah'ın gazabından emin olur, dünyevi esaretlerden ancak teslimiyet duygusu ile kurtulur. Kısaca etimolojik bir çerçeve çizdikten sonra "Selm" kelimesinin türevlerinin anlamlarına ve Kur'ân-ı Kerîm'deki kullanımlarına bakmanın, teslimiyet kavramını daha net anlamamıza yardımcı olacağı kanaatindeyiz.

1.2. KUR'AN-I KERÎM'DE SELM KELİMESİNİN TÜREVLERİ VE ANLAMLARI

Teslimiyet kelimesinin kökü olan "selm" sülâsisinden türeyen selam, barış, güven, islam, müslüman, merdiven, teslim olma kavramlarının anlamı ve ayelerde kullanılış şekilleri incelendiğinde teslimiyet kavramı daha iyi anlaşılacaktır. Bu aşamadan sonra teslimiyete ve ona yakın anlamlı kavramlara ayetler ışığında değinmek yerinde olacaktır.

1.2.1. Allah'ın Sıfatı ve Dâru's-Selam

Kur'ân-ı Kerîm'de selm kökünden türeyen "selâm" Allah'ın bir sıfatı olarak kullanılmaktadır.[7] Haşr suresi 23. Ayette "هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ" buyrularak Allah'ın birçok sıfatı ile beraber Selâm sıfatı da zikredilmektedir. Selam, Allah'ın bütün eksikliklerden beri olması, her şeyin ona muhtaç olup O'nun (c.c.) hiçbir şeye ihtiyaç duymaması demektir. Bir başka ifadeyle de tüm mahlûkatınO'nun (c.c.) zulmünden emin olmasıdır.[8] Allah (cc) tüm varlığın yegâne sahibidir. Bir malikin mülkünde tasarrufta bulunması zulüm değildir. Zulüm aciz, cahil ve muhtaçların ortaya

[5]İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, 12/ 289-290.
[6]İbn Manzûr, 12/ 290-295.
[7]Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 12/446.
[8]Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 22/551.

koyabileceği bir durum iken, her yönüyle kâmil olan Allah hakkında düşünülmesi ise imkânsızdır. O'nun zatında noksanlık ve zaaf bulunması ya da kemalinin zeval bulması düşünülemez.[9]Aynı zamanda "Selam" dualara icabet eden, mazlumları zalimlerden koruyan, kullarının ayıp ve kusurlarını örten demektir.[10]

Ayrıca "selam" lafzını Allah (c.c.) cennetin bir ismi olarak da zikretmektedir. Nitekim,"لَهُمْ دَارُ السَّلَامِ عِنْدَ رَبِّهِمْ" [11] ayetinde bu manayı görmek mümkündür. Zemahşerî bu ayetteki selam lafzının Allah'ın (c.c.) bir sıfatı olduğunu dolayısıyla cennetin Allah'ın yurdu olduğunu ifade etmektedir.[12] Bu vasıf cennet yurdunun eksikliklerden, endişe, üzüntü, yorgunluk, gam, keder vb. her türlü fenalıktan ve fanilikten uzak olduğunu göstermektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'in başka bir ayetinde de Yüce Rabbimiz'in kullarını Dârü's-selam'a davet ettiği ve dilediğine hidayet verdiği ifade edilmektedir.[13]Allah (c.c.), kullarını dostları için hazırladığı yurda davet etmektedir. O yurda gidenler tüm hüzün ve kederlerden, noksanlık ve hastalıklardan arınmış olurlar.Dârü's-selam tüm fanilik ve fenalıklardan salim olunan yurdun adıdır.[14]Allah'ın (c.c.) kendi ismi ile cenneti isimlendirmesi, ebedi yurda olan lütfundan[15] ve orayı veli kullarına hazırlamasından dolayıdır. Allah'a yakışmayan hiçbir vasfın o yurda da layık görülmeyişindendir.[16]

Ayrıca Dârü's-selâm'ın, islam dini olduğunu söyleyen müfessirlerimiz de bulunmaktadır. Bu görüşlerini delillendirmek maksadıyla şu hadisi aktarmaktadırlar.Allah Resulü (s.a.v.) bir hadisinde, uyurken Cebrail ve Mikail'i gördüğünü ve kendisine Resulün ve ümmetinin misalinin şuna benzediğini söylediler; bir melik yurdunda binalar, evler inşa eder. Evlerde sofralar hazırlatıp elçisini göndererek tüm halkı ziyafete davet eder. Kimisi elçinin davetine icabet ederek ziyafete katılır, kimi de daveti reddeder. İşte o melik Allah Teala'dır. O yurt islam, inşa ettiği evler ise cennettir. O elçi de Allah'ın Rasulu Hz. Muhammed (s.a.v.)'dir. O elçinin davetine icabet eden İslam'a, İslam'a giren ise cennete girer ve

[9]Mevdudî, *Tefhimu'l-Kur'an*, 6/228.
[10]Razî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 17/238.
[11]el-En'âm 6/127
[12]Zemahşerî, *Keşşâf*, 4:2/64.
[13] Yûnus 12/25
[14]Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 12/153.
[15]Zemahşerî, *Keşşâf*, 4:2/341.
[16]Abduh, *Tefsîru'l-menâr*, 11/286.

kendisi için hazırlanmış tüm nimetleri tadar.[17] İslam ile şereflenen toprakların huzur ve sekinete kavuştuğuna tüm cihan şahittir. Gerek müslümanların birbirlerine karşı gerek Rablerine karşı vazifelerini eksiksiz ifa etmeleri, hak hukuka riayet ederek yaşamaları İslam toplumunu kusursuz kılar. İslam yurdunun Daru's-Selam olarak adlandırılmasının isabetli olmasıyla birlikte, bu ismin ahiret yurduna daha çok yakıştığı yerinde olacaktır. Zira dünya her ne kadar Allah'ın dini ile ıslah olsa bile mükemmeli ve kusursuzluğu yakalayabilen baki yurt değildir. Asıl baki yurt; eksiksiz, mükemmel ve ebedi olan cennettir.

Diğer taraftan bir sıfat olarak "Selam" lafzı, Allah Teâlâ hakkında kullanıldığında, "Allah'ın zâtının her türlü kusurdan, sıfatlarının tüm noksanlıklardan, fiillerinin de şerlerden münezzeh olması" anlamlarına gelir. Bu sıfat kullar hakkında kullanıldığında ise, kişinin kalbinin hileden, kin ve hasedden, organlarının günahlardan ve mahzurlu hareketlerden sâlim oluşunu ifade etmektedir.[18] المُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ المُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ "Müslüman, müslümanların elinden ve dilinden emin olduğu kişidir" hadisi[19] de bu manayı teyid etmektedir. Gerek fiilleriyle ve gerek sözleriyle kimsenin hakkına girmeyen, tüm müslümanların onun zararından selâmette olduğu kişi ancak "selam" sıfatı ilevasıflanabilir.Tüm bunlara ilave olarak Selam kavramı, nefsi her iki cihanın sıkıntılarından soyutlayıp,[20] bütün hayırlarla iç içe olmayı simgelemektedir.

1.2.2. Selamlaşma

Selm kökünden türeyen bir başka lafız da biriyle karşılaştığımız anda kullandığımız, muhabbetin anahtarı olan "selam" lafzıdır. Tüm kusur ve ayıplardan arınık olma, güven, rahatlık, emniyet ve esenlik anlamlarına gelen selam[21]Kur'ân-ı Kerîm'de karşılaşma ve musafaha tabiri olarak da kullanılmaktadır.Cahiliye döneminde de selam vardı fakat bu selam, duadan ve hayır dileklerinden uzak, köleliği ve sınıf farkını önceleyen bir selamlaşma halindeydi. Cahiliye toplumunun nezaket kurallarından yoksun olduklarını ve bu nedenle birçok sıkıntıya maruz

[17]Maturîdi, *Tefsîru Maturîdî*, 6/32; Maturîdi, 6/32; Razî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 17/238; İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm*, 4/261.
[18]Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 8/73.
[19]Bûhari, *Sahîhü'l-Bûhari*, böl. İman, 4.
[20]Cürcâni, *Kitâbü't-ta'rîfat*, 120.
[21]İsfâhânî, *Müfredât*, 421.

kaldıklarını Kur'ân-ı Kerîm'deki ayetlerden öğrenmekteyiz.[22]İslamiyet'in önerdiği selamlaşma ve izin isteme adabıyla, özel meskenlerin ve mahremiyetin önemi vurgulanmakta, ailenin ve bireyin saygınlığı koruma altına alınmaktadır.İslam'da selam vermek sünnet, almak ise farzdır. Selam veren on sevap kazanırken muhatabı ona karşılık vermekle bir sevap kazanır.[23]Bu durum, sevgi ve muhabbet ortamlarının oluşması için ilk adımı atmanın önemine ve gayret göstermenin gerekli oluşuna dikkat çekmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'de kırk kadar ayette "selam" ibaresine yer verilmektedir. Bazı ayetlerde önceki peygamberlerin de "selâmun aleyküm" tabirinikullandıkları haber verilir.[24]Bazı ayetlerde bu tabiri,meleklerin dünyada salih kullara[25]ve cennette cennet ehline[26] karşı kullandıkları görülmektedir."سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ" ayetinde[27] Rablerine karşı gelmekten sakınanların selam ile karşılanıp ebedi yurda davet edileceği haber verilmektedir.

Bunlara ilave olarak Kur'an'da Allah'ın mümin kullarına[28] ve peygamberlerinede selâm verdiğiyle[29] ilgili ayetler de bulunmaktadır.Bu minvalde Hz. İbrahim'e evlat müjdesiyle gelen elçilerin selam vermelerini örnek olarak zikredebiliriz. Zira o elçiler, Hz. İbrahim ve eşinin korkuya kapıldıklarını görünce selam vererek korkularını hafifletmeyi ve şüphelerini gidermeyi amaçlamaktaydılar.[30]Ayrıca Kur'an'daResûlallah'a (s.a.v.) da kendisine gelen müminlere "selâmün aleyküm" diye hitap etmesinin emredildiği[31] ayetlere rastlamak mümkündür.Selam lafzı ile muhabbet başlarsa hayır ve berekethâsıl olur.[32] Kişiler karşılıklı duada bulunarak kardeşlik ve sevgi bağlarının güçlenmesine sebebiyet vermiş olurlar. Reşit Rıza tefsirinde gerek Allah'ın ve meleklerin cennet ehline, gerek cennet ehlinin birbirlerine,[33] selam vermesinin, sevgi ve güven içerisinde

[22] Nûr 24/27,61
[23]el-Mevsîlî, *el-İhtiyâr li-taʿlîli'l-muhtâr*, 4/164; Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 4/127.
[24] Meryem 19/33, 47
[25]Hûd 11/48, 69; el-Hicr 15/52; ez-Zâriyât 51/25
[26]er-Ra'd 13/24; el-Hicr 15/46; en-Nahl 16/32; Kāf 50/34
[27]ez-Zümer 39/73
[28]el-Ahzâb 33/44; Yâsîn 36/58
[29]es-Sâffât 37/79, 109, 120, 130, 181
[30] Hûd 11/69; el-Hicr 15/52,53
[31]el-En'âm 6/54
[32]Meryem 19/62
[33]Yûnus 10/10; İbrâhîm 14/23

olmalarının da cennet yurdunun "daru's-selam" olarak anılmasında etkili olduğunu zikretmektedir.[34] Cennet ehlinin sözlerinin selam olması, birbirlerini kıracak, incitecek boş ve kötü kelam sarf etmemeleri, hata ve günahlardan uzak bir şekilde muhabbet etmelerinin de cennet nimetlerinden bir nimet olduğunu göstermektedir.[35]

"Selamun aleykum" ibaresi, sadece bir karşılaşma tabiri değil aynı zamanda kişinin islam dairesi içerisinde olduğunun da parolasıdır. Bu hususta şu örneği zikretmek mümkündür. İsmi kaynaklarda farklı geçen sahabeden biri, önceden iman etmediğini bildiği biriyle karşılaştı. O kişi Kelime-i Tevhid'i getirerek İslam'ın selamıyla selam verdi. Sahabe de onun mü'min olmadığını iddia ederek onu öldürdü ve mallarına el koydu. Rasulallah (s.a.v.) bu haberi duyunca,o sahabeyi kınadı ve Nisa suresinin 94. ayeti nazil oldu.[36] Bu ayette Allah (cc) iyi anlamadığımız, şüpheli durumları iyice araştırmamızı ve teenni ile hareket etmemizi istemektedir. Ayrıca ayetteki "selam verirlerse" ifadesinden,müşriklerinteslim olarak müslümanların yönetimine girmeyi kabul etmeleri anlamını çıkarmak da mümkündür.[37]Selam verip teslim olduklarını söyleyenlerin artık canını ve malını korumaya aldıkları, onlar hakkında hüsn-ü zan besleyerek belki henüz dilde olan imanlarının gönülde de yer bulmasına vesile olunması gerektiği sonucuna varılmaktadır.

1.2.3. Barış ve Emniyet

Selm/silm kelimesi savaşın zıddı anlamında kullanılan sulh ve barış manasını da ihtiva etmektedir.[38]

Nitekim Nisa suresinde bu anlamıyla kullanılmıştır. فَإِنِ ٱعۡتَزَلُوكُمۡ فَلَمۡ يُقَٰتِلُوكُمۡ وَأَلۡقَوۡاْ إِلَيۡكُمُ ٱلسَّلَمَ فَمَا جَعَلَ ٱللَّهُ لَكُمۡ عَلَيۡهِمۡ سَبِيلٗا Artık kafirler, mü'minleri bırakıp bir tarafa çekilir ve savaşmazlar ise, barış teklif ederlerse Allah, onların aleyhine bir yolu tercih etme hakkı[39] vermemiştir. Zemahşerîtefsirinde "sin" harfinin fethası ve "lam"ın sukünuyla okunduğunu ve boyun eğmek, teslim olmak manasına geldiğini ifade etmektedir.[40]يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱدۡخُلُواْ فِي ٱلسِّلۡمِ كَآفَّةٗ ayetinde[41] silm kelimesini hicazlılar

[34]Abduh, *Tefsîru'l-menâr*, 11/286.
[35]Maturîdi, *Tefsîru Maturîdî*, 6/14.
[36]Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 9/78-79; İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm*, 2/282-283.
[37]Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 12/449.
[38]Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l ayn*, 170; Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 12/448; İsfâhânî, *Müfredât*, 291; Zemahşerî, *Esâsü'l bâligâ*, 1/470.
[39]en-Nisâ4/90
[40]Zemahşerî, *Keşşâf*, 4:1/548.

fetha ile okurlar. Barışmak, sulha girmek, anlaşmak anlamını içerir. Kûfiler ise kesra ile okurlar bu okuyuşun sulha girmek anlamına geldiği gibi topluca İslam'a girmek manasına geldiği de anlaşılmaktadır.[42]

Kur'an-ı Kerim'in başka bir ayetindemü'minler üstün bir vaziyetteyken kâfirler ile barışa yeltenmelerinin doğru olmayacağı[43] belirtilmektedir.[44] Amaç barış karşıtlığı değil, müslümanların düşmanları karşısında zillete düşmesini engellemektir. Zira ayetin devamında Allah'ın müminler ile beraber olduğu zikredilmektedir. Allah ile beraber olanın din düşmanının yardımına ve antlaşmasına ihtiyacı yoktur. Allah'ın yardımı ile tüm zorlukların üstesinden gelinir ve zafer elde edilir.

Ayrıca tevhid ve şirk mücadelesinin konu edildiği bir ayette de "Şimdilik sen onlardan yüz çevir ve size selam olsun de" ifadesiyle, islam davetine icabet etmeyenlere karşısergilenmesi gereken tavra yer verilmektedir.[45] Selâm ifadesiyle, onlara selâm vermek ve tahiyyat arz etmek manası değil, bilakis onlardan berî olmak ve onlarla savaşmayıp kendi halleri üzerine terk etmek manası kastedilmiştir. Nitekim, İbrâhim'in (a.s.) kâfir olan babası Âzer'e âyette ifâde edildiği gibi "selâm sana" demesi[46]de bu kabildendir.[47] Hz. İbrahim, babasına herhangi bir zarar vermeyeceğini, onunla savaşmayacağını ve oğluna güvenebileceğini bildirmek maksadıyla "selam" lafzını tercih etti. İslam hiçbir zaman kan dökme taraftarı olmamakla birlikte haksız yere kan dökenlere de asla müsamaha göstermemiştir. Allah (c.c.) indinde İslamî gayelerin sulh ve esenlik içerisinde gerçekleşmesi daima önceliklidir.

1.2.4. Selamet

Bir şeyin şerrinden, gazabından emin olmak, kendini güvende hissetmek anlamında kullanılan selamet kelimesi de "s-l-m" kökünden türemiştir.

---

[41]el-Bakara 2/208
[42]Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 4/253.
[43] Muhammed 47/35
[44]Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakaîku't-te'vîl*, 3/330.
[45]ez-Zuhruf 43/ 89
[46] Meryem 19/47
[47]Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 18/379.

Selamet anlamına da gelen "selam" lafzını Allah (c.c.) Nuh (a.s.) ve ona iman edenler için kullanmaktadır. Nuh'un (a.s.) tufandan sonra bir endişeye kapıldığını bilen Rabbimiz şu ayet ile onu ve yanındakileri rahatlatır. " يَا نُوحُ اهْبِطْ بِسَلَامٍ مِنَّا وَبَرَكَاتٍ عَلَيْكَ" [48] selam bu ayette güven, esenlik ve selamet manasına gelmektedir.[49] Nuh (a.s.) kendi hatasından, aceleci tavrından dolayı af dilemişti. "Eğer bana merhamet etmezsen hüsrana uğrayanlardan olurum" diyerek rabbine yakarmıştı. Allah (c.c.) da"azabımdan ve gazabımdan selim olarak gemiden in" buyurmaktadır. Yeryüzünde her şeyin helak olmasıyla artık bitki bitmeyeceğinden, hiçbir canlının yaşamını sürdüremeyeceğinden şüphelenen Nuh'un (a.s.) kalbine Cenab-ı Allah, bu ayetteki "selam" kelimesi ile güven ve sekinet duygusunu verdiği anlaşılır.[50]"selam ve bereket" kelimeleri ile tüm bela ve afetlerden selim olarak yeryüzünde yaşayacakları ve rızıklarınında bol olacağı haber verilmektedir.

Ayrıca Hz. İbrahim'in babası için kullandığı "sana selam olsun" ibaresi de selamet anlamına gelmektedir.[51] Bu ayetteki selam, "benden sana eziyet ve kötülük gelmez, babalık hakkına göstermem gereken saygıdan dolayı seni rahatsız edecek herhangi bir şey de söylemeyeceğim" manasını ihtiva eder.[52]Hz. İbrahim,şirkinde inat eden babasını kendi haline terk etmekte ama yine de ona güzel söz ve istiğfarda bulunarak kendisine meylini sağlamayı amaçlamaktadır.[53]

Aynen Hz. İbrahim misali, insanın hoşlanmadığı veya kendisine ters gelen bir duruma maruz kaldığında işini Allah'a havale etmesi, selamet ortamının sağlanması için gerekli gayreti sarf etmesi gerekmektedir. Furkan suresinde, cahillerin laf atmasına ve sataşmalarına aldırmadan "selâm" deyip geçen kulların ancak Rahman olan Allah'ın has kulları olabileceği zikredilmektedir.[54] Yine, o kullar boş söz işittikleri zaman ondan yüz çevirirler ve "Bizim yaptıklarımız bize, sizin yaptıklarınız da size; esen kalın; bizim cahillerle işimiz yok" derler.[55]Bu ayetlerde kullanılanselam tabiri,kelamı suhuletle bitirmek için kullanılan bir ibaredir."Sen

[48] Hûd 11/48
[49]îbni Atiyye el-Endûlûsî, *Muharreru'l-veciz fi't-tefsiri'l-Kitabi'l-Âziz*, 3/179.
[50]Razî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 18/360.
[51] Meryem 19/47
[52]Sabûnî, *Safvetû't-tefâsîr*, 3/480.
[53]Razî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 21/540.
[54]el-Furkân 25/63
[55]el-Kasas 28/55

yoluna ben yoluma"misali,birbirini kırmadan rahatlıkla ayrılmak için kullanılan, kendisinin de karşısındakinin de güvenini teminat etmek için kullanılan bir lafızdır.[56]

Selamet manasına gelen "selam" kelimesi Kadir gecesinin kıymetini bildirmek için nazil olan Kadir suresinde de yer almaktadır. Kadir gecesinin bin aydan daha hayırlı olduğu[57] zikredilmekle birlikte, fecir vaktine kadar müminlerin selamet içinde olacakları da haber verilmektedir. Kaynaklarda,sabaha kadar meleklerin itaatkâr kullara selam ve duada bulunacaklarızikredilir. "Selam" tabiri ile kastedilen mana; kulların, Allah'ın gazabından, afet ve belalardan emin, hayır, bereket, güven, esenlik ve mutluluk içinde gecelemeleridir.[58] Bu nedenle Kadir Gecesi her türlü şerden korunmuş mübarek ve hayırlı bir gece olarak bilinir.[59]

Ayrıca Allah (c.c.) Hz. İbrahim'in ateşine "serin ve selamet ol" talimatını da "selam" kelimesi ile vermektedir. "قُلْنَا يَٰنَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَٰمًا عَلَىٰٓ إِبْرَٰهِيمَ"[60]Allah'ın (c.c.) bu nidada bulunması, Hz. İbrahim'i ateşin tüm zararlarından kurtarmayı ve güvene almayı murat etmesindendir. Çünkü o gün, yeryüzündeki bütün ateşlerin soğuduğu, hiç kimsenin ateşinsıcaklığından yararlanamadığı rivayet edilir. Eğer Allah ateşe bu talimatı vermeseydi, dünyadaki ateşebediyen bütün yaratılmışlara, hatta bütün peygamberlere soğuk olarak kalırdı. EğerAllah (c.c.) "serin ol" sözünden sonra "selamet ol" buyurmasaydı, İbrahim (a.s.) ateşinsoğukluğundan ölürdü. Zira zayıf olarak yaratılan insan ne aşırı sıcağa ne de aşırı soğuğa dayanabilir. İbrahim'in ateşten sâlim oluşunu, sadrının selâmetinden kaynaklanmaktır.Nitekim Allah (c.c.) onun durumunu "Rabb'ine tertemiz bir kalpile geldi." Şeklinde zikretmektedir.[61]Yâni, bütün sebeplerden ve geçici şeylerden gönlü boş ve arınmış bir şekilde geldi. Aşk ateşinin her şeye galebe gelmesi, tevekkül ve yakîninin sıhhatisebebiyle ateş ona serin oldu.[62]Cenab-ı Hakk, Hz. İbrahim gibi hidayete tabii olanların kurtulacağını ve selamette olacaklarını bildirirken de "ٱلسَّلَام" ifadesini kullanmaktadır.[63]Dolayısıyla kalpler ne zaman İbrahimî bir teslimiyet ile Rabbe

[56]Maturîdi, *Tefsîru Maturîdî*, 7/240.
[57]el-Kadr 97/5
[58]Maturîdi, *Tefsîru Maturîdî*, 10/586; Razî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 32/236.
[59]Mevdudî, *Tefhimu'l-Kur'an*, 7/188.
[60]el-Enbiyâ 21/69
[61]es-Sâffât 37/84
[62]Beydavî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, 5/13; Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 12/408.
[63]Tâhâ 20/47

yönelirse işte o zaman ateşler serin ve selamet olacak, ateşlerden kurtuluş sağlanacaktır.

1.2.5. İslam-Müslüman

Silm/selm kökünden türeyen bir başka kelime de İslam'dır.İslam, sözlükte "kurtuluşa ermek, boyun eğmek, teslim olmak; teslim etmek, barış yapmak" anlamına gelir. İslam'ın etimolojisini yapan ilk âlimlerden İbn Kuteybe bu kelimeyi"boyun eğmek ve iradi olarak uymak suretiyle barış ortamına girmek"şeklinde tanımlarken,[64] Bakıllani iseİslam'ı; "Allah'a teslim olma ve emirlerine boyun eğme" ifadesiyle tarif etmektedir.[65]Elmalılı ise eserinde; İslam'ın if'al babından olup nefsini teslim etmek, inkıyad, salim olmak, temiz ve lekesiz bulunmak, selamete girmek, ihlaslı olmak gibi manalarını ihtiva ettiğini ve esasında iman ile birleştiğini ifade etmektedir.[66]

"اسلم" fiilinin masdarı olarak kullanılan "اسلام" yüce dinimizin ismi olarak Kur'an-ı Kerim'de sekiz yerde geçmektedir. Kur'an-ı Kerim'deİslam, Allah (c.c.) katında değere müstehak,[67]kemâle erdirilmiş, nimete mazhar kılınmış[68]ilahi bir din olarak zikredilir. Ayrıca kendisine yönelenlerin aydınlık[69] ve hidayet üzere oldukları da[70] ayetler vasıtasıyla bildirilmektedir."وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ"ayetinde insanın tevhid inancı ve İslamdini dışında herhangi bir yolu tercihi halinde bunun kendisinden kabul olunmayacağı ve hüsrana uğrayanlardan olacağı belirtilmektedir.[71]Buna göre Hz. Adem'denHz. Muhammed'e kadar gelen ve kıyamete kadar da yürürlükte olacak olan hak dininİslam ve özünde barındırdığı tevhit inancı olduğu söylenebilir. İslam, kendini Allah'a teslim etmek, kulluğu yalnızca Rabbine sergilemek, sadece O'nun huzurunda eğilmek, emirlerine tabii olup yasaklarından kaçınmaktır. Zikrettiğimiz hasletleri barındıranlar hangi zaman ve mekanda yaşarsa yaşasınlar,"Allah'a teslim olanlar" yani "Müslüman" olarak isimlendirilirler. Hz. İsa'nın havarilerinin "biz Müslümanlarız" demeleri de bu

[64]Kûteybe, *Te'vîlu müşkîlî'l-Kur'an*, 262.
[65]Bakıllanî, *Temhîdu'l-evâil ve telhîsu'd-delaîl*, 387.
[66]Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1268.
[67] Âl-i İmrân 3/19
[68]el-Mâide 5/3
[69]ez-Zümer 39/22
[70]el-En'âm 6/125
[71]Âl-i İmrân 3/85

kabildendir.[72]Zira Hz. İsa'nın getirdiği şeriatın özü de İslam'dır.Bu malumatlar; tahrif edilmemiş Hristiyanlık ve Yahudiliğin aslının İslamolduğu sonucu çıkarmaktadır.

Aynı zamanda İslam, tüm insanlığı ortak bir paydada toplamayı amaçlamaktadır. Nitekim Cenab-ı Hakk, ayeti kerimede;

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَbuyurarakmuhtelif dinlerin, kitapların, fikir ve ideolojilerin tek bir kelimede buluşabileceğini,[73]ayrıca İslam'ın tüm insanlığa açık ve tutarlı bir yol sunduğunu ifade etmektedir.[74] Bu ifadelerden İslam'ın ayrıştıran değil aksine bütünleyen, parçalayan değil toplayan, her meseleye ve her kesime hitap eden geniş bir yaşam dini olduğu anlaşılmaktadır. Şirkin her türünden arınarak yalnızca Rabbe teslim olmayı özetleyen tevhid, tüm ilahi dinlerin ortak kelimesidir. Ayette tüm müşküllerin ancak bu kelimeyle ile hallolacağı, tüm vicdanlarınancak bu kelime ile mutmain olacağı bildirilmektedir. İnsanların yekdiğerini Rab edinmesinin bu kelimeye aykırı olacağı, böyle insanlardan yüz çevirerek "ancak biz teslim olanlarız, biz Müslümanlarız" diye karşılık verilmesinin gerekliliğine dikkat çekilmektedir.

İslam'ın müntesibi demek olan Müslüman ibaresi de ayetlerde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Ebubekir el-Enbarî, dini Allah'a has kılana, Allah'ın emrine teslim olup, O'na (cc) ihtiyaç duyana, O'nun (cc) huzurunda kendini zelil görene Müslüman denildiğini ifade etmektedir.[75] Ayetlerden anladığımız üzere,Allah'a iman etmek, aralarında hiçbir ayrım yapmadan peygamberlerine ve indirilen vahiylere inanmak Müslüman'ın hasletleri arasındadır.[76]Bunlara ilave olarak, Müslümanın ibadetini, hayatını ve ölümünü Rabbine has kılıp[77] gereği gibi saygı gösteren, bölünüp parçalanmadan Allah'ın ipine sımsıkı sarılan kimse olduğu bildirilmektedir.[78]Aynı zamanda Firavun gibi zalimlerin tehditlerine aldırmadan

[72]Âl-i İmrân 3/52
[73] Âl-i İmrân 3/64
[74]Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1131-32.
[75]Ebûbekir el-Enbarî, *Zahîri fî meânî kelîmâti'n-nâs,* 106.
[76] Âl-i İmrân 3/84;el-Bakara 2/136
[77]el-En'âm 6/162
[78] Âl-i İmrân 3/102, 103

davası uğruna can vermeye hazır olan[79],Rabbinden başkasını dost edinmeyene[80]de "Müslüman" denilmektedir.

Yüce Rabbimiz, kullarına akıl ve irade gücü vermekle birlikte, elçileri ve vahiyleri vasıtasıyla kullarının doğru yolu bulmasını arzu etmektedir. Birçok ayette Zatının bir olduğunu, mahlûkatınıen mükemmel şekilde yarattığını, azamet ve kudreti karşısında her şeyin aciz kaldığını, tüm mahlûkatın kendisine boyun eğdiğini zikreden Rabbimiz defalarca kullarını da"فَهَلۡ أَنتُم مُّسۡلِمُون " diyerek İslam'a, teslim olmaya davet etmektedir.[81]Bu vesileyle kullarının kurtuluşunu ve hidayetini amaçladığı anlaşılmaktadır.

İslam ve Müslüman kelimelerinin etimolojisini ve kısaca bir tanım haritasını aktarmaya çalıştık. Konunun daha iyi anlaşılması açısından,bu kavramların iman ve haniflik ile bir bütün halinde ele alınması gerekmektedir. Teslimiyet ile yakın ilişkili olan bu kavramlara ileriki konularda daha tafsilatlı yer vereceğiz.

1.2.6. Merdiven

Kur'an-ı Kerim'de iki ayette selm kökü yükselmeye yarayan araç anlamındaki سُلّم formatında kullanılmıştır.

وَإِن كَانَ كَبُرَ عَلَيۡكَ إِعۡرَاضُهُمۡ فَإِنِ ٱسۡتَطَعۡتَ أَن تَبۡتَغِيَ نَفَقٗا فِي ٱلۡأَرۡضِ أَوۡ سُلَّمٗا فِي ٱلسَّمَآءِ فَتَأۡتِيَهُم بِـَٔايَةٖۚ وَلَوۡ شَآءَ ٱللَّهُ لَجَمَعَهُمۡ عَلَى ٱلۡهُدَىٰۚ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ ٱلۡجَٰهِلِينَ

"Onların yüz çevirmeleri sana ağır geldi ise, yapabilirsen, yeri yarıp inebileceğin bir tünel ya da göğe çıkabileceğin bir merdiven ara ki, onlara bir mûcize getiresin!"[82]ayetinde merdiven meali verilen "süllem" semaya yükselten bir kuvvet, araç veya sebep[83] anlamlarına mukabildir. "Yoksa onların, üzerine çıkıp gizli sırları dinledikleri bir merdivenleri mi var?" ayetinde de bu manaya gelmektedir.[84]

Şu ana kadar "s-l-m" kökünden türeyen kelimelerin, selamet, esenlik, barış, teslimiyet, İslam ve güven anlamlarına geldiğini ifade etmeye çalıştık. Bu mevzuda ele aldığımız ayetlerde ise,"süllem" kelimesinin "merdiven" anlamında kullanıldığına rastlamaktayız. İlk bakışta kök anlamlarıyla alakasız gibi görünebilir.

[79]el-A'râf 7/124, 125, 126
[80]el-En'âm 6/14
[81]Hûd 11/14; el-Enbiyâ 21/108
[82]el-En'âm 6/35
[83]Maturîdi, *Tefsîru Maturîdî*, 9/411.
[84]et-Tûr 52/38

Râgıb İsfahanî, "süllem" kelimesinin, kendisiyle yüksek yerlere ulaşmayı sağlayan ve selâmet ümid edilen şey anlamına geldiğini daha sonra da bu kelimenin sebep/vesile gibi bir mânâya gelen ve kendisiyle yüksek olan her şeye ulaşılabilen merdiven anlamında kullanıldığını belirtmiştir.[85] İslam'ın, Allah'a teslim olup hükmüne boyun eğmenin de kişiyi en aşağılardan en yüce makamlara ulaştıran birer vesile olduğu düşünülürse meallerdeki "merdiven" ifadesinin kök manasından hiç de uzak olmadığı anlaşılmaktadır.

1.2.7. Teslim Olma

"selm-silm" kelimesinin Kur'an-ı Kerim'de kullanılışına ve manalarına vakıf olmak, teslimiyet kelimesinin daha net anlaşılmasını sağlayacaktır."سلّم"fiilinin mastarı olan"تسلم" teslim kelimesi lügatte, teslim etmek, teslim olmak, selam vermek, kabul etmek, rıza göstermek, onaylamak, kurtarmak, himaye etmek manalarına gelir.[86]Dini literatürde ise teslimiyet; yalnızca Allah'a teslim olmakla dini ona has kılmak, O'nun (c.c.) emirlerine boyun eğmek, takdirine rıza göstermek, zahir ve batın imtihanlara dayanarak gerçek kurtuluşa erebilmek demektir.[87]Allah (c.c.)'a kendini teslim etmek demek iman ve inkıyad etmek demektir.[88]

Yüce dinimiz, Allah'a (c.c.) hiçbir şeyi ortak koşmamayı, O'na sıkıca bağlanıp ibadetlerini Allah'a(c.c.) has kılmayı emretmektedir. Zira ayetlerde, göklerde ve yerde bulunan tüm mahlûkatınister istemez O'na boyun eğdiği bildirilir.[89]Hatta varlıkların gölgeleri bile bu boyun eğme ve itaate dâhildir.[90]Âlemleri belli bir düzen, ahenk ve mukadderata göre yaratan AllahTeala'ya, tüm varlıklar ta'zim göstermektedirler.Cansız bir eşyanın gölgesinin bile döne döne, uzayıp kısalarak yaratıcısına secde etmesinden, hiçbir şeyin O'nun iradesi ve kanunlarının dışına çıkmamasından[91]mahlûkatın kemaliyle Allah'a teslim olduğu sonucu çıkmaktadır. Canlı-cansız her şey O'nun huzurunda isteyerek ya da istemeyerek boyun eğmiş ve teslim olmuşken eşrefi mahlûkat olan insanın Rabbine karşı isyankâr olması asla yakışık kalmaz. Mü'min, kendi rızasıylaRabbine teslim olup gönülden

[85]İsfâhânî, *Müfredât,* 424.
[86]İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab,* 12/290-295.
[87]Cürcâni, *Kitâbü't-ta'rîfat,* 57.
[88]Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili,* 1268.
[89]Âl-i İmrân 3/83
[90]er-Ra'd13/15
[91]Hayreddin Karaman vd.,*Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 3/279.

bağlanırken, kâfir; baskı ve zorlamayla boyun eğer.[92]Ayetlerde müşriklerin, günahkârların, amellerinden dolayı kendilerine kötülük yapanların, din gününü yalanlayanların istemeden de olsa ilahi iradeye boyun eğecekleri bildirilmektedir. Yüce Rabbimiz (c.c.) bu durumu, ayetlerde"سلّم" ve "مستسلم" lafızlarını kullanarak haber vermektedir.[93]Buna mukabil,asi kulların boyun eğmesi,ahirette umduklarını bulamadıklarından,Rabbimiz 'in hükmüne boyun eğmekten başka çarelerinin olmayışından kaynaklanan zorunlu bir itaattir. Zira Allah'ın insanın secdesine ve ta'zimine ihtiyacı yoktur. Yerdekiler, göktekiler ve melekler zaten Allah'a secde etmekteve üstelik kibirlenmeden vazifelerini yapmaktadırlar.[94] İnsan ise boyun eğmekle, saygıda bulunup teslim olmakla kendi derecesini yükselterekRabbinin rızasına yaklaşır.Dolayısıyla aciz kulların, her şeyden müstağni olan Allah'a itaate, O'nun hükümlerine boyun eğmeye, O'na (c.c.) teslim olmaya ihtiyacı vardır.

Kur'an-ı Kerim'de "teslim" ifadesi üç ayette zikredilir. Bu minvalde ilk örnek vereceğimiz ayet, Peygamber'in yoluna tabi olmayı, aynı zamanda Allah'a teslimiyetle birlikte elçilerine de sadakatin gerekliliğini konu edinmektedir. Zübeyr b. Avvam (r.a.) ile aralarında tarla sulama konusunda anlaşmazlık çıkan biri hakkında Allah Rasulu (sav), Zübeyr (r.a.) lehine hüküm verdi. Halasının oğlu olduğu için böyle hüküm verdiği imajı oluşunca;

فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُواْ فِيٓ أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُواْ تَسْلِيمًا

ayeti[95] nazil oldu.[96] Ayette Peygamberimizin hükmüne başvurup verilen hükümden hiçbir sıkıntı duymadan onu kabul etmek ve boyun eğip teslim olmak salim bir imanın önkoşulu olarak sunulmaktadır. AllahTeâlâ kendi yüce zatına kasem ederek Resulünün hükmünün bağlayıcı olduğunu belirtmektedir. Bu ayette, Allah Teâlâ'nın ya da Peygamber'in (s.a.v.) emirlerinden birini reddeden kişinin İslâm'dan çıkmış olacağını gösteren deliller vardır. Reddin türü ister şüphe ister karşı koyma cihetinden olsun fark etmez.[97] Ayetteki kasem dahi Allah'a teslim olma ile birlikte Peygamber'in emrine teslim olmanın ciddiyetini ortaya koymaktadır. Mü'min, kıyâmet günü Hz. Peygamber'in (s.a.v) şefâatine nâil olmak, cehennem azabından

[92]Zuhayli, *Tefsiru'l-munîr*, 3/282-283.
[93]en-Nahl 16/28, 87; es- Sâffât 37/26
[94]en-Nahl 16/48, 50
[95]en-Nisâ 4/65
[96]İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm*, 2/349.
[97]Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 4/86.

kurtulmak ve iyilerle birlikte cennete girmek arzusunu taşır. Bu sebeple Rasulallah'ın hükmüne zahîren ve batînen rıza göstermeli, hoşnut olmalı, onun sünnetine tâbi olmalı, yolunu takip etmeli, her bid'at ve dalâletten uzak durmalıdır. Zira imanın hakikati boyun eğmek ve teslim olmaktır.[98]

Bir başka ayet-i kerimede ise "teslim" kelimesi, salat ile beraber Peygamber'e (s.a.v.) arzedilen "selam" manasında kullanılmaktadır.[99]"Allah ve melekler peygambere salât ediyorlar; ey iman edenler, siz de ona salât ve selâm edin" ayetinden Allah (c.c.) nezdinde Peygamberimizin (s.a.v.) değerinin çok büyük olduğu anlaşılıyor. Allah'ın bizzat ve meleklerin O'na (s.a.v.) salat-u selamda bulunması, mü'minlere de bunun emredilmesi Rasulallah'ın (s.a.v.) makamının ne kadar yüce, övgüye ve teslimiyete ne kadar layık olduğuna delalet etmektedir. İbn-i Aşur selamın tüm peygamberlere yapılabileceğini ancak salatın Peygamberimiz'e has olduğunu ifade etmektedir.[100] Süfyan es-Sevri'den rivayet edildiğine göre, "Allah'ın (cc) rahmetiyle muamele etmesi, meleklerin ise istiğfarda bulunmaları salattır."[101] Yine kaynaklarda, Allah (c.c.)'ın salat etmesinin, peygamberinden razı olup O'na merhamet etmesi manasına geldiği aktarılırken meleklerin salat etmesinin Hz. Muhammed (s.a.v.) için dua ve istiğfarda bulunmaları anlamını içerdiği yönünde ifadeler yer almaktadır. Mü'minlerin de O'na (s.a.v.) dua etmesi, saygıda bulunup sünnetine ittiba etmesi, hükmünü Rabbin hükmü, emrini Rabbin emri bilerek sıkıca tutunmaları gerektiği söylenebilir. Ayrıca bu ayet bağlamında ömürde bir kere Rasulallah'a salavat getirmenin farz olduğu anlaşılmaktadır.[102] Salavatın keyfiyeti hususunu ashap da Rasulallah'a sorma ihtiyacı duymuş ve Rasulallah'dan (s.a.v.) selamın "السلام عليكم" şekilde, salatın ise;

اللهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ فِي الْعَالَمِينَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ şeklinde olduğu cevabını almışlardır.[103] Rasulallah'ın böyle bir övgü veya duaya ihtiyacı olmadığını bilmekle beraber okuduğumuz her salat ve selam ile bizim derecemizin yükseldiğini ifade edebiliriz.

[98]Sabûnî, *Safvetû't-tefâsîr*, 1/537.
[99]el-Ahzâb 33/56
[100]İbni Aşûr, *Tefsiru't-tahrîr ve't-tenvîr*, 22/103.
[101]Tîrmızî, *Sünen-i Tîrmızî*, böl. Vitr, 3.
[102]Kurtubî, *Camiu'l-ahkâmi'l-Kur'an*, 14/233; İbni Aşûr, *Tefsiru't-tahrîr ve't-tenvîr*, 22/98.
[103]Müslîm b. Haccac, *Sahîhü'l-Müslîm*, böl. Sâlât, 17.

“İnsanların mahşerde bana en yakın olanları bana çokça salavat okuyanlarıdır.”[104]hadisi de bu manayı desteklemektedir.

Hz. Muhammed’e (s.a.v) gereği gibi hürmet etme, manasını taşıyan teslim kelimesi başka bir ayette de Allah’a olan bağlılığı ifade eden bir kelime olarak karşımıza çıkmaktadır. Ahzab günü sahabeler karşılarında düşman kuvvetlerini görünce yılmayıp, münafıkların alameti olan korkaklık ve şüphe duygularını kalplerine sokmadılar bilakis imanları güçlendi ve teslimiyet duyguları arttı.

وَلَمَّا رَءَا ٱلْمُؤْمِنُونَ ٱلْأَحْزَابَ قَالُوا۟ هَٰذَا مَا وَعَدَنَا ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥ وَصَدَقَ ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥ ۚ وَمَا زَادَهُمْ إِلَّآ إِيمَٰنًا وَتَسْلِيمًا

Hendek savunmasında türlü sıkıntılara maruz kalan sahabeler karşılarında düşman kuvvetlerini görünce Allah’ın vaadini hatırladılar.[105] Sözü edilen vaat, daha önce nazil olan Bakara suresindeki 214. ayettir.[106] Sahabeler, önceki ümmetlerin sınandığı gibi kendilerinin de sınanacaklarını ve ancak sebat edenlerin Allah’ın yardımına mazhar olacağını bu ayet vasıtasıyla öğrenmişlerdi. Bu nedenle zorluklarla ve düşman gruplarıyla karşılaşmak, sahabeleri vazgeçme veya gevşeme ihtimallerine itmeyip aksine Allah’a olan bağlılıklarını arttırarak ve Allah’ın her ne olursa olsun onlara yardım edeceğine olan kanaatlerini pekiştirmişti. Yani, orduların çokluğu, sıkıntının şiddeti ve muhasara, onların Allah'a olan derin ve kuvvetli imanlarını ve O'nun emirlerine teslimiyetlerini arttırmaktan başka bir şey yapmadı.[107] Genelde mahlûkatın hepsine özelde ise insan ve cinlere hitap eden bu ayetler, gerçek kurtuluşun ve ebedi saadetin ancak tam bir teslimiyet ile sağlanacağını ifade etmektedir. Rabbine hakkıyla teslim olan kullar, çetin imtihanlara maruz kalmakla birlikte Allah’ın yardımına da en güzel şekilde şahit olurlar. Sahabeler de teslimiyetleri sonucunda Hendek savunmasından galip çıkmışlardı.

Ayrıca “teslim olma” ibaresini “اسلم وجهه” şeklinde de Kur’an-ı Kerim’de görmek mümkündür.

إِنْ حَآجُّوكَ فَقُلْ أَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلَّهِ وَمَنِ ٱتَّبَعَنِ ۗ وَقُل لِّلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْأُمِّيِّـۧنَ ءَأَسْلَمْتُمْ ۚ فَإِنْ أَسْلَمُوا۟ فَقَدِ ٱهْتَدَوا۟ ۖ وَّإِن تَوَلَّوْا۟ فَإِنَّمَا عَلَيْكَ ٱلْبَلَٰغُ ۗ وَٱللَّهُ بَصِيرٌۢ بِٱلْعِبَادِ

[104]Tîrmızî, *Sünen-i Tîrmızî*, böl. Vitr, 3.
[105]el-Ahzâb 33/22
[106]Vahîdi, *Vecîz fi’t-tefsîri’l-Kitabi’l-Azîz*, 508.
[107]Sabûnî, *Safvetû’t-tefâsîr*, 5/71.

"Eğer seninle tartışmaya girerlerse, de ki: "Bana uyanlarla birlikte ben kendimi Allah'a teslim ettim."[108]Burada zikredilen teslimiyet kavramını, dinini, işini ve amelini yalnızca Allah'a has kılmak, hiçbir şeyi ortak koşmadan ubudiyeti yalnızca Rabbine sergilemek şeklinde anlamak mümkündür.[109] Ayetin devamında Ehl-i kitaba ve ümmîlere seslenerek, "Siz de Allah'a teslim oldunuz mu?" diye sorulmaktadır. Ve yalnızca teslim olanların doğru yolu buldukları vurgulanmaktadır. Nesefi, sadece teslim olanların delaletten kurtulup hidayeti bulacağını ifade eder.[110] Yalnızca Rabbine teslim olanlar muvahhid olabilirler. Rabbe yöneliş sadece lisan ile değil, tüm amel ve benlik ile sağlanmalıdır. Ayette "yüz" kelimesinin kullanılması da ayrıca dikkat çekmektedir. İnsanın en şerefli organının yüz olması, tüm his ve duyguları yansıtan organ olması hasebiyle ayetlerde "yüz" kelimesi çokça kullanılmıştır. Araplar vech kelimesini kastetmek, yönelmek manasında da kullanırlar. Yani yüzünü dönmek, tüm benliğiyle yönelmek anlamında olup tüm azalarıyla teslim olmak, boyun eğmek demektir.[111]وَيَبْقَى وَجْهُ رَبِّكَ ayeti[112] ile Allah, bir organı değil Zatını kastetmektedir. Yani teslim olan, yüzünü Allah'a çeviren kul, amelleriyle Allah'ın zatını kastetmiş, rızasını hedef edinmiştir.[113] Yüzünü İslam dinine çeviren kul, tüm sebeplere sarılarak istikamet üzere olmayı tercih etmiş demektir.[114]إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَdiyerek duada bulunan Hz. İbrahim de yüzünü dönmek ifadesiyle sadece bir organınıAllah'a yönelttiği manasını değil, yeri ve göğü yaratana tüm benliğiyle yönelip O'na teslim olduğunu kastetmiştir. Rum sûresinde de kullanılan "فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا" ifadesi "hanif dine tüm benliğinle yönel ve varlığınla teslim ol" anlamına gelmektedir.[115] Bu neviden ayetlerde kullanılan yüz kelimesiyle kişinin zat ve sıfatlarının tümü kapsama dâhil edilmek istenmiştir.[116]

Bir şey kabul edildiğinde yüz ona döndürülür, bir şey reddedildiğinde ondan yüz çevrilir.[117]Önemli bir şeye bakışlar dikilir, yüz o şeye döndürülür. İnsan

---

[108] Âl-i İmrân 3/20
[109]Maturîdi, *Tefsîru Maturîdî*, 2/337.
[110]Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakaîku't-te'vîl*, 1/244.
[111]Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 2/510-512; Razî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 4/6; Kurtubî, *Camiu'l-ahkâmi'l-Kur'an*, 2/75; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1268.
[112]er-Rahmân 55/27
[113]Kurtubî, *Camiu'l-ahkâmi'l-Kur'an*, 4/45.
[114]Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 15/60.
[115]er-Rûm 30/30
[116]Zemahşerî, *Keşşâf*, 4:3/204; Razî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 27/119.
[117]Abduh, *Tefsîru'l-menâr*, 1/351.

yalvarırsa yüzüyle yalvarır. Secde ederse yüzüyle secde eder. Yüzün bir şeye yönelmesi sair organların da yönelişini ihtiva etmektedir.[118] Yüzün ve bedenin bir şeye yönelmesi demek, kalbin de yönelmesi demektir. Dolayısıyla bu ifadelerden teslimiyetin yerinin kalp olduğu anlaşılır. Kalpte olan duygular düşünceleri ele geçirir, davranışlara yön verir. İnsanların duygularının yüz mimiklerine yansıdığı da düşünülürse "vech" kelimesinin kullanılmasının gayet yerinde olduğu sonucuna varılır. Dolayısıyla yüzünü Allah'a (c.c.) dönen kişinin, tüm azalarını, kalbini, duygu ve düşüncelerini her türlü haram ve fuhşiyattan koruyacağı sözünü vererek Rabbinin rızasını kazanma gayreti içerisinde olduğunu söylemek mümkündür.

Buraya kadar "selm-silm" lafzının türevlerine ve anlamlarına, Kur'an-ı Kerim'de kullanılış biçimlerine vakıf olmaya çalıştık. Görüldüğü üzere tüm manalar birbirini tamamlayıcı ve bütünleyici mahiyettedir. Rabbine teslim olan kişi, selamet ve güvende olup "Müslüman"olarak nitelendirilir. Rabbine teslim olan kişi, çevresindeki mahlûkata asla kötülük yapmaz, zarar vermez. Bilakis onlara Selam olan Allah'ın ismiyle duada bulunur ve onlar için hayır ister. Teslimiyetinin gereklerini yerine getiren kullar,Allah'ın gazabından emin olarak yaşar ve kâmil teslimiyetleri sayesinde mertebeleri yükselerek Daru's-Selam'a girmeye hak kazanırlar. Rabbim bizlere de teslim olanların mertebelerini nasip etsin.

1.3. KUR'AN-I KERÎM'DE TESLİMİYET VE YAKIN ANLAMLI KAVRAMLAR

İnsanı kâmil manada kurtuluşa sevk etmeye yarayacak temel özellik Allah'ı tanımak ve kulluk vazifelerini hakkıyla yerine getirmektir. Bu hedefler ise teslimiyet olmadan gerçek manasını yakalayamamaktadırlar. Bu aşamada teslimiyeti ve teslimiyet ile yakın anlam bağı olan kavramları ayetler bağlamında incelemeye çalışacağız.

1.3.1. Teslimiyet

Hz. Âdem'in (a.s.) yaratılışı ile başlayan yaşam serüvenimizde Allah (c.c.), doğruyu ve hidayeti bulmamız için biz kullarını akıl, irade gibi yeti güçleriyle donatmakla beraber, bazı vesileler ile de nimetlendirmektedir. Elçiler ve vahiyler bu vesilelerden olmakla birlikte, ortak amaçları; insanı hakka davet etmek, doğruya

[118]Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 6/280.

ulaştırmak, dünya ve ahiret saadetinin yollarını sunmaktır.Kur'an-ı Kerim de; tüm ilahi kitapların ve dinlerin ortak amacını gerçekleştirmek için nazil olan ve kıyamete kadar hükmü değişmeyecek bir vahiy ürünüdür.Yüce kitabımızda Allah (c.c.)yasaklarını, haramlarını bildirmekle birlikte iyi ve doğru olanı da nazarlara sunaraktercih hakkını kullarına bırakmaktadır.Yaratılışımızın amacı olan kulluk vazifesi, ancak tam bir teslimiyet ile yerine getirilebilir. Teslimiyet tüm şüphelerden, nefsânî heva ve heveslerden, ihlâsla bağdaşmayan arzulardan, ilahî takdire itiraz hastalıklarından kurtulmak demektir. Kullarının ebedi saadete ermesini isteyen Rabbimiz, tam bir teslimiyet ile kendisine yönelmemizi, güzel niyet ve davranışlar ile buyruklarına itaat etmemizi beklemekte ve bu konuda şöyle buyurmaktadır;"Bilâkis, kim güzel niyet ve davranış sahibi olarak kendini Allah'a teslim ederse rabbinin katında onun mükâfatı vardır. Öylelerine korku yoktur, onlar üzülmeyecekler de"[119]Ayette işaret edilen Rabbimizin katındaki mükâfata mazhar olup korku ve üzüntüden selamette olabilmek için,"her şeye Malik olan Allah'a teslim olmak" koşul olarak zikredilmiştir. Dolayısıyla teslimiyetini niyet ve davranışlarıyla mutabık kılan insanın kurtuluşa ereceği söylenebilir.[120]

İnsanın hem hür yaratılması hem de bir yaratıcıya teslimiyetinin istenmesi çelişkili görünebilir. Bazı gruplar, teslim olan kişinin irade ve fiillerinin kısıtlandığını iddia ederek bu görüşü desteklemektedirler. Bütün dinler, ideoloji veya felsefe akımları, seçebilme ve seçtiğini eyleme dökme hürriyetine sahip olan insana, sınır koymakta daha doğrusu sorumlu kılmaktadır. Çünkü hiçbir sorumluluk taşımadan yaşamak insani realitelere aykırıdır. Sorumluluk sahibi olan insan, hem kendi haklarının hem de sair mahlûkatın haklarının farkında olarak yaşamına devam eder. Diğer yandan beşeri hiçbir ideoloji ve din, insanı dünyanın sınırlılıklarından kurtarıp ezilmekten koruyamıyor aksine daha çok dünyaya hapsederek hürriyetini kısıtlıyor. Çağlar üstü olan İslamdini ise;kölelikten kurtulmanın çaresini, kulluk vazifesi ile bizlere sunmaktadır. Zira insan, iradesini Rabbinden yana kullanıp O'na teslim olmakla, kendisini dünyadaki heva ve heveslerinin esiri olmaktan, maddiyatın kölesi olmaktan azat etmiş olur. Allah'ın varlığı ve birliği, evren ve insan hakkındaki tüm hakikatleri ortaya koyan İslam dini, bu hakikatlere körü körüne inanmayı değil

[119]el-Bakara 2/112
[120]Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 2/511-512.

bilakis akıl ve tefekkür ile bu yolun yolcusu olmamızı istemektedir. Kur'an-ı Kerim'de akletmeyi ve düşünmeyi öğütleyen birçok ayet bulunmaktadır. Düşünmemiz için ayetlerin açıklanması[121], "hâlâ düşünmeyecekler mi?"[122]gibi Kur'an-ı Kerim'de yer alan birçok ifade, Allah'ın akıl ve irademizi kullanmaya verdiği önemi gözler önüne sermektedir. Vaziyet bu iken hak din olan İslam'ın insanın hürriyetini kısıtladığını, insanı köleleştirdiğini söylemek pek de doğru görünmemektedir.

Teslimiyet olgusu İslam dininde bütün ana konuların temelini oluşturur. Teslimiyet olmadan imanın kemale ermesi düşünülemez. Allah'a kulluğun arzı olan ibadetlerimizi teslimiyet duygusunu barındırmadan yerine getirmek mümkün değildir. Yine aynı şekilde sadaka vermek, iyilik yapmak, saygı ve muhabbeti barındıran salih ameller işlemek temelinde ancak teslimiyet varsa mana kazanmaktadır. Yoksa şeklen sergilenen teslimiyetin hiçbir mana ifade etmeyeceği, böyle kişilerin müminler zümresinden dahi sayılamayacağı, Rabbimiz tarafından bize bildirilmektedir.[123]Dış görünüşümüzün ve tavırlarımızın Allah'ın belirlediği şeriate uygun olması, hayat ölçümüzün belirleyicisinin rızayı ilahi olması, teslimiyetin zahiri boyutunu oluşturmaktadır. Dış kemalat ile birlikte teslimiyetin kalpte yer bulması da bir o kadar önemlidir. Batında yer alan teslimiyetiniki yönü vardır. Biri Allah'ın hükmüne razı olmak, emirlerine boyun eğmektir.Bu hususta Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır. "Hayır, rabbine andolsun ki, aralarında çıkan anlaşmazlık hususunda seni hakem kılıp sonra da verdiğin hükümden içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın onu kabullenmedikçe ve boyun eğip teslim olmadıkça iman etmiş olmazlar."[124]ayetinde teslimiyetin bu yönüne işaret edilmektedir. Her ne kadar ayetin nuzül sebebi Rasulallah'ın emirlerine teslimiyeti işaret etse de[125]peygambere itaatin Allah'a itaat gibiolduğu bildirilen ayete[126] dayanarak, peygambere teslimiyetin Allah'a teslim olmak gibi olduğunu söyleyebiliriz. Teslimiyetin batındaki diğer yönü ise kaderdekinin tecellisi esnasında ortaya çıkmaktadır. Başa gelen kaza ve musibetlere razı olmak, sabırla mukavemet göstermek teslimiyetin bu veçhini

[121]el-Bakara 2/73
[122]en-Nisâ 4/82
[123]el-Hucurât 49/14
[124]en-Nisâ 4/65
[125]Kurtubî, *Camiu'l-ahkâmi'l-Kur'an*, 5/267; İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm,* 2/349.
[126]en-Nisâ 4/80

oluşturur. Kur'an-ı Kerim'de başlarına gelen musibete, "Biz Allah'a aidiz ve kuşkusuzO'na döneceğiz"[127] cümlesiyle teslimiyet gösterenlerin,Allah'ın nimet ve lütuflarına mazhar olacakları bildirilmektedir.[128]Nitekim ayetlerde kalbini, nefsini veya ruhunu Allah'a teslim etmek ifadesi yerine yüzünü Allah'a teslim etmek ifadesiyle karşılaşırız. Zira yüz bütün organlarımızı ve benliğimizi temsil etmektedir. Bu da teslimiyetin sadece batında yer edinmeyip zahire taşması yani amellere de yansıması gerektiğini göstermektedir.[129]

1.3.2. Hanif- İslam- İman

Hanif kelimesi, sözlükte meyletmek, yönelmek anlamlarına gelir. Şerden yüz çevirip hayra meyletmek, dinlerden hak olana yönelmek, putperestliğe karşı Allah'a kulluğu tercih etmek anlamlarını ihtiva etmektedir.[130] Dini literatürdeşirk ve batılı terkedip Allah'a inanan, dosdoğru Rabbine teslim olan muvahhid kişiye hanif denir. Cahiliyye döneminde sünnet olup Kabe'yi tavaf edenlere hanif denilirdi. Çünkü Hz. İbrahim'in dininden sadece bu iki şeyi unutmamışlar ve sıkıca tutunmuşlardı. Tarihçiler ise, Hz. İbrahim'in dini üzere yaşayan ya da O'nun dinini bulmak için türlü meşakkatlere maruz kalan, haham ve rahiplere sorular sorup hakikatin peşinden koşan, Hristiyan ve Yahudi olmayıp Allah'a şirk koşmayı da çirkin görenlerin hanif olduğunu ifade etmektedirler.[131]

Hanif kelimesi Kur'an'da sekiz yerde Hz. İbrahim'in imanını tanımlamak için kullanılmaktadır. Bu kelime Allah'ın bildirmesiyle tüm manalardan önce tevhid anlamına gelmektedir. Şirk barındıran herşeyden uzaklaşan, Allah'a yönelen, O'na kulluk eden ihlâslı kişilere Hanif denir.[132]

Hanif denildiği zaman ilk akla gelen Hz. İbrahim peygamberdir. Putperestliğin yoğun olduğu bir dönemde şirke bulaşmadan tertemiz olarak Rabbine yönelmesinin, tevhid ilkelerini akıl ve fıtrat temellerine dayandırarak Rabbine ulaşmasının Hz. İbrahim'in "hanif" olarak anılmasında etkili olduğunu söylemek mümkündür. Kur'an-ı Kerîm'de Hz. İbrahim'in Yahudi ve Hristiyan olmadığı

---

[127]el-Bakara 2/156
[128]Ergül, "Hakk'ın Kuluna Yüce İhsanı: Teslîmiyet", 40.
[129]Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1268.
[130]Cevherî, *Sıhah tacu'l-luğa ve sıhahu'l-arâbiyye*, 4/1347; İsfâhânî, *Müfredât*, 260; Zemahşerî, *Keşşâf*, 4:1/194; İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, 9/57.
[131]Ali, *Mufassal fi't-tarîhi'l-arabî kable'l-İslam*, 12/25.
[132]Hayreddin Karaman vd.,*Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 1/219.

belirtilmekle birlikte müşriklerden olmadığı vurgulanmaktadır.[133]Zira ehl-i kitap Allah'a oğul atfetmekle, müşrikler de başka tanrıları ortak koşmakla Hz. İbrahim'in saf inancından ayrılmış, tevhide aykırı davranışlarda bulunmuşlardır. Kur'an-ı Kerim'de, Hz. İbrahim, Allah (c.c.) tarafından temize çıkarılarak bir tek Allah'a boyun eğen hanif bir Müslüman olduğu[134], O'nun dininin hak olduğu ve ancak cahillerin bu hak dini reddedeceği belirtilmektedir.[135]

Dosdoğru, ihlâslı, şirkten uzak duran ve Allah'a teslim olan, hayra ve hakka meyleden kişiye hanif denildiğini belirttikten sonra, hanif kişinin aynı zamanda Müslüman olduğunu da ifade edebiliriz. Peygamberimiz (s.a.v)de dâhil olmakla birlikte kıyamete kadar Kur'an-ı Kerim'in hitap edeceği kitlelerin tümü hanifliğe davet edilmişlerdir.[136]Zira Hz. Âdem'den bu yana tüm elçilerin davası tevhid davasıdır. Dinlerin ismi, muhatabı, şekli değişse de mahiyet açısından birdir. Bu açıdan Allah'ı birleyen, O'na boyun eğip teslim olan herkes muvahhid, hanif ve Müslüman olarak isimlendirilebilir. Hanifliğin elçiler arasında Hz. İbrahim'e atfedilmesinin nedenini ise Taberî, O'nun (a.s.) dünyada ve ahirette seçilmiş ve önder kılınmış bir elçi olmasına[137] bağlamaktadır.[138]

Hz. İbrahim, nesline tevhid inancından ayrılmamaları için duada bulunmuş aynı duayı Hz. Yakup da evlatları için tekrarlamıştır.[139]Son peygamber olan Hz. Muhammed deatasıHz. İbrahim'inyolunda olduğunu defalarca ifade etmiştir.[140] Kendisine Allah (c.c.) katında en sevimli ve makbul dinin hangisi olduğu sorulduğunda, "kolaylaştırılmış hanifliktir" cevabını vermiştir.[141] Bu hadis-i şerif, "Allah katında din kesinlikle İslâm'dır"[142]ayetiyle beraber değerlendirildiğinde İslam ve hanifliğin anlamdaş kelimeler olduğu görülür. Yine "O halde sen hanîf olarak bütün varlığınla dine, Allah insanları hangi fıtrat üzere yaratmışsa ona

[133]el-Bakara 2/135; Âl-i İmrân 3/95; el-En'âm 6/79, 161; Yûnus 10/105; en-Nahl 16/120, 123; el-Hac 22/31
[134] Âl-i İmrân 3/67
[135]el-Bakara 2/130
[136]el-Bakara 2/135; er-Rûm 30/30
[137]el-Bakara 2/130
[138]Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 3/91.
[139]el-Bakara 2/130-133
[140]Hayreddin Karaman vd.,*Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 1/214-215.
[141]Bûhari, *Sahîhü'l-Bûhari*, böl. İman, 28.
[142] Âl-i İmrân 3/19

yönel!"[143]ayetive Hz. Muhammed'in her doğan çocuğun İslam fıtratı üzere doğduğunu bildiren hadis-i şerifi[144] ile birlikte düşünüldüğünde İslam ile hanifliğin farklı şeyler olmadığı ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Kur'an-ı Kerim hanifleri; Allah'a kulluk etmeleri, O'na yürekten inanıp boyun eğmeleri, namaz kılmaları ve zekât vermeleriyle tanıtır.[145] Bu prensiplerin birebir İslam'da da yer alması, hanifliğin islamla aynı olduğu olgusunu teyid etmektedir.Dolayısıyla Hz. İbrahim gibi muvahhid, müstakim, muhlis olmayı tercih eden[146], Rabbine layıkıyla boyun eğen ve dininin gereklerine teslim olan herkesin hanif ve Müslüman olduğu söylenebilir.Hz. Muhammed'inşeriatının Hz. İbrahim'in diniyle birebir aynı olduğunun söylenmesi, Hz. Muhammed'in yeni bir din getirmediği şüphesini doğurabilir. Bu durumda, Hz. Muhammed'in şeriatının, Hz. İbrahim'in diniyle birlikte bir takım yenilik, güzellik ve faydalar ihtiva ettiğini söylemek daha doğru olur.[147] Peygamberlerin şeriatlarının aynı olduğunu dile getirdiğimizde kastedilen mana bu yöndedir. Her peygamber yeri ve zamanına göre bazı yenilikler getirdiyse de özünde aynı prensipleri barındırmaktadır.

Görüldüğü üzere hangi zaman diliminde olursa olsun hangi şahıslar sahnede yer alırsa alsın Allah (c.c.) katında hak din tektir. Bu din bazen hanif, islam[148] gibi isimlerle bazen de sırat-ı müstakim[149], Allah'ın ipi[150], sağlam kulp[151], kelimet-i seva'[152]gibi terkiplerle karşımıza çıkmaktadır.Aynı zamanda İslam, kişiye dünya ve ahiret meşakkatlerinden kurtulmanın yollarını sunduğu için selamet ve kurtuluş yolu olarak da anılmaktadır.[153] Allah (c.c.) rızasını arayanları o yola erdireceğini, onları karanlıklardan aydınlığa çıkaracağını bildirmektedir. İslam kullar için selamet ve kurtuluş, adalet, eşitlik, iyilik ve fazilet dinidir. Tüm batıl dinler insanlığı karanlıklara gömerken İslam nuruyla aydınlıklara davet etmektedir.[154] Zaman, mekan ve isim değişime uğrasa da mahiyet hep aynıdır. Allah'a teslim olup O'na itaat

[143]er-Rûm 30/30
[144]Tîrmızî, *Sünen-i Tîrmızî*, Kader, 30.
[145]el-Beyyine 98/5
[146]Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 3/108; İsfâhânî, *Müfredât,* 260.
[147]Razî, *Mefâtîhu'l-gayb,* 11/230.
[148] Âl-i İmrân 3/19
[149]el-Fâtiha 1/5
[150] Âl-i İmrân 3/103
[151]el-Bakara 2/256
[152] Âl-i İmrân 3/64
[153]el-Mâide 5/16
[154]Abduh, *Tefsîru'l-menâr*, 6/252.

etmek, Rab, Malik, Hakim ve Ma'bud olarak sadece O'nu tanımak, O'nun koyduğu kanunlara riayet ederek hayatını O'nun rızası doğrultusunda dizayn etmek bu hak dinin gereğidir. Peygamberlerin getirdiği şeriatler de hep bu sistem üzerine kuruluydu.[155]Hz. Süleyman'ın "Rabbim Müslümanlardan olmamı emretti" demesi[156], Hz. Musa'ya iman eden sihirbazların Firavun'a karşı "müslüman olarak canımızı al"[157]diye Allah'a duada bulunmaları, havarilerin "şahit ol ki bizler Müslümanlarız"[158] demeleri, yine aynı şekilde Hz.Musa[159],Hz. İbrahim[160], Hz. Muhammed'in[161]kavimlerine müslümanların ilki olduklarını bildirmeleri Allah (c.c.) katında din prensiplerinin değişmediğini ve zamanlar üstü hak dinin "İslam" olduğunu göstermektedir.

Hakikaten islam kurtuluş ve selamet yoludur. Biz kullara bahşedilmiş en güzel nimettir. Kur'an-ı Kerim'de "size nimetimi tamamladım" buyrulmaktadır.[162]Zemahşeri bu ayet için;"İslam'dan daha güzel bir nimet yoktur."[163]yorumunu yapmaktadır. Nitekim İslam'dan mahrum kalanların içine düştükleri bataklıklar müşahede edildiğinde İslam'ın hakikaten muazzam bir nimet olduğu anlaşılmaktadır. İslam, düşmanlarının türlü desiselerine karşı korunan ve kıyamete kadar baki kalacağı bildirilen bir nurdur.[164]Allah Teala yeryüzünün nuru olarak İslam'ı seçmiştir. Bu nuru Hz. Peygamberin hayatında canlandırmış O'nun toplumunda hayata geçirmiştir. İslam öyle bir nurdur ki uğrunda savaşılır, ateşlere girmeyi küfre dönmeye tercih ettirir. Bu nurun tadına varan, gözünü kırpmadan uğrunda her şeyi feda edebilir, teslimiyetin zirve noktasını yaşayabilir. Çünkü bu nur, Allah'ın izniyle gönüllerde ve yeryüzünün her yerinde hâkim olmaktadır.[165]

Hanif ve islam kavramları imandan bağımsız kavramlar değildirler. İslam kavramının; teslimiyet, boyun eğme, barış ve selamete girme anlamlarına geldiğini daha önce aktarmıştık, imanı da tanımladıktan sonra aralarındaki bağ daha iyi

[155]Mevdudî, *Tefhimu'l-Kur'an*, 1/115.
[156]en-Neml 27/91, 92
[157]el-A'râf 7/124
[158] Âl-i İmrân 3/52
[159]el-A'râf 7/143
[160] Âl-i İmrân 3/67
[161]el-En'âm 6/162, 163
[162]el-Mâide 5/3
[163]Zemahşerî, *Keşşâf*, 4:1/605.
[164]es-Saf 61/8
[165]Kutub, *Fîzilâli'l-Kur'an*, 4155.

anlaşılacaktır. "Emn" kökünden türeyen iman, sözlükte; güvende olma, emin olma, doğrulama, boyun eğme, inanma anlamlarına gelir.[166] Terim olarak ise; Allah'ın varlığına ve birliğine, elçilerine ve getirdiklerine, ahiret gününe, kaza ve kaderin Allah'tan olduğuna kalben inanmak ve tasdik etmek, Allah'ın belirlediği kanunları kabul edip tam teslimiyet göstermek demektir. İman küfrün ve yalanın zıddını temsil eder.[167] Nefisler iman ile tatmin olur, korku, kaygı ve musibetlerden iman ile güvende olunur.[168]

İmanın yerinin kalp olduğu hususunda Ehl-i Sünnet âlimlerinin görüş birliği bulunmaktadır. Peygamberimiz'e (s.a.v) hitaben nazil olan "Kalpleri inanmadığı halde ağızlarıyla "iman ettik" diyenlerden ve Yahudilerden küfürde yarışanlar seni üzmesin."[169]ayeti, imanın kalben tasdik olduğunun delilidir. Bunun yanı sıra Üsame b. Zeyd'in, kelime-i şehadeti telaffuz ettiği halde birini öldürmesini Allah Rasulü (s.a.v.) "kalbini mi açtın?" diyerek yadırgaması da imanın zahirden belli olmayacağını ancak kişinin kalbinde oluşup yalnızca Allah'ın bilebileceğini göstermektedir.[170] Yine işkencelere dayanamayan Ammar b. Yasir, diliyle iman etmediğini söylemek zorunda kalınca, kahrolur ve durumunu Peygamberimiz'e (s.a.v) anlatır.[171]Bunun üzerine "kalbi imanla dolu olduğu halde baskı altında kalanın durumu müstesna olmak üzere kim kalbini inkâra açarsa işte Allah'ın gazabı bunlaradır"[172] ayeti nazil olur. Bu ayette açıkça; imanın da inkârın da yerinin kalp olduğu belirtilmektedir. Peygamberimiz'in (s.a.v)çoğu zaman hadislerinde, kalbinde zerre kadar iman bulunan kişiye ateşin dokunmayacağını belirtmesi de[173] bu manayı desteklemektedir. Verdiğimiz örneklerden anlaşıldığı üzere; iman, kalpte meydana gelen bir olgudur.

Burada konumuzla yakın ilişkisi bulunan Hucurat suresinin 14. ayetine de değinmek yerinde olacaktır. Beni Esed İbn-i Hüzeyme isimli bir bedevi kabilesi, kıtlık yıllarında ganimetlerden faydalanmak niyetiyle kelime-i şehadeti söyleyerek İslam'a girmişlerdi. Üstelik Peygamberimiz (s.a.v) ve ashabına "Biz falancalar gibi

[166]İsfâhânî, *Müfredât*, 90; İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, 13/21; Cürcâni, *Kitâbü't-ta'rîfat*, 40.
[167]İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, 13/21.
[168]İsfâhânî, *Müfredât*, 90.
[169]el-Mâide 5/41
[170]Sicistani, *Sünen-i Ebû Davud*, Cihad, 15.
[171]İbnu'l-esir, *Üsdü'l-ğabe fi Ma'rifeti's-sahabe*, 4/122.
[172]en-Nahl 16/106
[173]Mes'ûdî, *Sûnen-i Nesai*, İman, 18.

sizinle savaşmadık, kan dökmedik" diyerek daima minnet ediyorlardı. Bu vaziyet üzerine "henüz iman gönüllerinize yerleşmediğine göre sadece boyun eğdik deyiniz (iman ettik demeyin)" mealindeki[174]ayetler nazil oldu. Bu ayetler imanın yalnız dil ikrarıyla değil, yürekten sevgi ve bağlılıkla kemale ereceğini bildirmektedir. Allah (c.c.), ayette yer alan ifadelerle, "iman kalbimize girmediği halde İslam'a geldik, zahiren ikrar etmekle silme (İslam'a)dahil olduk, inkıyad etmiş olduk" manalarını kastetmektedir.[175]İman ve islam kelimelerinin burada ayrı kullanılması her ikisinin de birbirinden farklı olduğu anlamına gelmez. Burada kastedilen İslam, zahiri manada boyun eğmektir. İman ve İslâm'ın hakikati,aynı şeye varır; çünkü iman, Allah Teâlâ'nın Rab olduğuna ve birliğineşehadet etmektir.İslâm da hiç kimseyi ortak kılmadan herşeyi sadece Allah'a teslim etmektir. İnsan, âlemdeki her şeyin Allah Teâlâ'ya aitolduğuna, her şeyi O'nun yarattığına, her eserin, ustasının varlığına delil ve şahitolduğuna inandığı zaman, bu şahitliğiyle kendi yaratanını da tasdik etmişolur.[176] Razi, iman ve islam kavramlarının aslında bir bütün olduğunu bu ayetteki farkın sadece İslam'ın daha genel bir kavram olmasından kaynaklandığını belirtmektedir.[177]İman daha hass bir olgudur. Bu nedenle her mü'min Müslüman olabilir ama her Müslüman mü'min olamaz.[178]İslamı, imanın bir mukaddimesi olarak değerlendiren müfessirlerimizde bulunmaktadır.[179] İman ve islam kelimeleri arasında her ne kadar lugavi fark varsa da ne iman islamsız ne de islam imansız olabilir. Birbirlerini tamamlayan astar ve yüz, zahir ve batın gibidirler.[180]

İmanın asıl yeri kalp olmakla birlikte dil ile ikrar da gereklidir.[181] Nitekim diliyle imanını teyid etmek, zahiren o kişinin iman ettiğini gösterir ki toplum içerisinde safını belli etmiş olur.Kişi kelime-i şehadeti telaffuz edip diliyle teslim olduğunu belirttiğinde İslam dairesine dâhil olur. Canını ve malını emniyete almış olur. Lakin tam manada kul olabilmek için bu yeterli değildir. Hem kalbin hem aklın hem de fiillerin teslimiyeti de sağlanmalıdır. Bu da hakiki manada iman ve tam

[174]el-Hucurât 49/14-18
[175]Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4481.
[176]Maturîdi, *Tefsîru Maturîdî*, 9/338.
[177]Razî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 28/116.
[178]Eş'arî, *İbâne ân Usûli'd-Dîyane,* 26-27.
[179]Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4483-84.
[180]Ebu Hanife, *Fıkhu'l-ekber*, 57.
[181]Ebu Hanife, 57; Razî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 28/116; Cürcâni, *Kitâbü't-ta'rîfat*, 40; Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 19/378; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4484; Sabûnî, *Safvetû't-tefâsîr*, 6/132; Hayreddin Karaman vd.,*Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 5/100.

teslimiyet ile mümkündür. Denizde boğulmak üzereyken iman edip teslim olduğunu söyleyen Firavun'un[182] imanı kabul görmemiş ve kurtuluşuna vesile olamamıştı. Zira O'nun imanı taklit ve dilden öteye geçmiyordu.[183] Kalbiyle inanmamış sadece dilde teslim olmuştu. Oysa önemli olan hem zahirde hem batında tüm azaların bütünlüğüyle yaratanına teslim olmak, kul olabilmektir.

İslam'ı iki kısımda değerlendiren Rağıb İsfahani; İslam'ın birinci kısmınınkalpte itikat olsun olmasın lisan ile yapılan ikrar olduğunu belirtmektedir. Bu islamla kişi kanını korumuş olur. İkinci kısım İslam ise; imandan daha yücedir. Bu islamda, lisan ile itiraf, kalben itikat, vefa, kaza ve kadere teslimiyet vardır. Zira İbrahim Aleyhisselam'ın "ben âlemlerin Rabbine teslim oldum" demesi ve "Allah katında din islamdır" ayetleri bu kategoride değerlendirilir.[184]Bizim konu edindiğimiz İslam ve teslimiyet de bu ikinci kısımdır. Hz. Peygamber adına bildirmiş olduğu şeylerin hepsine gönülden teslim olmak, kalben bağlanmak ve boyun eğmek, islamın da imanın da temelinde vardır. Sonuç olarak her iki kavramın birbirini tamamladığını ve biriyle diğerinin anlam kazandığını görmekteyiz. Dilde, gönülde, fikirde, duyguda ve amelde bu iki kavram oturduğunda tam teslimiyet de sağlanmış olacaktır.

Teslimiyete mana kazandıran en önemli şey imandır. Nitekim iman olmadan neye güvenilmesi gerektiği, emniyet ve kalp huzurunun nasıl sağlanacağı soruları havada kalır. İman esaslarından en önemli ve şamil olanı ise; Allah'a imandır. Allah'a olan imanı öncelikle marifet, beraberinde getireceği sevgi, söz, fiil ve davranışlarlagöstermek şarttır.[185] Kur'an-ı Kerim'de Allah'a, âhiret gününe, meleklere, kitaba ve peygamberlere iman edilmesi gerektiği[186] vurgulanmaktadır. Ayrıca iman edenlerin, sevdikleri mallarından infak etme[187], namaz kılıp zekât verme[188], sabretme, sözlerinde durma[189], haksızlık yapmayıp Allah'a savaş açmak gibi olan faize bulaşmama[190] doğruluktan ayrılmayıp bağışlanma dileme[191] gibi

[182] Yûnus 10/90
[183]Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 8/168.
[184]İsfâhânî, *Müfredât,* 90.
[185]Yargıcı, *Kur'an'ın Önerdiği Ideal Insan Modelinin Oluşmasında Sevginin Rolü*, 109.
[186]el-Bakara 2/177, 285
[187]el-Bakara 2/267
[188]el-Bakara 2/277
[189]el-Bakara 2/177
[190]el-Bakara 2/278, 279

hasletlere sahip olması gerektiği de aktarılmaktadır. İnanılması gereken her şeye iman edip Rabbine huşû ve tevazu ile gönülden boyun eğenlerin, kalp huzuruyla kullukta bulunup teslim olanların, dünya ve ahiret yurdu için yararlı işler yapanların cennette daimi kalacakları[192] haber verilmektedir.[193]

"İman tevhidi, tevhid teslimi, teslim tevekkülü, tevekkül saadet-i dareyni iktiza eder." sözüyle Said Nursî, iki cihan saadetine erişebilmenin yolunun iman, tevhid, teslim ve tevekkül dörtlüsünden geçtiğini ifade etmektedir.[194] Bunlar birbirini tamamlayan ve kulluğun zirve noktaya erişmesini sağlayan değerlerdir. Müslüman olduğunu iddia eden, kalbinde imana yer veren birinin Allah'ın takdirine ve buyruklarına teslim olmadan yaşaması O'nun kâmilmü'min olmasına engel teşkil etmektedir. Hâsılı kelam zahirde görünen islam, batındaki kalbin teslimiyetiyle taçlanmalıdır. İşinde ve özünde, kavlinde ve kalbinde hakiki manada teslimiyeti sağlayanlar ancakkâmil kul mertebesine ulaşabilirler.[195]Allah'ın adı anıldığında yüreklerin harekete geçmesi, ayetleri duyduğunda imanların artması ve Allah'a güven duymaları iman olgunluğunun ve teslimiyetin sırrını oluşturmaktadır.[196] Bu iman olgunluğuna kavuşan her kişi ruhunu ve bedenini Allah'a emanet etme ve O'na teslim olma bilincine de erişmiş demektir.

1.3.3. Tevekkül

Dünyaya geldiği andan itibaren insan, bir şeylere dayanma, destek ve yardım alma ihtiyacı duymuştur. Bu desteği bazen anne, bazen baba, öğretmen, arkadaş, bazen de para ve mal cinsinden maddiyat karşılamaktadır. Fakat bu saydığımız dayanakların cüz'i bir kudret alanı vardır. İnsan, sığınağının kendisi gibi aciz değil de kendinden daha güçlü ve güvenilir olmasını ister. İşte bu ihtiyacı tevekkül karşılamaktadır. "وكّل" kökünden türeyen tevekkül, sözlükte; bir şeye dayanmak, güvenmek, işini ona havale etmek demektir. Terim olarak ise; istitaat getirdiği tüm sebeplere sarıldıktan sonra Allah'a güvenmek, dayanmak, teslim olmak, tüm işlerini

[191] Âl-i İmrân 3/16, 17
[192]Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 8/250.
[193] Hûd 11/23
[194]Nursî, *Sözler*, 314-15.
[195]Ergül, "Hakk'ın Kuluna Yüce İhsanı: Teslîmiyet", 40.
[196]el-Enfâl 8/2

ona havale etmektir.[197]Ahiretteki güzellik ve nimetlere layık olabilmenin yolunu Allah (c.c.) Kur'an-ı Kerim'de bazı şartlara bağlayarak göstermektedir. Allah'a iman etmek ve salih ameller sergilemek bu şartların başında yer alır.[198] Bu şartlar hayata tatbik edildiğinde yaşanacak zorluklara tahammül gösterebilmek için gerekli olan sabır ve tevvekkül ise mü'minin asla yanından ayırmaması gereken azıklar arasında yer almaktadır.[199] Tevekkül, insanın, gücünün tükendiği noktada, acizliğinin farkına varıp kendisi gibi acizlerden ümidini keserek sadece Allah'a dayanması, O'na (c.c.) güvenmesi, işlerinin sonucunu O'na (c.c.) bırakmasıdır. Allah, Kur'an-ı Kerim'de "müminler yalnız Allah'a güvensinler"[200] buyurarak, iman etmenin gereklerinden birinin tevekkül olduğuna,[201] "إِنَّ اللهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ"Allah (c.c.) tevekkül edenleri sever."buyurarak[202] kendisine güvenmelerinden dolayı kullarından hoşnut olacağına dikkat çekmektedir.AyrıcaEnfal sûresinin ilk ayetlerinde belirtilen mü'minlerin özellikleri arasında; "Onlar yalnızca rablerine güvenirler"[203] ifadesiyle tevekküle de yer verilmektedir. Müminler maddiyat ve geçici sebepler yerine Allah'a dayanır ve ecirlerini yalnız O'ndan (c.c.) beklerler.[204] Tevekkül ile aynı kökten türeyen Vekîl kavramı ise, Allah'ın esma-ı hüsna'sından olup kendisine güvenenlerin güvenini boşa çıkarmayan, onların işlerini en güzel şekilde üstlenip kullarına yeten anlamlarına gelmektedir.[205]

İstenilen hedef, başarı ve zafer elde edilemediğinde, mü'minlerin takınması gereken tavır Allah (c.c.) tarafından kullarına öğretilmektedir. "Allah bana yeter." O bana kâfidir"[206] İşte Allah'ı kendine vekil kabul eden kişi, üzüntü, keder ve korkular karşısında emin bir limandadır. Ümitler O'na bağlandığında, yardım O'ndan beklendiğinde, sadece O'na itimad edildiğinde elbette Allah (c.c.) kulunu yalnız bırakmayacaktır.[207] Bediüzzaman Saîd Nursî, yalnız imdada gelecek olanın

[197]İsfâhânî, *Müfredât*, 882; İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, 11/734; Zebîdî, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, 31/96-99; *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 256.
[198]el-Ankebût 29/58, 59
[199]Hayreddin Karaman vd.,*Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 4/282.
[200] Âl-i İmrân 3/122; el-Mâide 5/11, 23
[201]Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 3/212-213.
[202] Âl-i İmrân 3/159
[203]el-Enfâl 8/2
[204]Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakaîku't-te'vîl*, 1/809; Hayreddin Karaman vd.,*Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 2/663.
[205]Zebîdî, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, 31/99.
[206]et-Tevbe 9/129
[207]Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 7/502.

çağrılmaya layık olduğunu, yalnız fayda verecek olanın bilinmesi gerektiğini, O'ndan bahsetmeyen muhabbetlerin malayani olduğunu belirterek vekilin yalnızca Allah (c.c.) olabileceğine dikkat çekmektedir. Çünkü Matlub, Mahbub, Maksut ve Ma'bud yalnızca O'dur. Tüm âlem yalnız O'nun İlah olduğunu itiraf etmektedir.[208] Öyleyse Vekil ilan ettiğimiz Rabbimize teslim olmanınve hiçbir beklenti ve çıkar niyeti barındırmadan yalnızca O'na (c.c.) tevekkül edilmesi gerektiğini söyleyebiliriz.[209]

Ancak bu teslimiyet ve dayanma, olaylar karşısında kişinin alması gereken tedbirleri ihmal etmesi anlamına gelmez. Tevekkül, işleri tümüyle Allah'a havale ederek sorumsuz davranmak değil, bilakis tedbirleri aldıktan sonra başarı ve netice için Allah'a duyulan güvenin adıdır. Bu mevzuda Elmalılı da tevekkülü, vazife ve kulluk görevlerini terk edip tüm sorumluluğu Allah'a yükleme şeklinde anlayanların yanıldığını aktarmaktadır. Eserinde; tevekkülü böyle anlayan birinin, Hz. Musa'ya (a.s.) "git sen ve Rabbin savaş, biz burada oturacağız"[210]diyen İsrailoğulları'ndan farkı kalmayacağını ifade etmektedir.[211] Böyle bir tevekkül anlayışı insanı teslimiyetten çok itimatsızlık ve küfre sürüklemektedir. Peygamberimizin etrafındakilere merhametle muamelede bulunmasını konu alan bir ayette, Allah (c.c.) önce sahabesine danışmasını sonra kendisine (c.c.) tevekkül etmesini emretmiştir.[212] Tevekkül, insanın tembellik, uyuşukluk perdesinin arkasına gizlenmesi değildir. Eğer öyle olsaydı peygamberimize önce ashabıyla istişare edip sonra tevekkül etmesi emredilmezdi. O halde tevekkül zahiri sebeplere sarılmakla birlikte kalbini sebeplere değil de Allah'ın hikmetine bağlamak anlamına gelir.[213]"İnsana ancak çabasının karşılığı vardır "[214] ayeti de insanın başarı ve zaferleri oturarak değil ancak çalışıp yorularak elde edebileceğini göstermektedir. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) sabah yuvalarından aç çıkan kuşların akşama tok olarak dönmelerini tevekküle misal olarak anlatması[215], rızkı elde etmek için bir çabanın olması gerektiğine işarettir. Yine bir

[208]Nursî, *Sözler*, 217-18.
[209]Gazzali, *İhyâ'u ulûmid'dîn*, 4/250.
[210]el-Mâide 5/24
[211]Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2567.
[212] Âl-i İmrân 3/159
[213]Razî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 9/410; Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 3/277; Hayreddin Karaman vd.,*Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 1/700-705.
[214]en-Necm 53/39
[215]Tîrmızî, *Sünen-i Tîrmızî*, Zühd, 34.

adama devesini bağladıktan sonra tevekkül etmesi gerektiğini bildirmesi de[216]sebeplere sarılmanın gerekli olduğuna dair delil olarak sunulabilir.[217] Öyleyse tevekkülün, elinden geleni yapıp çabaladıktan sonra Allah'a duyulan güven olduğunu söyleyebiliriz.

Gazzali tevekkül hususunda biri ifrat diğeri tefrit iki uçtan da sakınılması gerektiğini bildirmektedir. Yalnızca sebepleri bilip onlara sıkıca bağlanmak bir şirk türü kabul edilirken, sebeplere tevessülü terk edip tüm sorumluluğu Allah'a havale etmek de dinimizce uygun değildir. Tevekkül bu ikisi arasında orta yolu bulmaktır. Hakkıyla iman edenler gerçek gücün ve tasarrufun Allah (c.c.) katında olduğunu O'nun (c.c.) dışındaki tüm varlıkların aciz ve etkisiz olduğunu bilirler. Ancak ilim ve kudret yönünden üstün olan vekil tayin edilebilir.[218]Dolayısıyla tedbirleri almakla birlikte neticenin yalnız Allah'a ait olduğu anlayışına tevekkül diyebiliriz. Bu hususta sebeplere sarılmak ise sadece fiili bir dua kabilindendir.[219]

Tevekkül, insana güven ve huzur veren bir iman gücü olarak mü'minin kendini daha selamette hissetmesini sağlamaktadır. İşlerin kendi kendine yoluna girmesini beklemek gerçekçiliği olmayan bir ümittir. Ashabı Kiram'ın yıllar boyunca Allah'ın dini için savaşıp, davet ve tebliğ çalışmalarında bulunmaları, seferler düzenlemeleri ve Allah'ın bu çabaya fetih ve üstün zaferlerle karşılık vermesi göz önünde bulundurulduğunda İslam'ın tevekkül anlayışı daha da netleşecektir.

Allah (c.c.), Bedir Savaşı'nda müminleri melekleriyle destekleyip tam bir galibiyetle dönmelerini sağlamıştı. Uhud Savaşı'nda ise; Allah'ın yardımı kısmi olarak gerçekleşmişti. Nitekim ashab, Bedir'de tüm sebeplere başvurduktan sonra Allah'a ve Rasulüne tam bir itaat ve güven şuuruyla cihada iştirak etmişlerdi. Uhud Savaşı'nda ise bu şuurun nakıs olması, Allah'ın yardımının zuhuruna engel olmuştu. "Allah size yardım ederse artık sizi yenecek hiçbir kimse yoktur; eğer sizi yardımsız bırakırsa O'ndan sonra size kim yardım edebilir? Müminler yalnız Allah'a güvensinler"[220]ayeti tevekkülü hakkıyla ifa edenlerin Allah'ın yardımına mazhar olabileceğini göstermektedir. Başarıyı elde etme hususunda gerekli tedbirlere

[216]Tîrmızî, böl. Kıyamet, 35.
[217]İbn Receb, *Camiu'l-ulumi ve'l-hikem*, 2/507.
[218]Gazzali, *İhyâ'u ulûmid'dîn*, 4/243.
[219]Nursî, *Sözler*, 314-15.
[220] Âl-i İmrân 3/160

sarılmakla beraber tevekkülde bulunmak da bu minvalde büyük bir öneme sahiptir.[221]Tevekkülde bulunmayan insan dünyanın yükünün altında ezilerek kendisini esfele's-safîline çeker. Tevekkül dünyanın meşakkati ve ahiret yurdunun yükü karşısında insanı rahata kavuşturacak yegâne kuvvettir. Bütün ağırlıkları Kudret-i Mutlak olana teslim etmektir.[222] Dolayısıyla müminlerin güç yettirebildikleri tüm sebep ve tedbirlere başvurduktan sonra Allah'a dayanmaları, O'na (c.c.) tevekkül edip buyruğuna teslim olmaları gerekmektedir. O'nun (c.c.) rızasına uygun davranışlar sergileyip gazabını celbedecek hareketlerden sakınmaları da elzemdir. Aksi takdirde Allah (c.c.)'ın yardımı gerçekleşmeyecektir. Tevekkül bahsindeki tüm ayet, hadis, sünnet ve bunları hayatlarına tatbik eden sahabe uygulamaları bir bütün olarak esas alındığında, görülecektir ki; tevekkül, hareket ve tedbirleri ihmal etmek değil, gücünün yettiği oranda çabadan sonra sonucu Allah'a bırakmak ve ilahi iradeye teslim olmaktır.

Buradan anlaşılacağı üzere tevekkül yoksulluk, uyuşukluk ve durgunluğun mazereti değil bir irade ve iman gücüdür. Uhud Savaşı'nın ardından müşriklerin Ebu Süfyan komutasında tekrar saldırı yapacağı haberi sahabeye ulaşınca, "Hasbünallahü ve ni'me'l-vekîl" (Allah (c.c.) bize yeter, O ne güzel vekildir) dediler. Onların korku yerine Allah'a iman, güvenve teslimiyetleri artmıştı.[223]Hz. İbrahim de ateşe atılırken bu sözü söylemişti.[224]İbrâhîm (a.s.) ateşe atılmak üzere mancınığa konulup Cebrail (a.s.) kendisine geldiğinde: "Bir ihtiyacın var mı?" diye sordu. İbrahim: "Sana ihtiyacım yok, ama Allah'a ihtiyacım olup olmadığını soruyorsan, tabii ki var" dedi. Cebrail (a.s.): "öyleyse iste" deyince, İbrâhîm (a.s.): "Allah Teâlâ'nın benim şu durumumu biliyor olması, O'ndan bir şey istememe yeterlidir."[225] "Sana ihtiyacım yok, Allah bana yeter. O ne güzel vekildir." cevabını vermişti. Allah da onu ateşinde yakmadı.[226] Kula düşen, Allah'a tevekkül edip işini O'na havâle etmektir. Çünkü hükmedilip takdir edilen hiçbir şey, kendini yiyip bitirsen de değişmeyecektir. Bu sergilenen teslimiyet, tıpkı bir musibete maruz kaldığında mü'minin söylemesi

[221]Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakaîku't-te'vîl*, 1/306; Hayreddin Karaman vd.,*Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 1/700-705.
[222]Nursî, *Sözler*, 314-15.
[223] Âl-i İmrân 3/173
[224]İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm*, 2/170; Hayreddin Karaman vd.,*Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 1/717.
[225]Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 3/212-213.
[226]Bursevî, 4/356-357.

gereken "إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّآ إِلَيۡهِ رَٰجِعُونَ" sözüne benzemektedir.[227] Rabbimizden başka sığınağımız, O'ndan başka vekilimiz yoktur. Gelişimiz O'ndan olduğu gibi dönüşümüz de O'na'dır. İşte mü'minden istenen tavır da bu yöndedir.[228]

Tebuk seferine katılmayı istemeyen grubun halini konu edinen Tevbe suresinde, bu grup ve müminlerin arasındaki temel farkın tevekkül olduğu anlaşılmaktadır. Zira inandığını söyleyip de Allah (c.c.)'ın yüklediği sorumluluklar karşısında tembellik sergileyenler asla Allah (c.c.) yolunda malını ve canını göz kırpmadan feda eden mü'minlerle bir tutulamazlar. Çünkü onlar bütün ümitlerini maddiyata bağlamaktadırlar. Sevinçlerini de kaygılarını da hep dünyevi menfaatler belirlemektedir. Cesaret ve güvenleri bu menfaatin büyüklüğü doğrultusunda artmakta ya da azalmaktadır. Sırtını Allah'a dayayan müminler ise; varlığın da yokluğun da, galibiyetin de mağlubiyetin de Allah (c.c.) katından olduğuna inanır. Allah'a dayanıp güvenen mü'minler, "Allah (c.c.) bize ne yazmışsa başımıza ancak o gelir."[229]diyerek Mevla'sına olan tevekkülünü dile getirirler.Bu davranışları nedeniyle başarı elde ederlerse şükrederler. Başarısızlık karşısında ise ümitsizliğe kapılmayıp görevlerini yerine getirdikleri oranda karşılık bulacaklarına inandıkları için kalpleri mutmain ve huzurludur. İşte münafıkların işlerini dünya temeli üzerine kurmaları, onları Allah'a teslim olup dayanan mü'minlerden ayıran en bariz özelliktir.[230]

Aktardığımız bu bilgilere dayanarak tevekkülün, iman, rıza, korku, ümit ve sevgi gibi kalbi amellerden biri olduğunu ve ancak temelinde iman varsa anlam kazanacağını söyleyebiliriz. Nitekim Cenab-ı Hakk, "Öyleyse O'na kulluk et ve O'na güvenip dayan"[231] buyurarak, tevekkül ve teslimiyetin birbirini bütünleyen boyutuna dikkatlerimizi çekmektedir. Kulluk sorumluluğunun hemen ardından tevekkülün zikredilmiş olması, tevekkülün olmadığı yerde kulluğun da noksan kalacağı anlamına geldiğini söylemek mümkündür. Kul başarı için tüm gücünü ve imkânlarını

[227]el-Bakara 2/156
[228]Maturîdi, *Tefsîru Maturîdî*, 2/534.
[229]et-Tevbe 9/51
[230]Mevdudî, *Tefhimu'l-Kur'an*, 2/234-235.
[231] Hûd 11/123

kullandığı, sonucu ve yardımı Allah'tan beklediği takdirde iman ve teslimiyet tamamlanmış olur.[232]

Hz. Musa'nın (a.s.) kavmine, "eğer Allah'a inandıysanız ve O'na teslim olduysanız sâdece O'na tevekkül edin."[233]demesi de tevekkülün iki önemli ayağının olduğunu göstermektedir. Biri iman diğeri teslimiyet yani İslam olan bu temeller tevekkülü taşıdıklarında anlam kazanırlar.[234] Bu iki önemli unsur tahakkuk ettiğinde işler Allah'a bırakılır, kalpte tevekkülün nuru ışıldamaya başlar.[235] Fayda ve zararın yalnız Allah'tan geldiğine inanmak ve O'nun (c.c.) hükmüne rıza göstermek hem imanın hem islamın hem de tevekkülün mayasına uygun düşmektedir. Tevekkül için Müslüman olmak şarttır. Çünkü tevekkül öyle alelade geçekleşebilecek, herkesin sergileyebileceği bir meziyet değildir. Dürüst ve samimi bir şekilde, candan ve ihlasla teslimiyetin zirve yaptığı noktada zuhur edecektir.[236] Zemahşeri bu ayette tevekkülün şartı olarak önce teslimiyetin gerçekleşmiş olması gerektiğini, dolayısıyla tevekkül ile teslimiyet arasında sıkı bir bağ bulunduğunu belirtmektedir.[237]

Ayrıca Hz. Musa'nın yanındakilerinin iman ettiğini bildiği halde "eğer inandıysanız" şeklinde bir soru yöneltmesi ise iman ve teslimiyet içinde bulunan birinin tevekkülü sergilememesinin şaşılacak bir şey olduğunu ifade etmek içindir. Yani bu sorunun "mademki inanıyorsunuz, Allah'a dayanmanız gayet doğaldır." anlamını içerdiğini söyleyebiliriz.[238] Bu şekilde iman ve teslimiyet özelliklerini taşıyanlar tevekküle teşvik edilmişlerdir.[239]

Tevekkülünen önemli faydalarından biri de, gerekeni yaptıktan sonra kişinin kararlı, güvenli, huzurlu olmasını sağlamasıdır; aksi takdirde insan, başaramadığı her şeyden kendini sorumlu tutacak, psikolojik buhranlar yaşayacak, bütün zorluk ve meşakkatlerin altında ezilecektir.[240] Aktardığımız bilgilere dayanarak, gücünün üzerinde bir güce, bir malik ve vekile dayananların, işlerini ona ısmarlayıp,

---

[232]Hayreddin Karaman vd.,*Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 3/308.
[233] Yunûs 10/84
[234]Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 8/156-157.
[235]Razî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 17/289.
[236]Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakaîku't-te'vîl*, 2/36.
[237]Zemahşerî, *Keşşâf*, 4:2/364.
[238]Hayreddin Karaman vd.,*Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 3/129-130.
[239]îbni Atiyye el-Endûlûsî, *Muharreru'l-veciz fi't-tefsiri'l-Kitabi'l-Âziz*, 3/138.
[240]*Dini Kavramlar Sözlüğü*, 656.

emirlerine teslim olduklarından, rahat ve huzur içerisinde yaşayacaklarını ifade edebiliriz.

Bu nedenle Allah (c.c.) boşanma aşamasında olan eşlerin bile, içinde bulundukları sıkıntılı ruh halinin ancak Allah'a güvenmekle bertaraf edilebileceğini belirtmektedir.[241]Dünyanın bir imtihan yurdu olduğunu, içerisinde inişlerin de çıkışların da bulunduğunu bilen bir kulun gücünü aşan durumlarda, tam bir tevekkül ve teslimiyet ile Allah'a yönelmesi, güven ve huzur vermekle birlikte zorlukları aşma gücü ve ümidini yitirmeme ferahlığını da sağlamaktadır.[242] Allah'a güvenen kullar hiç beklemediği bir yerden yardım ve rızıklarla nimetlendirilip ferahlamaktadırlar. Kim rızkında Allah'a güvenirse Allah (c.c.) ona yeter. Şiddet ve zorluk anında Allah'a dayanana iki çeşit kurtuluş yolu sunulur. Birisi başa gelen zorluğun bertaraf edilmesidir. Diğeri de; zorluklara gösterdiği sabır ve rızasından dolayı kulunmükâfatlandırılmasıdır.[243]

Hz. İbrahim'in hayatında da tevekkül ve teslimiyetin önemli bir yeri vardır. Bu konuda şu misali zikredebiliriz. Hz. İbrahim, kavmiyle ve babasıyla yaşadığı tevhid mücadelesinden sonraelinden başka bir şeyin gelmeyeceğini anlamış ve babasına dua edeceğini bildirmişti. Hz. İbrahim'in babasının durumunu Allah'a arz ederek bu işin sonunu O'na (c.c.) bırakarak tevekkül ve teslimiyeti tercih ettiğini, yine beraberindekilerle kavminden uzaklaşarak Allah'a şöyle yalvardığını öğrenmekteyiz. "Ey Rabbimiz, sana tevekkül ettik ve sana yöneldik. Dönüş de ancak sanadır."[244] İşte bu misal ve yukarıda bahsettiğimiz ateşin Hz. İbrahim'i yakmaması hadisesi,Hz. İbrahim'in tevekkül ve teslimiyeti nasıl içselleştirdiğini görmek için yeterlidir.[245] Karşılaştığı zorluk ve engellere rağmen risalet vazifesini hakkıyla yerine getirme gayreti, Allah'a dayanıp O'na yönelmesi ve sonucu Allah'a havale etmesi Hz. İbrahim'in tevekkül anlayışının isabetliliğini kanıtlamaktadır.

Tevekkül ile çok yakın semantik bağı olan tefviz kavramı ise; işlerini isteyerek, gönülden Allah'a ısmarlamayı ve akıbeti O'na (c.c.) bırakmayı ifade

[241]et-Talâk 65/3
[242]Hayreddin Karaman vd.,*Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 5/390.
[243]Semerkandî, *Bahru'l-ulûm*, 3/461.
[244]el-Mümtehine 60/4
[245]İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm*, 8/88.

etmektedir.[246]Bu kavramı Gafir Suresinde "وَأُفَوِّضُ أَمۡرِيٓ إِلَى ٱللَّهِۚ" şekliyle görmekteyiz. "ben işlerimi Allah'a bırakıyorum"anlamına gelen bu ayet,Hz. Musa'ya iman eden birinin Firavun ve yandaşlarına karşı bu cümleyle Allah'a olan teslimiyetini göstermek amacıyla kullandığı bir ifadedir.

Tefviz kelimesinin kapsamlılığı hakkında ise Herevî, tefviz kelimesinin tevekkülden daha geniş ve teslimiyete daha yakın bir kavram olduğunu zikretmektedir.[247] Müfessir İsmail Hakkı da tefviz hakkında Ehlullah'dan birinin şöyle dediğini aktarmaktadır: "Kim meydan-ı tefvîze düşerse, yani işini Allah'a havâle ederse murâdı ve nasibi, gelinin damada geldiği gibi ayağına kadar gelir."[248]buradan da anlaşıldığı üzere tefviz ve tevekkül sahibi mü'minin Allah'a bağlılığı ve teslimiyeti hasebiyle endişe duymayacağı ve üzüntüye kapılmayacağı sonucunu çıkarabiliriz.

1.3.4. İhsan

İhsan, kötünün ve çirkinin zıddı olan "iyi ve güzel olanı yapmak" manasına gelen, "hüsn" kökünden türemiş bir mastardır.[249] Genellikle, "başkasına iyilikte bulunmak" ve "yaptığı işi güzel yapmak" olmak üzere iki anlamda kullanılmaktadır. İhsan kelimesi Allah'a nisbet edildiğinde "O yarattığı her şeyi en güzel şekilde yaratmıştır."[250]ayetinde olduğu gibi Allah'ın kusursuz yaratmasına ve "Allah sana ihsan ettiği gibi sen de ihsanda bulun"[251]ayetinde ifade edildiği şekliyle de kullarına lütufta bulunması manalarına geldiğini zikredilebiliriz. Allah'ın yarattığını güzel yaratması O'nun lütfunun ve cömertliğinin bir eseridir. Dolayısıyla misal olarak verdiğimiz ayetlerde her iki mana birbirini bütünlemektedir.[252]Yani Allah (c.c.) karşılıksız, keremiyle ve en iyisini en güzel şekilde yaratır.Bu kelime insana nisbet edildiğindeise iki anlama gelmektedir. İhsan sahibi insan, yani Muhsin, başta anne-babasına ve yakın akrabasına erdemli davranışlar sergileyen, kendisi için sarfedilen emeklere gücü oranında, gerekenin üstünde karşılık veren insandır. İhsanın ihtiva

[246]Cevzîyye, *Medâricü's-sâlikîn*, 2/122.
[247]Herevî, *Menâzilü's-sâirîn*, 45.
[248]Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 3/212-213.
[249]İsfâhânî, *Müfredât*, 235; İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, 13/114.
[250]es-Secde 32/7
[251]el-Kasas 28/77
[252]Çağrıcı, "İhsan", 21/545.

ettiğidavranışlar arasında öfkeye hakim olma, bağışlama, hoşgörü, sabır[253] aşırılıktan sakınma ve cesaret[254],tokgözlülükve cömertlik[255]gibi erdemli davranışlar sayılabilmektedir.

Ayrıca "Yaptığını güzel yapan" anlamına da gelen muhsin kelimesinin, Allah'a karşı derin saygı, itaat ve bağlılık duyan, amellerini zirve noktada ıslah edip yaşama gayreti içerisinde olan insanı tanımlamak için kullanılan bir ifadedir. Taberi, Allah'a teslim olup O'na (c.c.) boyun eğen, peygamberleri ve Allah (c.c.) katından indirilenleri tasdik edenlere muhsin denildiğini belirtirken,[256] Nesefi, muhsini her türlü iyiliği yapmayı amaç edinen kişi olarak tanımlamaktadır.[257] İsmail Hakkı Bursevî, muhsin yani "İşlerini en iyi yapan kimse" cümlesinden maksadın iyilikleri yapanve kötülükleri terkeden kişi olduğunu ifade etmektedir.[258]Ahlâk bilginleri, "Allah size adalet ve ihsanı emreder"[259] meâlindeki âyeti dikkate alarak, adaletin, başkalarının haklarını ihlâl etmemek, ihsanın da adaletle birlikte başkalarının yararı için kendi haklarından fedakârlıkta bulunmak, iyilik etmek manasına geldiğini ifade etmişlerdir.[260]

Peygamberimiz'in Cibril Hadisinde zikrettiği; "İhsan Allah'ı görür gibi ibadet etmendir; çünkü sen O'nu görmesen de O seni görmektedir" şeklindeki[261] izahı, ihsanı en güzel ve en kapsamlı şekilde açıklamaktadır. Bu hadis ile; ihsan kelimesinin; "ibadetini güzel yapmak" anlamıyla beraber, "iyi niyet ve ihlâsla, bütün işlerin en hayırlısını eniyi şekilde yapma" anlamında bir ahlâk terimi olarak kullanıldığını da anlamaktayız.İhsan bu anlamıyla, takva kelimesiyle de semantik bir bağ oluşturmaktadır. Zira Cenab-ı Hakk Kur'an-ı Kerim'de iman edip dünya ve ahiret için yararlı işler yapanlara, sakınıp korundukları ve iyi işler yapmayı sürdürdükleri müddetçe önceki yiyip içmelerinden hesaba çekilmeyeceklerinibildirmektedir.[262]bu ayette iman, salih amel ve takva üçlüsü ihsan

[253] Âl-i İmrân 3/ 134-135; el-Mâide 5/ I 3; Hûd 11/15; Yûsuf 12/90
[254] Âl-i İmran 3/ 147-148
[255]el-Bakara 2/236; Âl-i İmran 3/134
[256]Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 7/528.
[257]Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakaîku't-te'vîl*, 1/399.
[258]Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 4: 210.
[259]en-Nahl 16/90
[260]Hayreddin Karaman vd.,*Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 1/189.
[261]Bûhari, *Sahîhü'l-Bûhari*, böl. İman, 36; Müslîm b. Haccac, *Sahîhü'l-Müslîm*, böl. İman, 1.
[262]el-Mâide 5/93

mertebesine ulaşabilmek için önemli birer basamak hükmünde zikredilmektedirler. Kişi, iman ve olumlu davranışlarıyla beraber büyük-küçük her günahtan sakınarak takvaya bürünürse ancak muhsin olabilir. Yani iyilik ve güzellik namına her ne varsa yakın olma ve yapma gayreti içerisinde olur.[263]Yine, takva sahibi olup ve sabır gösterenmuhsinlerin ecirlerinin aslazayi olmayacağını bildiren ayet de[264] ihsan-takva ilişkisini açıkça ortaya koymaktadır[265] zikrettiğimiz ayetlerden yola çıkarak takva olmadan ihsanın tam anlamıyla yaşanacağını söylemek mümkün değildir.

Ayrıca Kur'an-ı Kerim' de;

وَمَن يُسۡلِمۡ وَجۡهَهُۥٓ إِلَى ٱللَّهِ وَهُوَ مُحۡسِنٞ فَقَدِ ٱسۡتَمۡسَكَ بِٱلۡعُرۡوَةِ ٱلۡوُثۡقَىٰۗ وَإِلَى ٱللَّهِ عَٰقِبَةُ ٱلۡأُمُورِ

"Her kim kendini iyiliğe adayarak özünü Allah'a teslim ederse sağlam kulpa yapışmış demektir."[266]buyrulmaktadır. Ayette belirtilen yüzünü ve özünü Allah'a teslim etmek tüm işlerin niyet ve maksadını O'na (c.c.) yöneltmekle rızasını elde etmeyi arzulamaktır.[267] Bu ayetteki muhsin kelimesinin kendini iyiliğe adamak yani Allah'ın emirlerini layıkıyla yerine getirmek, davranışlarında Allah'a kulluğu hedef edinmek anlamlarına geldiğini söyleyebiliriz. Çünkü Allah (c.c.) kulunu faydalı olan ve iyi şeylerle yükümlü kılmaktadır. Dolayısıyla maksadını, gayret ve arzularını Allah'a yönelten kişi hiç kopmayan ve yok olmayan sağlam bir kulpa tutunmuş demektir.

Bu mevzuda zikredilebileceğimiz ve Hz. İbrahim'i de konu edinen bir diğer ayet de Nisa Suresi'nde geçmektedir.

وَمَنۡ أَحۡسَنُ دِينٗا مِّمَّنۡ أَسۡلَمَ وَجۡهَهُۥ لِلَّهِ وَهُوَ مُحۡسِنٞ وَٱتَّبَعَ مِلَّةَ إِبۡرَٰهِيمَ حَنِيفٗاۗ وَٱتَّخَذَ ٱللَّهُ إِبۡرَٰهِيمَ خَلِيلٗا

" Kimin dini, işini güzel yaparak kendini Allah'a veren ve İbrâhim'in dinine tâbi olan kimsenin dininden daha güzel olabilir?"[268]buyrularak Hz. İbrahim (a.s.)'in teslimiyet ve ihsan derecesine dikkat çekilmektedir. İslam iki şey üzerine bina edilmiştir. İman ve salih amel ya da başka bir ifadeyle itikad ve ibadet. Bu ayette Muhsin olmanın temelini de iman ve salih ameller oluşturmaktadır. Zira "kendini Allah'a veren" ifadesiyle imana, "işlerini güzel yaparak" ifadesiyle de salih amellere

[263]Razî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 12/427; Ebû Suûd, *İrşâdü'l-ʿaḳli's-selîm*, 3/77.
[264]Yûsuf 12/90
[265]en-Nisâ 4/128; en-Nahl 16/128; el-Hac 22/37; ez-Zâriyât 51/15-16
[266]Lokmân 31/22
[267]Maturîdi, *Tefsîru Maturîdî*, 8/312.
[268]en-Nisâ 4/125

işaret edilmiştir. "Kendini Allah'a veren" yâni başka hiçbir kimseye nefsi hakkında sahiplik, ubûdiyet ve ta'zîm açısından hiç bir hak tanımayarak nefsini ve zâtını içtenlikle Allah'a çeviren, Allah'a yönelip teslim olan manasına gelir.[269] Kendi kulluğunu ve Allah'ın Rububiyetini kabul eden insan, kendini Allah'a teslim etmiş demektir. Böyle bir özelliğe sahip olan insan tüm kötülükleri terk edip güzel işleri yapma ve yaptığını en iyi şekilde yapma gayesini taşır.[270] Hasan-ı Basrî, "kendini Allah'a veren" ifadesini, davranışlarının tümünü Allah'a yönlendiren ve sadece O'nun (c.c.) için amelde bulunan kimse olarak açıklamaktadır. Maturidi ise, böyle birisi için her yaptığını dine uygun yapan kişi ifadelerini kullanmaktadır. "işini güzel yapan" ibaresini ise, yapmakla vazifeli olduğu şeyi gerekenin üstünde bir özen ve özveriyle yerine getiren kişi olarak tefsir etmektedir.[271] Hz. İbrahim'in bu hasletler ile zikredilmesi manidardır. Nitekim O (a.s.) kulluğunu da, tebliğini de, risalet, babalık ve eş olma vazifelerini içtenlikle ve mükemmel bir biçimde gerçekleştirmiştir.

Görüldüğü üzere; Kur'an-ı Kerim'in belirlediği ve Peygamberimiz'in de Cibril hadisiyle desteklediği dinimizin muhtevası; iman, islam ve ihsandan teşekkül etmektedir. İmandan maksat tevhid, İslam'dan maksat asılsız şeylere kulluk namına her şeyden sıyrılmak ve yalnızca Allah'a kulluk şuuruyla bağlanıp teslim olmaktır. İhsan'dan maksat ise; kulluğu hiçbir beklenti içinde olmadan sergilemek, amelini en iyiye en güzele ulaştırma gayreti içerisinde olmaktır. Bu üç unsuru barındıran din en güzel ve en mükemmel dindir.[272] Hakikat da gösteriyor ki; Allah'ın rızasını kasteden, Rab ve Mabud olarak sadece O'nu tanıyan, O'ndan başka hiçbir şeye bağlanmayıp tüm işlerini O'na havale eden ve sadece Allah (c.c.) için malından, evladından, ailesinden ve canından fedakârlıkta bulunanın dininden daha güzel bir din bulunmamaktadır.[273]Ayrıca insanın Allah'a iman edip yüzünü O'na çevirmesi, bütün benliği ve varlığıyla, içtenlikle O'na teslim olması, hembedeni hem de kalbiyle O'na kulluk etmesi, kısaca samimi bir dindar olarak Allah'ın buyruklarına teslim olması gerekmektedir.Bu teslimiyeti sağlayandine İslâm, bu şekilde teslim olan kişiye de

[269]Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 4/209.
[270]Razî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 11/229.
[271]Maturîdi, *Tefsîru Maturîdî*, 3/369.
[272]Hayreddin Karaman vd.,*Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 2/150.
[273]Kuşeyrî, *Letâifu'l-işârat*, 1/367; Zemahşerî, *Keşşâf*, 4:1/568.

"müslim" (müslüman) denir.[274]İslam, Hz. İbrahim'in davet ettiği ve Peygamberimiz'in de izini sürdürdüğü mükemmel dindir. Muhsin ve muttaki gibi özel hasletler de en çok Müslümana yakışmaktadır. Peygamberimiz'in (s.a.v) Hz. Ebubekir'in (r.a.) imanı hakkında; "O'nun imanı bütün ümmetimin imanından ağırdır." buyurması imanın fazla veya eksik olmasından değil, dinine sağlamca tutunmasından ve Allah'ın rızasına ulaşma gayretinden kaynaklanıyordu.[275]

İnsanların ne sahip oldukları mevkileri, ne aile ne de mensup oldukları batıl ideolojileri, onları ahiretteki sorumluluklarından muaf etmeyecektir. Bu hususta Allah (c.c.), Kur'an-ı Kerim'de, Yahudilerin ve Hristiyanların sadece kendilerinin kurtulacağını zannetmeleriyle kendilerini aldattıklarını bildirmektedir. "Bilâkis, kim güzel niyet ve davranış sahibi olarak kendini Allah'a teslim ederse rabbinin katında onun mükâfatı vardır."[276]buyurarak yalnızca ihsan sahiplerinin ecirlerden pay alabileceğini ve dolayısıyla muhsin olanların ahiret yükünden kurtulup cennete girebileceklerini haber vermektedir.[277]

Ayrıca Hz. İbrahim'in oğlunu kurban etme hadisesinde de Allah'ın (c.c.) onları Muhsin olarak adlandırması da dikkat çekmektedir. Bu ağır imtihanı yerine getirmelerine karşılık Muhsinlerin ödüllendirileceği haber verilmektedir. İşte bu ayette muhsin kelimesi tüm benliğiyle Allah'ın emrine teslim olup onun emrini oğlunu kurban etme pahasına bile olsa yerine getirmeyi ifade eder. Yine Allah'ın emrini canı pahasına da olsa tereddütsüz boynunu yere koyarak teslim olan kişiye de muhsin denilmektedir. Demek ki ihsan teslimiyettir. Canını ve en sevdiğini feda etmeye hazır olacak derecede boyun eğmek ve sevmektir. İmtihanını hakkıyla yerine getirmek ve kazanma gayretinde olmak demektir.[278]

1.3.5. İtaat

Teslim olma fiiliyle alakalı olan bir diğer kavram da itaat kavramıdır. İtaat kelimesi, طوع kökünden türemiş olup if'al babından bir mastardır. Sözlükte; gönüllü veya gönülsüz boyun eğmek, uymak, söz dinlemek anlamlarına

[274]Hayreddin Karaman vd.,*Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 1/190.
[275]Maturîdi, *Tefsîru Maturîdî*, 3/369.
[276]el-Bakara 2/112
[277]Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 1/189.
[278]Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 16/176.

gelmektedir.[279]Istılahta ise; Allah'a isyanı terk edip emirlerini yerine getirmek, hükümlerini gönülden kabul etmek ve O'na (c.c.) tazimle boyun eğmek manalarına gelir.[280]Kur'an-ı Kerim'de birebir itaat kelimesi geçmemekle birlikte kökünden türetilmiş taat ve başka türevleriyle birlikte seksen küsur yerde bu ifadeye rastlamak mümkündür.[281]İtaat eylemi iki taraflı bir eylemdir. Yani boyun eğen biri kadar kendisine boyun eğilen birine de ihtiyaç vardır.Kur'an-ı Kerim'demahlûkatın tümünün Allah'ın mutlak hükmüne boyun eğdiği bildirilmektedir.[282]bu konuyla ilgili bir ayette "Onlar Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar! Oysa göklerde olanlar da yerde olanlar da isteyerek veya istemeyerek hep O'na boyun eğmişlerdir ve O'nadöndürüleceklerdir."[283]buyrularak kâinattaki birliğin sağlanması için insan da Rabbine itaate çağrılmıştır. Zira boyun eğilecek, emirlerine razı olunacak tek merci O'dur. Bu ayette geçenطوعا isteyerek boyun eğmek, teslim olmak manasında kullanılmıştır.[284] Gökteki ve yerdeki seçkin bazı varlıklar Allah'a gönülden boyun eğmişken bazı varlıklar da zorla veya zorda kaldıklarından dolayı itaati seçmektedir.[285] Vacibu'l vucud olan Allah (c.c.) mümkün varlıkları yaratan, rızıklandıran ve kendisine döndürendir.[286] Öyleyse başka bir varlığa yönelmek, ona uyup, itaat etmek nankörlük olur. Bu bağlamda Kur'an-ı Kerim'de münafık ve kâfirlere uyulmasının doğru olmadığı vurgulanmıştır.[287]

İtaat etmek mü'minlere has özelliklerdendir. Tevbe suresinde münafıkların vasıfları sırlandıktan sonra müminlerin özelliklerine dikkat çekilmektedir. Bu ayetlerde; münafıkların kötülüğü yaymak için çabaladıkları, namazlarına tembel tembel kalktıkları, mallarından infak hususunda cimri davrandıkları ve menfaatlerine ters düşen durumlarda Allah'a ve peygamberine itaat etmedikleri bildirilir.[288]Allah, Müminlerinözelliklerini de münafıkların hasletlerine zıt olacak şekilde; iyiliğe teşvik eden, kötülükten alıkoyan, namazı kılıp zekâtı veren, Allah ve resulüne itaat edenler

[279]İsfâhânî, *Müfredât*, 529; İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, 8/240; Firuzâbadî, *Kamusu'l-muhît*, 774.
[280]Serahsî, *Usûlu's-Serahsî*, 1/111.
[281]Abdülbakî, *Mu'cemü'l müfehres lî elfâzî'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, 429.
[282]Fussilet 41/11; er-Rahmân 55/6
[283]Âl-i İmrân 3/83
[284]Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakaîku't-te'vîl*, 1/270.
[285]Alusî, *Rûhu'l-meânî*, 2/205.
[286]Razî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 8/279.
[287]el-Ahzab 33/1
[288]et-Tevbe 9/67

olarak sıralamaktadır.[289] Dolayısıyla bir mü'mini münafıktan ayıran en bariz niteliklerden birinin de salih amellerinin yanı sıra Allah (c.c.)'ın ve elçisinin emirlerini yerine getirmeleri ve gönülden boyun eğip itaat etmeleri olduğu söylenebilir. Razi, taatin gönlünü Allah'a çevirmek, masivayı kalpten söküp atmak, Allah (c.c.) için günahları terk etmek, ibadet etmeyi sevmek manalarına geldiğini ifade etmektedir.[290]

Allah'a itaat ile beraber peygamberlere itaatin de zikredildiğine birçok ayette rastlamaktayız.[291]Buradan peygamberlerin şahsına değil bizzat Allah'tan aldıkları vahiy ve tebliğ ile yükümlü oldukları mesaja uymanın gerekliliği anlaşılmalıdır.[292] Hatta Peygamberimiz'in (s.a.v) Zübeyr b. Avvam hakkında verdiği hükme komşusunun memnun olmaması hakkında nazil olan ayet, peygamberin emrine itaatin imanın gereği olduğunu göstermektedir.[293] Ayrıca hakkı tavsiye eden ulu'l emre[294] ve ana-babaya itaatin de[295]Kur'an-ı Kerim'de zikredilmiş olması üstelik Allah 'a itaat ile beraber dinimizin bu kesime verdiği önemi göstermektedir.

Peygambere olan sevgilerinden dolayı cennette de beraber olmayı arzu ettiklerini bildiren sahabelere[296] Peygamberimiz (s.a.v) "Kim Allah'a ve peygambere itaat ederse işte onlar, Allah'ın kendilerine lütuflardabulunduğu peygamberler, sıddıklar, şehidler ve sâlih kişilerle beraberdirler;bunlar ne güzel arkadaşlardır."[297]ayetini okuyarak teselli vermiş ve onları müjdelemiştir. Mü'min, itaat eyleminin ve itaat ettiği mercilerin üstün olmasından ötürü cennette üstün makam ve arkadaşlar ile ödüllendirilmektedir.[298]Ayrıca sergilenen amellerin nicelik ve niteliğinden çok Allah (c.c.) altında yatan niyete bakmaktadır. "Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, resule itaat edin ve yaptıklarınızı boşa çıkarmayın." buyurarak Allah'a ve elçisine itaat niyeti taşımayan eylemlerin boşa gideceğini haber vermektedir.

---

[289]et-Tevbe 9/71
[290]Razî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 4/84.
[291]en-Nisâ 4/59-69
[292]en-Nisâ 4/13-14; Nûr 24/54
[293]en-Nisâ 4/69
[294]en-Nisâ 4/59
[295]el-Ankebût 29/8; Lokmân 31/14
[296]Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 8/534; Şevkâni, *Fethu'l-Kadîr*, 1/561.
[297]en-Nisâ 4/69
[298]Razî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 10/132.

Kur'an-ı Kerim'de itaat eylemi farklı ibarelerle de karşımıza çıkmaktadır. "قانت"-"kânitun"[299], huşu[300], tazarru[301], musahhar kılma[302], ibadet etme[303], ihlâslı olma, ruku etme[304], müslüman olma[305], sabretme eylemleri kökeninde itaat ile aynı anlama gelmektedir. Bu ifadelerin tümü isteyerek veya istemeyerek, kalpten veya zahiren boyun eğmeyi, teslim olmayı bildirmektedirler. Örneğin; Bakara suresinde geçen "خٰشِعِينَ" ifadesi "Allah'a saygı ile bağlanmak ve gönülden itaat etmek ve teslim olmak" manalarına gelir.Bu ayet, Rabbine ihlâs ve huşu içerisinde boyun eğen kulların iki özelliğine de dikkat çekmektedir. "Sabır ve namazla Allah'tan yardım istemeleri"[306]ayette dikkat çekilen sabır kavramı; başa gelen sıkıntılar karşısında yılmadan, çabalayarak sebat etmeyi, isyan etmemeyi sağlarken, ibadetlerin başı olan namaz ile de ruh desteklenmiş olacaktır.[307]Bu ayet siyakı bağlamında ele aldığında ise, Allah'a huşu ile boyun eğmenin temel nedeninin ahirete iman olduğu görülecektir. Dolayısıyla ancak Allah'a kavuşmayı uman, sabır ile iradesini, namaz ile de amelini güçlendirenler huşuyla boyun eğebilir ve teslimiyeti sağlayabilirler.

1.3.6. Rıza

Sözlükte "hoşnut ve memnun olmak,tasvip etmek, beğenmek" anlamına gelen rıza[308] kelimesinin de teslimiyetle yakından ilgisi bulunmaktadır. Kur'an'da vehadislerde rıza kavramı üzerinde önemledurulmuş, müminler Allah'ın rızasını kazanmaya teşvik edilmiş, rıza mertebesineermenin en büyük mutluluk olduğu ifadeedilmiştir. "Allah onlardan razı oldu, onlarda Allah'tan razı oldular" mealindekiayetler[309] Allah ile kularasındaki rıza halinin karşılıklı olduğuna işaret etmektedir.[310] Zebîdî, Allah'ın razı olmasını kulların fiillerine, kulların Allah'tan razı olmasını ise; salih ameller karşılığında aldıkları mükâfata bağlamaktadır. Bu görüşünün yanı sıra Rağıb İsfahani'nin şu görüşünü de aktarmaktadır; "kulun

[299]el-Bakara 2/116; er-Rûm 30/26
[300]el-Bakara 2/45
[301] El-En'âm 6/42-43; er-Ra'd 13/2
[302]el-A'râf 7/54; en-Nahl 16/12; el-Ankebût 29/61; ez-Zuhruf 43/14
[303]el-Beyyine 98/5
[304]el-Mâide 5/55
[305]el-Ahkâf 46/15; Lokmân 31/29
[306]el-Bakara 2/45
[307]Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 1/117.
[308]İsfâhânî, *Müfredât*, 356; İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, 14/323.
[309]el-Mâide 5/119; el-Mücâdele 58/22; el-Fecr 89/28; el-Beyyine 98/8
[310]Uludağ, "Rızâ", 35/56-57.

Allah'tan razı olması demek, başına gelenleri hoş karşılaması, nasibine düşenden memnun olması demektir. Allah'ın kulundan razı olması ise; kulunun emirlerine uyduğunu ve yasaklarından kaçındığını görmesidir."Zira Allah razı olduğu kulunu günah işlemekten ve kötülük yapmaktan muhafaza eder, ona hayırlı işler yapmayı nasip eder.[311]bir kul için en büyük mutluluk Allah'tan razı olmak ve Allah'ın rızasına erebilmektir.[312]Kulların Allah'tan razı olması da ancak Cenab-ı Hakk'ın lutüf ve ihsanı sayesindedir. Yoksa insanın ne böyle bir kudreti ne de Allah (c.c.)'ın aciz insanın rızasına ihtiyacı vardır.[313] Mü'minler, Allah'tanrazı olma mertebesine ulaşmak için gayret sarf ettiklerinde Allah da müminlerden razı olacaktır.

Ayrıca kulun başına gelenlere ve Allah'ın takdirine razı olması demek, çabayı bırakmak veya sebeplere tevessülü terk etmek manasına gelmemelidir. Gazzali, İhya'sında; kulun kötülükleri kaldırması için Allah'a dua etmesinin rıza hali ile çelişmeyeceğini, bu vaziyetin haksızlıkların ve günahların yaygın olduğu bir beldeyi terk etmeye benzediğini, böyle bir yeri terk etmenin de rızaya aykırı olmadığını ifade etmektedir.[314] Rıza hali tedbir almaya ve sebeplere tevessül etmeye engel değildir. Öte yandan başa gelen doğal afetler, hastalık ve ölüm gibi ilahi takdirin tecellileri karşısında metaneti muhafaza ederek yakınmamak da rızanın gereği olarak görülmüştür.[315] Kulun yükümlülüğü ve sorumluluğunu ortadan kaldıran rıza anlayışı âlimlerimiz tarafından şiddetle eleştirilmiştir.

Bu bilgilere ek olarak rızanın tevekkülün en üst derecesi olduğunu söyleyebiliriz. Rıza aynı zamanda Allah (c.c.) hakkında hüsn-ü zan beslemek ve iyimser düşünmektir. Iraklı ve Horasanlı sufilerimiz rızanın hal mi, makam mı olduğu hususunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.[316] Rızanın kesbî olup sonradan erişilen bir makam olduğunu söyleyen âlimlerimiz olduğu gibi, kalbe konulan, insanın fıtratına yaratılıştan itibaren yerleştirilen kalbin hallerinden bir hal olduğunu iddia eden âlimlerimiz de bulunmaktadır.[317]Başka bir görüşe göre de; başlangıç itibariyle kulun gayreti işin içinde olduğundan bir makam ama sonuç itibariyle

[311]İsfâhânî, *Müfredât,* 357; Zebîdî, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs,* 38/156.
[312] Âl-i İmrân 3/1; et-Tevbe 9/100
[313]Hayreddin Karaman vd.,*Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir,* 4/601.
[314]Gazzali, *İhyâ'u ulûmid'dîn,* 4/341-345.
[315]Gazzali, 4/337; Cevzîyye, *Medâricü's-sâlikîn,* 2/214.
[316]Kuşeyrî, *Risâletu'l-Kuşeyrî,* 422.
[317]Cevzîyye, *Medâricü's-sâlikîn,* 2/170.

Allah'ın lütfu ile elde edildiğinden dolayı bir haldir.[318] Bu sebeple kul, rıza halinden dolayı bulunduğu menzil ve makama razı olur, Allah'ın iradesine teslim olur.

Kur'an-ı Kerim'de Allah (c.c.) razı ve hoşnut olduğu dinin İslam olduğunu[319] ve İslam'dan başka dinlerin kabul edilmeyeceğini vurgulamaktadır.[320] Razı olunan din, seçilen, beğenilen, kabul gören manasına gelmektedir.[321] Taberî'ye göre; Allah'ın islamdan razı olması, kulun teslimiyeti, itaati ve boyun eğmesi sebebiyledir.[322] Çünkü islamın manası, kalbin tevhid inancıyla teslim olması, bedenin Allah'a itaat ile boyun eğmesi, emirlere ve yasaklara riayet etmesidir.[323] Dolayısıyla islamdan başka din arayışı içinde olmak, teslimiyeti ve boyun eğişi başka mercilere yöneltmek, Allah'ın rızasından uzaklaşmak demektir.

Rızanın en yüksek mertebesi ve en mükemmel haline"Rıdvan" denir.[324]Bu mertebeye ulaşmak için kul belli başlı çaba ve arayışlar içinde olmalıdır. Allah'ın ayette, lütuf ve rızasına talip olan kulların rükû ve secdelerini çoğaltmalarından ötürü simalarında secde izinin belireceğini belirtmesi, kulun ilahi rızaya ulaşmak için bir gayretin olması gerektiğinin kanıtıdır.[325]Bu ayetten de anlaşıldığı gibi, namaz başta olmak üzere kulluğumuzun nişanesi olan ibadetlerimiz, Allah'ın rızasını kazanmamıza birer vesiledir. Kur'an-ı Kerim'de Rıdvan'a ulaşmanın Adn cennetlerinden bile üstün olduğu zikredilmektedir.[326]Mümin Allah'ınrızasını kazanmak amacıyla gerekirsecanını ve malını feda etmekten[327] geri durmamalıdır.[328]

İbadet ve kulluğunnihai gayesi Allah'ın rızasını elde edebilmektir.İnsanların yaptıkları hayırlı işler Allah'ınrızasını kazanmaya vesile olurken, kötülükve günahlar da O'nun (c.c.) gazabını celbetmeye sebepolmaktadır. Allah (c.c.) ise kullarının kötülük yapmalarınave küfür üzerine olmalarına asla razı olmaz.[329] Allah'ın hiç kimsenin kulluk ve ibadetine ihtiyacı yoktur. İnkâr edenler kendi elleriyle kendilerine

[318]Kuşeyrî, *Risâletu'l-Kuşeyrî*, 422.
[319]el-Mâide 5/3
[320] Âl-i İmrân 3/85
[321]Razî, *Mefâtîhu'l-gayb,* 11/289; Kurtubî, *Camiu'l-ahkâmi'l-Kur'an*, 6/63; Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakaîku't-te'vîl*, 1/427.
[322]Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 8/84.
[323]Taberî, 8/85.
[324]İsfâhânî, *Müfredât,* 356.
[325]el-Fetih 48/29
[326]et-Tevbe 9/72
[327]el-Bakara 2/207, 265
[328]Hayreddin Karaman vd.,*Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 5/665.
[329]et-Tevbe 9/96; ez-Zümer 39/7; Muhammed 47/28

zarar vermektedir. Lakin Cenab-ı Hakk kullarına olan rahmeti sebebiyle türlü elçi ve vasıtalara başvurarak kullarının kurtuluşa ve rızasına ermelerini istemektedir. İşte bu nedenle Kur'an-ı Kerim'de rükû ve secde kadar şükretmek de Allah'ın hoşnut olduğu tutumlar arasında yer almaktadır.[330] Bu minvaldeki ayetler vesilesiyle Allah (c.c.) kullarına rızay-ı ilahiyi elde etmenin yollarını göstermektedir.[331] Vaziyet bu iken kula düşen Allah'ın hoşnut kalacağı bir yaşam sürdürebilmektir.

1.3.7. Sadâkat

"Sdk" kökünden türeyen sadâkat sözlükte; "vâkıaya uygun hüküm ifade eden söz, yalanın karşıtı" şeklinde tanımlanmaktadır.[332] Ayet, hadis ve diğer İslâmî kaynaklarda "hakikati konuşmak, gerçeğe uygun bilgi vermek, dürüst ve güvenilir olmak, vaadine sadâkat göstermek" anlamında bir mastarolarak kullanılmaktadır. "sıdk" kelimesininİsm-i faili olan sâdık kelimesi; hakikati ifade eden, gerçeğe uygun davranan, doğru, dürüst ve güvenilir kimseleri nitelemek için kullanılır. Sıddık kavramı ise bu ism-i failinmübalağa sigasıdır. Kendisinden yalan namına hiçbir şey beklenmeyen, her işi, tavrı ve sözü doğru olan kişi demektir. Kur'an-ı Kerim'de bu vasıf Hz. Meryem[333], Hz. İdris[334] ve Hz. Yusuf için kullanılmakla birlikte Hz. İbrahim[335]ve sözünden dönmeyen niteliğiyle Hz. İsmail[336]için de kullanılmaktadır.[337] Peygamberler için kullanılan bir niteliğe sahip olmak gayet kıymetli bir imtiyazdır. Ayrıca nisa 69 ayetinde Allah'a ve Peygamberine (s.a.v.) itaat edenlerin peygamberler, sıddıklar ve şehitlerle beraber nimetlendirileceği zikredilmektedir. Sıddıkların hemen peygamberlerden sonra zikredilmesi, fazilet bakımından derecelerininne kadar üstün olduğunu göstermektedir.

Allah (c.c.) tarafından usve-i hasene olarak tanıtılan[338] İbrahim'in (a.s.) ahlaki özelliklerinin incelenmesi, tatbik edilmesi her mümin için elbette yararlı olacaktır. Hz. İbrahim'in hayatı analiz edildiğinde tevhid direnişinin, Allah'a davetinin, varlık

---

[330]ez-Zümer 39/7
[331]Hayreddin Karaman vd.,*Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 4/601.
[332]Cevherî, *Sıhah tacu'l-luğa ve sıhahu'l-arâbiyye*, 4/1505; İsfâhânî, *Müfredât,* 479; Cürcâni, *Kitâbü't-ta'rîfat,* 132.
[333]el-Mâide 5/75),
[334] Meryem 19/56
[335] Meryem 19/41
[336] Meryem 19/54
[337]İsfâhânî, *Müfredât,* 480.
[338]el-Mümtehine 60/4

ve yokluk ile imtihan olma hallerinin her daim en güzel ahlakî prensipler çerçevesinde şekillendiğini ve bunu içtenlik ve samimiyetle yerine getirdiğini görmekteyiz.

Kur'an-ı Kerîm'de, İbrahim'in (a.s.) birçok ahlakî özelliğinden bahsedilmektedir. Bunlardan biri; söz ve davranışlarında doğru olmayı ifade eden sadakattir.[339] Allah'ın "Sıddîk" olarak vasıfladığı şahsiyetler arasında Hz. İbrahim[340], Hz. İsmail[341] de geçmektedir. Hatta Cenab-ı Hakk, Hz. İbrahim'i sözüne sadık olma, ahde vefa gösterme özelliği ile methetmektedir.[342]

Sadakati en güzel şekilde izah edip sınıflandıran alimlerimizden biri İmam-ı Gazzali'dir. Gazzali, diliyle "yalnız sana kulluk ederim ve yalnızca senden yardım dilerim" diyen bir kulun, kölenin efendisine bağlı olduğu gibi Allah'a bağlı olması, kayıtsız şartsız O'na teslim olup emirlerini eksiksiz yerine getirmesi gerektiğini savunmuştur. Aksi takdirde kul sadâkatini lekeleyip, yalancılardan sayılmış olur.[343] Öyleyse ağızdan çıkan kelimeleri veya iddiaları hal haliyle ve tavırlarla doğrulamak da oldukça önemli bir noktadır.

Ayrıca dil ile doğru kabul edilen bir şeyin kalben de tasdik edilmesi gereklidir. Yani gerçekte var olan bir durumu kalp kabul etmediği müddetçe sadâkat yerini bulmuş olmamaktadır. Bu nedenle Allah (c.c.) peygamberimizi kendisine inandığını söyleyen bazı münafıklara karşı uyarmıştır. Münafıklar dilleriyle peygamberimizi doğruluyorlar lakin doğruladıkları risalet hak olsa bile onlar yalancıdır. Çünkü onlar kalpleriyle bu hakikati kabul etmemektedirler. Zira onlar münafık oldukları için dilleri ayrı kalpleri ayrı hareket etmektedir.[344]

Aynı zamanda Gazzali, sadâkatin dilde, niyette, temennide olması gerektiği kadar iman ve amelde yer bulmasının da zaruri bir durum olduğunu vurgulamaktadır. İmanda sadâkat gösterenler "Allah (c.c.) bize yeter" deyip tek Vekîl olarak sadece O'nu (c.c.) tanıyanlardır. Bu sadâkatleri sayesinde başına geleceklere karşı sabır ve

[339]Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/25.
[340] Yûsuf 12/46
[341] Meryem 19/54
[342]en-Necm 53/37
[343]Gazzali, *İhyâ'u ulûmid'dîn*, 4/388.
[344] Münâfikûn 63/1

tahammül gösterebilmektedirler.[345] Buruc Suresinde bahsedilen Ashab-ı Uhdud'un imanı ve ateşe atılan Hz. İbrahim'in imanı buna örnektir. Yine Enes b. Nadr, Musab b. Umeyr gibi sahabeler sebebiyle nazil olan; "müminlerden öyle adamlar vardır ki, Allah'a verdikleri söze sadık kaldılar, kimileri can verdi, kimileri de vaadinden dönmeden beklemektedir."[346]ayeti imanda ve amelde sadâkat gösterenleri kapsamaktadır.[347] O insanların canlarını Allah yolunda feda etme arzuları ve bu arzuları için bütün vazifelerini gayretle yerine getirmeleri kalbin, dilin, zihnin ve tüm azaların sadakatini en güzel şekilde gözler önüne sermektedir. Müminlerin vasıflarının zikredildiği bir ayette Allah (c.c.), mü'minlerin emanet ve sözlerine karşı sadık olduklarını ifade ederek, sadakatin mü'mince bir tavır olduğuna da dikkatleri çekmektedir.[348]Maturidi, sözünü yerine getiremeyenlerin ya münafık ya da özür sahibi mü'minler olabileceğini belirtmektedir.[349] Bu da herhangi bir özür olmaksızın bir mü'minin sözünden asla vazgeçmeyeceğini, ahdine sadık kalacağını göstermektedir. Yine böylesi müminlerin sadâkatleri sebebiyle ödüllendirilecekleri, aynı sadâkati sergilemeyenlerin ise cezalandırılacağı Kur'ân-ı Kerîm'in verdiği haberler arasında yer almaktadır.[350]

1.3.8. Dini Allah'a Has Kılmak

Kur'an-ı Kerim'de birçok yerde insanlar dini Allah'a has kılmaya davet edilmişlerdir. Bu ifadeyi,ihlâs kavramı karşılamaktadır. İhlâs kelimesinin kökü olan, "خلص" sözlükte; "arınmak, saflaşmak, kurtulmak" manasına gelir. Bu kökten türeyen "إخلاص" (ihlâs) ise "bir şeyi, içine karışmış ve değerini düşürmüş olan şeylerden temizleyip arındırmak, saflaştırmak" anlamına gelmektedir. Terim olarak "ibadet ve amellerini gösterişten ve menfaatlerden arındırıp sadece Allah için yapmak" manasını taşır.[351] Daha geniş bir ifadeyle kişinin inancını şirk ve riyadan, bâtıl ve kötü duygulardantemizlemesi,Allah'tan başkasını ilah edinmemesi, amellere iyi niyetle yönelip her durumda yalnızca Allah'ın rızâsını gözetmesidir.[352]Kur'ân-ı Kerîm'de "muhlisîne lehü'd-dîn" ifadesi on yerde geçmektedir. Bu ayetlerdeki ihlâs

[345]Gazzali, *İhyâ'u ulûmid'dîn*, 4/388.
[346]el-Ahzâb 33/23
[347]Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 20/240; Suyûti, *Dûrru'l-mensûr fi't-tefsîri'l-me'sur*, 6/586.
[348]el-Mü'minûn 23/8
[349]Maturîdi, *Tefsîru Maturîdî*, 8/370.
[350]el-Ahzâb 33/24
[351]İsfâhânî, *Müfredât*, 292; İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, 7/26.
[352]Gazzali, *İhyâ'u ulûmid'dîn*, 4/379.

kavramı, "yalnızca Allah'a yönelip O'na kulluk etme, O'na güvenip dayanma, yalnız O'ndan isteme, sadece Allah'ın dinini tanıyıp kendini Allah'a adama, tevhid inancının berraklığını bâtıl inançlarla zedelemekten kaçınma, saf dindarlık" şeklinde şirke ve riyaya zıt anlamları ihtiva etmektedir.[353]İhlâs bu manalarıyla teslimiyetle çok yakın anlam bağı oluşturmaktadır.

Birçok ayet ve hadiste kullara, ihlâslı davranmaları tavsiye edilmiştir. Bir ayet-i kerimede "bana dinimi Allah'a has kılmam emredildi."[354]buyrularak tüm mü'minlerin şirk ve batıl her şeyden arınmış bir itikad ile Allah'a yönelmesi gerektiğini bildirmektedir.Dini Allah'a has kılma hususunda Zümer suresinde geçen şu ayeti örnek verebiliriz; "فَٱعۡبُدِٱللَّهَ مُخۡلِصٗا لَّهُ ٱلدِّينَ" ayetiyle[355] Cenab-ı Hakk, bu ayetteki "muhlis" kelimesiyle,içten bir inanç ve bağlılık göstererek sadece O'na ibadet etmemizi emretmektedir.Bazı müfessirler bu ayeti; "vahdaniyeti ve uluhiyyeti yalnız Rabbine has kıl" şeklinde tefsir etmişlerdir.[356] Maturidi ise, içten bir inanç ve bağlılık göstererek ibadet etmenin iki manaya gelebileceğini ifade etmektedir. Birincisi,itikad ile ilgili olan kısımdır. Yani her nevi ibadetin ve itaatin, başka hiç kimseyi katmadan içten ve samimiyetle sadece Allah için yapılması gerektiğine inanmak anlamına gelen iman ile ilgili temel bölümdür. İkinci manasının muamelatla ilgili olabileceğini, yani yapılan her amelin sadece Allah için yapılması, başka hiç kimsenin ortak edilmemesi, fiillerin Allah'a has kılınması manasına geldiğini belirtmektedir.[357]Bu yorumdan yola çıkarak ihlâsın iman ve amel olmak üzere çift yönü bulunduğunu ifade edebiliriz.

Dini Allah'a halis kılmak; Allah'a kulluk etmekle birlikte O'nun emirlerine uymayı ve yasaklarından kaçınmayı da ihtiva eder. Bu, başkalarına kulluğu terk etmekle beraber Rabbinin hükmünü her şeyin üzerinde tutmayıdagerektirir.Çünkü kulluk, yalnız ve yalnız Allah'ın hakkıdır ve sadece O'na itaat edilmesi gerekir.[358] Mefatihu'l Gayb'da ihlâsın, "karışımdan arınmış saf hale getirilmiş şey" anlamındaki sözlük manasıyla birlikte Allah'ın rızasını gözeterek yapılan ameller

[353]el-A'râf 7/29; el-Beyyine 98/5; ez-Zümer 39/2,3,11,14; Yûnus 10/22; el-Ankebût 29/65; Lokmân 31/32; el-Mü'min 40/14,65
[354]ez-Zümer 39/11
[355]ez-Zümer 39/2
[356]Suyûti, *Dûrru'l-mensûr fi't-tefsîri'l-me'sur*, 3/437; Mahallî ve Suyûti, *Tefsiru'l-Celaleyn*, 606; Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 17/148.
[357]Maturîdi, *Tefsîru Maturîdî*, 8/653.
[358]Mevdudî, *Tefhimu'l-Kur'an*, 5/94.

olduğubelirtilmektedir. Bir iş ya Allah (c.c.) için veya bir başkası için ya da Allah'ın rızasıyla beraber başka gayeler için işlenir. Allah'tan başkası için yapılan amel yok hükmündeyken Allah'ın rızasıyla beraber başka şeyler hedeflenen işe ise riya karışmış demektir. İhlâs sadece ve sadece Allah'ın rızasını kazanmak maksadıyla yapılan amelde ortaya çıkmaktadır.[359]

Bunlara ilave olarak, kullukta ihlâsın, insanın iç âlemini Allah'tan başka herşeyden tamamen arındırması olduğunu söyleyebiliriz.[360]Fahreddin Râzî, Hicr sûresinde geçen "muhlisine" ifadesinin,[361]inancını ve ibadetini tevhide aykırı her şeyden muhafaza etmek ve Allah'ın hidayete erdirmek vesilesiyle kurtardığı kimseler olarak iki anlama gelebileceğini ifade etmektedir. İkinci anlam esas alındığındaihlâsın kesbî olmayıp Allah (c.c.) tarafından verilen bir haslet olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.[362] Bu nedenle insanın, sahip olduğu ihlâsından dolayı kibre kapılmayıp ihsan sahibi Allah (c.c.) tarafından muvaffak olduğunun bilincinde olması ve ibadete karşılık ecir ve mükâfat talep etmemesi ihlâsa uygun düşmektedir.[363] İsmail Hakkı ise; "dini Allah'a has kılmanın, kendi nefislerini sırf Allah'a adayarak kulluk yapmak manasına geldiğini söylemektedir. Yani nefis bu şekilde şirk ve nefsin arzularından, şehvetin emirlerinden arınmış, pak ve temiz bir hale gelmiş olur.[364]

İhlâsın sadece kalbî bir his olduğunu söyleyenlerle beraber sadece amellerin saf bir şekilde Allah'a sunulması olduğunu iddia edenler de bulunmaktadır. Allah Teâlâ, Beyyine Suresinde bu iki gruba cevap vermektedir. Zira ihlâslı olmak, gönülden boyun eğmekle beraber namaz kılmayı ve zekât vermeyi de gerektirir.[365] Kalp ve zihin ile beraber beden de aynı istikamette olduğu müddetçe din bütünlenmiş olacaktır.[366] Ayrıca Allah (c.c.), nifaktan kurtulmanın yolunun tövbeyle beraber ihlâsa sarılmak olduğunu da ifade etmektedir.[367] Öyleyse dinlerini ve fiillerini Allah'a olan bağlılıklarından ve teslimiyetlerinden dolayı ıslah etme gayreti içinde

[359]Razî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 19/144.
[360]Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 24/553; Beydavî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, 5/328.
[361]el-Hicr 15/40
[362]Razî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 19/144.
[363]Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 23/447.
[364]Bursevî, 23/446.
[365]el-Beyyine 98/5
[366]Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 23/448.
[367]en-Nisâ 4/146

olanlar nifaktan sıyrılıp mü'mince bir tavır ortaya koymaktadırlar. Yani münafıklar güç ve izzetin Allah'ın dininde olduğuna iman edip dinlerini gösteriş için değilde Allah'a olan iman, sevgi ve bağlılıklarından dolayı yaşarlarsa müminlerin mertebelerine erişebilmektedirler.[368] Bu bilgilerden yola çıkarak, ihlâsın teslimiyetle yakın anlamlı olduğu sonucuna varmak mümkündür.Böylece, Allah'tan razı olmanın, nefsini, heva ve heveslerini O'nun rızası için adamanın, başa gelenlere sabretmenin, Allah'ın tüm emirlerini eksiksiz yerine getirmenin, Allah'a itaat etmenin, inancını ve amelini sadece Allah'a has kılmanın teslimiyetle aynı doğrultudaolduğunu ortaya çıkmaktadır.

Teslimiyet kavramının kökeni ve türevlerini işlediğimiz, teslimiyetle semantik açıdan yakın ilişkisi bulunan mefhumları ele aldığımız birinci bölümün sonunda şu değerlendirmeleri yapabiliriz; teslimiyetin kökü olan "selm" ibaresinden türeyen Allah'ın esma-ı hüsnasından olan Selam ismi tüm eksik ve kusurlardan münezzeh olmayı, kullarını muhafaza etmeyi ve onları selametine almayı ifade etmektedir. Yine aktardığımız bilgilerden, Allah'ın ismi sebebiyle Daru's-Selam olarak anılan cennet yurdunun sakinlerine sağladığı rahatlık ve emniyetten, tüm sıkıntı ve endişeleri geride bırakmalarından dolayı bu ismi aldığı anlaşılmaktadır. Dinimizin tavsiye ettiği selamlaşma yani "selamun aleykum" tabirini kullanan insanların, Allah'ın ismiyle birbirlerine duada bulundukları, birbirlerine iyilik, selamet, güven ve barış temenni ettikleride "selm" kökü ile ilgili aktardığımız bilgiler arasında yer almaktadır. "selm" kelimesi, selamet, güven, barış, emniyet anlamlarına da gelmektedir. Ayrıca merdiven yani "yükselme aracı" manasıyla birlikte dinimizin adı olan "İslam" ve müntesibi "müslüman" kelimeleri de aynı kökten türetilmekle birlikte manaca birbirine mutabıktırlar. Dikkatle incelendiğinde, "selm" kökünden türetilen tüm kavramların semantik yönden debirbirinden bağımsız olmadığı görülecektir. Zira İslam dairesine giren müslümanların emniyet ve huzur içinde olacakları, birbirlerinin selameti için her karşılaştıklarında dua edecekleri ve bu şekilde vefat etmeleri halinde Selâm olan Allah'ın yurdunda da rahata kavuşacakları malumdur. O halde İslama dâhil olan yükseleceği bir araca tutunmuş ve teslim olunması gereken yere teslim olmuştur. Teslimiyet olmadan imanın

[368]Beydavî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, 2/105; Hayreddin Karaman vd.,*Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 2/169.

gerçekleşmeyeceğini Rabbimiz vurgulamaktadır.[369]Öyleyse ibadetlerimizi ve mükellef olduklarımızı ancak teslimiyet duygusu sayesinde layıkıyla yerine getirebiliriz. Allah'ın emirlerine boyun eğerek, takdirine ve hükmüne teslim olarak, başa gelenlere razı olup işleri Hakîm olana havale ederek kulluk kemâle ermekte, din tamamlanmaktadır.

Bunlarla birlikte teslimiyet kelimesi ile yakın anlam bağı olan kelimeler de bulunmaktadır. Allah'a teslim olmak manasına gelen"islam" kelimesi hem köken hem de anlam bakımından teslimiyetle yakından ilgilidir. İslam, iman ve hanif kavramları temelinde teslimiyet olunca anlam kazanmaktadırlar. Bütün vesilelere sarıldıktan sonra neticeyi Allah'tan beklemek, O'na dayanıp tevekkül etmek ancak tam bir teslimiyet ile sağlanabilmektedir. Kendini iyiliğe adamak olan "ihsan", Allah'a teslim olarak icra edildiğinde sahibine ecir kazandırmaktadır. Aynı zamanda bu bölümden Allah'a hakkıyla boyun eğip itaat etmenin teslimiyetten farksız olduğu da anlaşılmaktadır. Aslında yüzünü ve özünü Allah'a teslim etmenin, tüm benliğiyle O'na yönelip dini O'na has kılmanın, işlerinde Allah'ın rızasını önceleyip ihlâs ve sadakatle duygu, düşünce ve davranışlarına yön vermenin, itaatin gereklerini yerine getirmenin teslimiyetin anlamını tamamladığını söylemek mümkündür.

[369]el-Hucurât 49/14

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. İBRAHİM ve AİLE FERTLERİ

Hz. İbrahim ve ailesini konu edindiğimiz bu bölümde kısaca Hz. İbrahim'in, eşleri Hz. Sare ve Hz. Hacer'in, oğulları Hz. İsmail ve Hz. İshak'ın, yeğeni Hz. Lût ve torunu Hz. Ya'kûb'un hayatlarına değineceğiz. Konumuzun çerçevesini aşmaması için detaylara inmemeye gayret ettik.

2.1. HZ. İBRAHİM

Hz. İbrahimİslam'da olduğu kadar Yahudilik ve Hristiyanlıkta da önemli bir yere sahip ulu'l-azm peygamberlerindendir.[370]Süryanicede "rahmet babası" anlamına gelen "eb-rahim" kelimesinden türetildiği söylenilen İbrahim isminin[371] İbranice'den türediğini iddia eden dilcilerimiz de bulunmaktadır.[372] Kur'ân-ı Kerîm'de altmış sekiz yerde ismi geçen ve ondördüncü sûreye isim olan Hz. İbrahim[373], ismi en çok zikredilen ikinci peygamber olmuştur. Dolayısıyla hakkında birçok sahih malumata ulaşılabilmektedir.[374]

Kaynaklarımızda Hz. İbrahim'in soyu İbrahim b. Tarih (Terah) b. Nahor b. Sarüğ b. Erğu b. Faliğ b. Eber b. Şaleh b. Kaynan b. Erfahşed b. Sam b. Nuh şeklinde sıralanmaktadır.[375]Kur'an-ı Kerim babasının bir putperest ve adının Azer olduğunu haber vermektedir.[376]İslami kaynaklarda da annesinin adının Uşa, Nüna veya Ebyüna olduğuna dair görüşler bulunmaktadır.[377]

Kur'an-ı Kerim'de Hz. İbrahim'in doğum yeri veya tarihiyle ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Bu durum, Kur'an-ı Kerim'i bir tarih kitabı olmaktan çıkarıp asıl odaklanılması gereken noktalara dikkat çeken bir yaşam kitabı haline getirmektedir.

---

[370] Eş-Şûrâ 42/13; el-Ahzâb 33/7

[371]Nevevî, *Tehzîbu'l-esma ve'l-lûğa*, 1/98; Ebu Hayyan, *Bahru'l-muhît*, 1/596; Firuzâbadî, *Besâir zevi't-temyîz fi letâifi'l-kitâbi'l-azîz*, 6/33.

[372]Güler, "Hz. İbrâhim'in Kimliği (Nesebi) ve Hz. Muhammed İle Akrabalığı", 253; Harman, "İbrahim", 269.

[373]Harman, "İbrahim", 21/267.

[374]Hayreddin Karaman vd.,*Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 1/205.

[375]Taberî, *Tarîhu't-Taberî*, 1/233; İbnu'l-esîr, *Kâmil fi't-tarih*, 1/86; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 1/160.

[376]el-En'âm 6/74

[377]İbni Sâ'd, *Tabakatu'l-kübrâ*, 1/39; Nevevî, *Tehzîbu'l-esma ve'l-lûğa*, 1/101; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 1/161.

Öte yandan İslami kaynaklarımızda Hz. İbrahim'in doğum yeriyle ilgili farklı görüşler bulunmakla beraber, Sus, Babil, Verka, Ur veya Harran şehirlerinden birinde doğmuş olduğu ve daha sonra da göç ettiği bilgileri de yer almaktadır.[378]Her ne kadar doğum yeriyle ilgili farklı memleket isimleriyle karşılaşsak da Hz. İbrahim'in Mezopotamya bölgesinde doğup büyüdüğü kesinlik kazanmaktadır. Dünyada hükümdarlığı en geniş sınırlara yayılan, kısa tabirle doğunun ve batının hükümdarı olarak kabul edilen dört yönetici hüküm sürmüştür. Bunların ikisi mü'minlerden olan Süleyman (a.s.) ve Zülkarneyn (a.s.)'dır. Diğer ikisi ise küfür ve zulümleriyle tanınan Nemrud ve Bahtu'n-Nasır'dır. Hz. İbrahim'in döneminde Nemrud'un hükmettiği bölge bize Hz. İbrahim'in yaşadığı yerle ilgili bazı ipuçları vermektedir. Nemrud Babil'de yaşayan bir hükümdardı ve İbrahim'in (a.s.) babası onun emriyle put yapıp satardı. Babil'in Dicle ve Fırat arasında bir bölge olduğu hususunda tarihçilerimiz hem fikirdir.Dolayısıyla Nemrud bu bölgede hükümdarlık yaparken Hz. İbrahim'i yakmak istemiştir. Bu görüşlerden yola çıkarak Hz. İbrahim'in Dicle ve Fırat arasındaki bölgede yaşadığı ve daha sonraları Hz. İbrahim'in bu diyarlardan göçtüğünü söylenebilir.[379]

Hz. İbrahim'in doğum hadisesi ile ilgili kaynaklarda görüş birliği bulunmaktadır. Tarihçilerimizin aktarımlarına göre müneccimler, bulundukları sene içerisinde bölgelerinde İbrahim adlı bir çocuğun doğacağını ve halkın dinini değiştireceğini ayrıca zalim hükümdar Nemrud'un saltanatına son vereceğini haber verdiler. Başka bir rivayette de Nemrud'un bu mahiyette bir rüya gördüğü ifadeleri yer almaktadır. Bu vaziyet üzerine Nemrud saltanatı için endişeye kapılıp bütün hamile kadınları bir yere toplayarak doğacak erkek çocukların öldürülmesi emrini vermişti.[380] Hz. İbrahim'e hamile olan Azer'in karısı ise bu durumdan çocuğunu kurtarabilmek için Küfe ile Basra arasındaki Ur şehrinde bir mağaraya saklandı. Hz. İbrahim, gözlerden uzak bu mağarada doğdu ve yaşıtlarına göre daha hızlı bir gelişim göstererek[381]kısa bir sürede olgunluğa erişti. Hz. İbrahim Allah'ın varlığına ve birliğine dair istidlallerini bu zaman zarfında öne sürmüştür. Kur'an-ı Kerim'de bu

[378]İbnu'l-esîr, *Kâmil fi't-tarih*, 1/86.
[379]Taberî, *Tarîhu't-Taberî*, 1/234.
[380]Taberî, 1/234-235; İbnu'l-esîr, *Kâmil fi't-tarih*, 1/86-87; Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 2/33.
[381]Taberî, *Tarîhu't-Taberî*, 1/234; İbnu'l-esîr, *Kâmil fi't-tarih*, 1/87.

deliller ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır.[382]Mağaradan çıktıktan sonra çevresinde gördüğü şeylerin bir yaratıcısının olup olmadığını babasına soran Hz. İbrahim, herşeyin bir Rabbi olması gerektiğini düşünmüştür. Yıldızlar, ay ve güneş için Rabb olma ihtimalinin bulunmadığını, onların kaybolmasıyla fani olduklarını ve bir yaratıcıya ihtiyaç duyduklarını idrak etmiştir. Aile fertlerini, yakın çevresini ve zamanın hükümdarı olan Nemrud'u batıl inançlarından ve şirklerinden dolayı defalarca uyarmasına rağmen kendisine iman edenler bir elin parmağını geçmeyecek kadar azdı.

Kur'an-ı Kerim Hz. İbrahim'e sahife verildiğini haber vermektedir.[383]Hz. İbrahim kendisine uyan insanlardan oluşan grup ile beraber Şam, Filistin, Mısır topraklarına hicret etmiştir. Babil'de kral kendilerine iman etmeyince Şam'a göçtüler. Bir müddet orada kaldıktan sonra Harran'a gittiler. Hz. İbrahim'in babası bu topraklarda vefat etti. Oradan Mısır'a sonra da Filistin topraklarına göç ettiler. Hz. İbrahim hayatının son demlerinde tekrar Şam'a hicret ettiği,[384]200 yaşlarına yakın vefat edip kabrinin Arz-ı Mukaddes'in el-Halil kentinde olduğu İslami kaynaklarda yer alan bilgiler arasındadır.[385]Hz. İbrahim, Hz. Âdem'den iki bin, Hz. Nuh'dan bin sene sonra yaşamıştır. Tüm peygamberler onun soyundan gelmiştir.[386]

Hz. İbrahim'in nitelikleri arasında sadık, önder[387], seçkin[388], yumuşak huylu[389], ağır başlı[390], tevhid önderi, iyilik rehberi[391]olması, övülüp sevilmesi, zürriyetinden nebi ve hükümdarların gelmesi sayılabilir. Lakin en çarpıcı özelliğinin Allah'ın halili yani dostu[392]olmak makamına ulaşmak olduğunu söyleyebiliriz.

Hz. İbrahim'in özelliklerinden biri olarak Kur'an'da geçen "evvah" çokça dua eden, merhametli, ilmel yakine sahip, sağlam imana sahip, çokça zikreden, çokça yalvaran huşu duyan manalarına gelmektedir. onun "evvah" diye sıfatlanması

[382]el-En'âm 6/75-79
[383]en-Necm 53/36-37; el-A'Iâ87/19
[384]İbni Sâ'd, *Tabakatu'l-kübrâ*, 1/46-48; Taberî, *Tarîhu't-Taberî*, 1/244; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 1/347.
[385]Nevevî, *Tehzîbu'l-esma ve'l-lûğa*, 1/99; İbnu'l-esîr, *Kâmil fi't-tarih*, 1/111.
[386]Sabûnî, *Safvetû't-tefâsîr*, 3/485.
[387]el-Bakara 2/124
[388]el-Bakara 2/130
[389]et-Tevbe 9/114
[390] Hûd 11/75
[391]en-Nahl 16/120
[392]en-Nisâ 4/125

insanlara karşı çok merhametli olmasından, sağlam bir inanca sahip olup Allah'a hakkıyla boyun eğmesinden, rabbini çokça zikretmesinden kaynaklanmaktadır.[393]

Hz. İbrahim, Hz. Sare'nin vefatından sonra Kenanlılardan Kantura isimli bir hanımla evlendi. Mazî, Zemrân, Serihec, Sebk isimli 4 evlat sahibi oldu. Hicunî adında bir kadınla evlenip ondan da Nafîs, Medyen, Keyşân, Şerrûh, Emîm, Lut, Yekşan isimlerinde 7 çocuk sahibi oldu. Böylece Hz. İbrahim'in Hz. İsmail ve Hz. İshak ile beraber toplam 13 evlat sahibi olduğu bilinmektedir.[394]

Çalışmamızın bundan sonraki kısmında tüm ümmetin babası olarak tanınan Hz. İbrahim'in eşleri Hz. Sâre ve Hz. Hâcer, yeğeni Hz. Lut, evlatları Hz. İsmail ve Hz. İshak, torunu Hz. Yakub'un kısaca hayatlarına ve teslimiyet noktasında ortaya koydukları hayat felsefelerine dikkat çekmeye çalışacağız.

2.2. HZ. LÛT

Hz. İbrahim'in aile fertlerinden biri olup ona destek olan ve onunla beraber hicret eden Hz. Lut, Hz. İbrahim'in kardeşi olan Haran'ın oğludur. Hz. İbrahim'in Haran dışında bir de Nahur adında bir kardeşi daha bulunmaktaydı. Taberi'nin naklettiği bilgilere dayanarak Hz. İbrahim'in Haran adında bir amcasının ve Haran isimli bir kardeşinin olduğunu anlamaktayız.[395] Bu veriler doğrultusunda Hz. İbrahim'in, Hz. Lût ile amca-yeğen bağı bulunduğu sonucuna varılmaktadır.Kur'an-ı Kerim'de Hz. Lût'un, peygamberler arasında olduğu[396] diğer peygamberler gibi âleme üstün kılındığı[397] kendisine ilim ve hikmet verildiği, salihlerden olup Allah'ın rahmetini hak ettiği[398] haber verilmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de 27 yerde ismi geçen Hz. Lût, Hz. İbrahim gibi kavminden ayrılıp Babil'den Şam'a hicret eden mümin grubun arasındayer almaktaydı. Hz. İbrahim kavmini Allah'a davet ettiğinde Hz. Lût, onun davetine icabet etti ve onu yalnız bırakmadı.[399] Babil'de kral kendilerine iman etmeyince Şam'a göçtüler. Bir müddet orada kaldıktan sonra Harran'a gittiler. Hz. İbrahim'in babası bu topraklarda

[393]Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 14/523-536.
[394]İbni Sâ'd, *Tabakatu'l-kübrâ*, 1/48.
[395]Taberî, *Tarîhu't-Taberî*, 1/244.
[396]es-Sâffât 37/133
[397]el-En'âm 6/86
[398]el-Enbiyâ21/74-75
[399]el-Ankebut 29/26

vefat etti. Oradan Mısır'a göçtüler. Mısır'da kıtlık baş gösterince münbit topraklara[400] gitmek zorunda kaldılar.[401]Kur'an-ı Kerim'de bahsedilen bu bereketli topraklar Mescid-i Aksa'nın olduğu bölgedir. Çünkü Allah bir başka ayette; çevresini mübarek kıldığımız mescid diyerek dikkatleri oraya çekmektedir.[402]Birçok peygamberin oraya gönderilmesi uhrevi bereketini, verimli topraklara ve olumlu iklim koşullarına sahip olması da Mescid-i Aksa'nın dünyevi bereketini gözler önüne sermektedir.[403] Bu esnadaHz. Lût ise Sodom bölgesindeki halkı Allah'a davet etmekle vazifelendirilmişti. Hz. Lût, Hz. İbrahim ve ailesinden ayrılarak Sodom ve Gomore bölgesine yerleşti.[404]

Hz. Lût'un kavmi kendilerinden önce hiçbir milletin yapmadığı taşkınlıkları yapıyor, hem cinsleriyle ilişki kuruyorlardı.[405]Hz. Lut, kavminin aşırılık ve sapıklıklarına karşı onları defalarca uyardıysa da kavmi ısrarla çirkinliklerine direnmiş ve Hz. Lût'un Rabbine meydan okuduklarını söylemişlerdir. Hz. Lût, onların yaptıklarından uzak olduğunu belirtmiş ve bir çıkış yolu göstermesi için Allah'a yalvarmıştır.[406]Allah, güzel birer insan suretinde meleklerini önce Hz. İbrahim'e evlat müjdesini vermek için gönderir. Melekler, Hz. İbrahim'e Hz. Lut'un kavmini helak etmek için geldiklerini söylediklerinde[407] Hz. İbrahim, iman edenler için endişelendiğini dile getirir. Hz. Lût'un da kavmiyle beraber yaşadığını ayrıca kavmin içerisinde iman edenlerin de bulunduğunu meleklere bildirir.[408]Razî eserinde, iman edenlerin sayısının 10'u bulması halinde helakın durdurulacağı ve iman edenlerin bu sayıya bile ulaşmaması neticesinde Hz. Lût kavminin helak oldukları bilgisine yer vermektedir.[409] Sapkın kavim insan suretindeki meleklere de kötülük yapmak isteyince Hz. Lût, gelen misafirlerin melek olduğunu bilmediğindencanı sıkılır.[410]Melekler gerçek kimliklerini açıkladıktan sonraşehrin içindekilerle beraber helak olacağını ve Hz. Lût'un kendisine inananlar ile şehri terk etmesi gerektiğini

[400]el-Enbiyâ21/71
[401]İbni Sâ'd, *Tabakatu'l-kübrâ,* 1/46-48; Taberî, *Tarîhu't-Taberî*, 1/244; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 1/347; İbn-i Kesîr, *Kısasu'l-enbiya,* 1/191.
[402]el-İsrâ 17/1
[403]Razî, *Mefâtîhu'l-gayb,* 22/160.
[404]İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye,* 1/408.
[405]el-A'râf 7/80-82
[406]el-A'râf 7/80-81; eş-Şuarâ 26/168-169; en-Neml 27/54-55; el-Ankebût 29/28-30
[407] Hûd 11/69-70; el-Hicr 15/57-58; el-Ankebût 29/31
[408] Hûd 11/74
[409]Razî, *Mefâtîhu'l-gayb,* 18/29-30.
[410] Hûd 11/77-80; el-Hicr 15/67-71

bildirirler.[411]Melekler,Allah'ın yardımıyla kendilerine kötülük yapmak isteyenlere engel olup[412] sabaha doğru şehrin altını üstüne getirerek Hz. Lût'un karısı da dâhil olmak üzere sapkın kavmi helak etmişlerdir.[413]

Hz. Lût'un karısının da onlarla helak olmasının nedeni günahkârlarla işbirliği yapmasıdır. Zira o ilerlemiş yaşına rağmen[414]onların yaptığı kötülüklere ses çıkarmaz hatta kavmini fuhşa davet ederdi.[415]Evlerine bir misafir geldiğinde kavmin taşkınlık yapması için ateş yakarak veya duman çıkararak onları haberdar ederdi.[416]Nitekim ayette "Biz de onu ve karısı dışındaki aile fertlerini kurtardık. Karısı geride kalanlardan (kâfirlerden) idi."[417]buyrularak Hz. Lût'un ailesiyle şehirden ayrıldığı ama aile fertlerinden biri olan hanımının ona itaat etmemesi sebebiyle aileden sayılmadığı ve geride kalan sapkın kavimden yana olmayı tercih ettiği[418] haber verilmektedir. Nitekim İsfahani de Kur'ân'da geçen ve geçtiği her yerde Hz. Lût'un karısı için kullanılan ve "geride kalan" manasına gelen "غابرين"tabirini[419]Hz. Lût ile gitmeyip taş yağmuruna tutulanlar arasında kaldığından ötürü karısı için kullanıldığını ifade etmektedir.[420] Şunu da belirtmekte yarar vardır; Hz. Lût'un karısının helak olması onun da kavmi gibi zina yaptığı anlamına gelmemelidir. Zira böyle bir durumun yaşanması peygamberin soyunu da tehlikeye atmakta ve peygamberlerin şahsiyetleriyle birlikte risâletini de lekelemektedir. Bu minvalde, Tahrim Suresinde yer alan Hz. Nuh ve Hz. Lût'un eşleri için kullanılan "ihanet" kavramı,[421]eşlerini aldattığı manasında değil de iman konusunda eşleriyle mutabık olmamaları, eşlerine destek sağlamamaları manasında kullanılmıştır. Hz. Lût'un hanımı da bizzat günah işlemeyip günahı işleyenlere kolaylık sağlamış ve eşine karşı gelmiştir. Bu nedenle azabı hak edenler ile birlikte helak olmuştur.[422]Hz. Lût ne kadar eşini ve kavmini uyarıp Allah'ın dinine, güzel ahlaka ve temiz bir yaşantıya

[411] Hûd 11/81
[412]el-Kamer 54/37
[413]el-A'râf 7/83-84; Hûd 11/81-83; Hicr 15/65, 73-74; el-Kamer 54/37-39; et-Tahrîm 66/10
[414]eş-Şuarâ 26/171
[415]Taberî, *Tarîhu't-Taberî*, 19/189.
[416]Begâvî, *Meâlimü't-tenzîl*, 8/170.
[417]el-A'râf 7/83
[418]Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 6/150.
[419]el-A'râf 7/83; eş-Şuarâ 26/171; es-Sâffât 37/135
[420]İsfâhânî, *Müfredât*, 601.
[421]et-Tahrîm 66/10
[422]Zeccac, *Me'âni'l-Kur'ân ve 'irabühu*, 5/96; Maturîdi, *Tefsîru Maturîdî*, 10/97; Vahîdi, *Vecîz fi't-tefsîri'l-Kitabi'l-Azîz*, 1114; Öztürk, *Peygamberlerin Aile Bireyleriyle İmtihani*, 108.

davet ettiyse de, icabet etmediler. Hz. Lût, evini, kavmini ve eşini büyük bir teslimiyetle ardında bırakarak oradan ayrıldı. Ayette yer alan "ardına bakmasınlar"[423] ifadesi durumun vehametini ve aciliyetini göstermektedir. Zira iman edenler ne olup bittiğine bakmadan, geriye dönüşün ve arkada bıraktıklarının kurtuluşu olmadığını bile bile yola koyulmuşlardır.[424]

Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Lût'a verilen nimetler arasında hikmet, nübüvvet, ilim, fuhşiyattan kurtuluş ve Allah'ın rahmetine kavuşma yer almaktadır.[425] Hüküm yani hikmet, herşeyi yerli yerince ve zamanında yapmak anlamına gelir ki risalet vazifesi de bunu gerektirir. İlim bir insana verilen en yüce mertebedir. Yine Hz. Lût, kavminin yaptığı azgınlıklardan selametle kurtulmakla ve tertemiz kalmakla nimetlendirilmişti.[426]Allah, bu kurtuluşun bir mükafat olduğunu belirtmektedir.[427]Bu mükafat Allah katından Hz. Lût ve inananlar için bir ihsandır. Bu ihsana ise itaatleri ve şükürleri vesilesiyle nail olmuşlardır.[428]Allah (c.c.), ayette Hz. Lût'u rahmetini hak etmiş salihlerden sayarak bir başka nimetini belirtmektedir.[429]Mukatil bu rahmeti, nübüvvet ile açıklamaktadır. Yani peygamberlik vazifesi en büyük rahmettir.[430] Razi ise bu görüşü aktarmakla birlikte zikrettiğimiz bütün nimetlerin rahmet olduğunu ifade etmektedir.[431]Hz. Lût'un hanımı ve kavmiyle imtihan oluşu, onların yaptığı çirkinliklere tanık olması karşısında temiz kalmayı başarması ve risalet vazifesini yerine getirmiş olması en büyük rahmettir.

Ayrıca Hz. Lût, kavmini doğruya ve erdemli yaşamaya davet ederken güvenilir bir peygamber olduğunu da dile getirmiştir.[432]Peygamberimiz'in (s.a.v) kavmi arasında "emîn" lakabıyla şöhret bulması göz önünde bulundurulduğunda Hz. Lût'un da doğruluk, sadakat ve güvenirliliğiyle kavminde tanınmış bir şahsiyet olduğu ortaya çıkmaktadır.[433]Bununla birlikte Cenab-ı Hakk Hz. Lût'u salih bir

[423] Hûd 11/81; el-Hicr 15/65
[424]Mevdudî, *Tefhimu'l-Kur'an*, 2/414.
[425]el-Enbiyâ 21/73-74
[426]Razî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 22/162.
[427]el-Kamer 54/35
[428]Kuşeyrî, *Letâifu'l-işârat*, 3/498; Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 20/287.
[429]el-En'âm 6/74
[430]Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 3/87.
[431]Razî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 22/162.
[432]eş-Şuarâ26/162
[433]Zemahşerî, *Keşşâf*, 4:3/323; Beydavî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, 4/144.

kimse olarak zikretmektedir.[434] "صلح" kökünden türeyen ve fesad ve kötülüğün zıddı olarak kullanılan kelimenin faili olan "salih", Allah'a kaşı gelen, asi olan kişinin zıddını temsil etmektedir.[435] Dolayısıyla Hz. Lût inanç, ahlak, söz ve fiilleriyle dürüst ve güvenilir bir tavır sergileyerek salihlerden olmaya hak kazanmıştır.

Kur'ân-ı Kerîm'de, Hz. Lût ve aile fertlerinden iman edenler için kavmi, "temiz kalan insanlar"[436]tabirinikullanmaktadırlar.Çünkü onlar kavminin sapıklıklarına asla yeltenmediler ve kendilerini fuhşiyatdan koruyarak temiz kalmayı tercih ettiler. Bu ifadeyi Hz. Lût, kızları için de kullanmaktadır.[437]Razî,"temizlik taslarlar" ifadesinin kâfirler tarafından alaya almak maksadıyla söylenmiş olabileceğini belirtmekle birlikte, necis işle uğraşmayan, günah ve masiyetten uzak durarak temiz kalmayı tercih eden anlamında bir tabir olabileceğini de zikretmektedir.[438]Hz. Lût ailesiyle birlikte azgın kavmin pis işlerine ortak olmamışlar ve onların bulaştığı günahlardan kendilerini korumuşlardır.[439]

İslam, Allah'a karşı yüz aklığı, alın temizliği manasına gelir. Bu insanın hem zahiren hem de batînen temiz olduğunu gösterir. Bu yüzden ayetlerde kalbini, nefsini veya ruhunu Allah'a teslim etmek ifadesi yerine yüzünü Allah'a teslim etmek ifadesiyle karşılaşırız. Zira yüz bütün organlarımızı, kimliğimizi ve benliğimizi temsil etmektedir. Bu da teslimiyetin sadece batında yer edinmeyip zahire taşması yani amellere de yansıması gerektiğini göstermektedir.İslam;nefsini teslim etmek, boyun eğmek manalarına geldiği kadar temiz ve lekesiz bulunmak, yüz kızartıcı suç ve günahlardan beri olmak manalarını da ihtiva etmektedir.[440] Dolayısıyla Hz. Lût'un kavmi günahlara dalmakla Rabbine teslim olmayı reddetmişken, Hz. Lût ve ona iman eden az bir kısım insantemiz kalmayı yani teslimiyeti tercih ederek Rablerinin rıza ve hoşnutluğunu hedef edinmişlerdir.

Bunlara ek olarak Hz. Lût kavmini sadece takva ehli olmaya çağırmıştır. Kur'an'ın ifadesiyle Hz. Lût,"Hani kardeşleri Lut, onlara dedi ki; Siz hiç Allah'tan korkmaz mısınız? Gerçekten ben, size gönderilen güvenilir bir peygamberim.

[434]el-Enbiyâ21/75
[435]İsfâhânî, *Müfredât,* 490.
[436]en-Neml 27/56; el-A'râf 7/82
[437] Hûd 11/78
[438]Razî, *Mefâtîhu'l-gayb,* 14/311.
[439]Kurtubî, *Camiu'l-ahkâmi'l-Kur'an,* 7/246.
[440]Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili,* 1268.

Öyleyse Allah'tan korkunuz da çağrıma uyunuz. Ben bu çağrı hizmetime karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum, benim çabalarımın karşılığını verecek olan âlemlerin Rabb'idir "[441]demişti. Hz. Lût'un kavmini ilk olarak takvaya davet etmesi dikkat çekicidir. Takva, lügatte, korkulacak şeylerden kendini korumak, şer'i manada ise mahsurlu ve şüpheli şeyleri terk etmek suretiyle nefsini günahlardan sakındırmak manasındadır.[442]Hz. Lut, günahkâr ve edepsiz kavmini takvaya yani Allah'a karşı gelmekten sakınmaya, kulluk bilincine ve itaate çağırarak peygamberlik görevine başlamayı uygun görmüştür.Müfessirlerimiz bu çağrının, Allah'tan başkasına ibadet ve itaat etmekten,[443]emir ve nehiyleri çiğneyerek azabı celbetmekten[444], peygambere karşı gelmekten[445] sakınmak manasına geldiğini belirtmektedirler.

Hz. Lût, "Size karşı yürüttüğüm risalet davasından ötürü bir ücret istemiyorum." diyerek[446]Allah'a ve onun davasına olan samimiyetini bir kez daha belirtmiştir.Yani kavmin muttaki ve itaatkâr olması Hz. Lût'a herhangi bir yarar sağlamayacaktır.[447] Ayrıca Hz. Lût, nasihatlerinden ve sakındırmalarından ötürü sadece kavminden değil bütün âlemleri kastedip ücretini hiç kimsenin ödeyemeyeceğini yalnızca ecrinin âlemlerin Rabbi olan Allah katında olduğunu ifade ederek teslimiyetini ortaya koymaktadır.[448]

2.3. HZ. SÂRE

Kuşkusuz aile denilince akla ilk gelen adaylar anne-baba, eş ve çocuklardır. Hz. İbrahim'in ailesinden olan eşiHz. Sare, Hz. İshak'ın annesidir. İsmi Kur'an-ı Kerim'de geçmemekle birlikte evlat müjdesi alan bir anne olarak ondan bahseden ayetler mevcuttur.[449]Döneminin en güzel kadınlarındandır. Huy ve ahlakıyla da nam salmış olan Hz. Sare'nin Harran melikinin kızı olduğunu ifade eden tarihçilerimiz olmakla birlikte, Hz. İbrahim'in yeğeni ya da Hz. Lût'un kız kardeşi olduğunu söyleyenler de vardır. Hz. İbrahim, Şam'a hicret ettiğinde yanında sadece ailesinden

[441]eş-Şuarâ26/161-164
[442]İsfâhânî, *Müfredât*, 881.
[443]Maturîdi, *Tefsîru Maturîdî*, 8/70.
[444]Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 19/370; Maturîdi, *Tefsîru Maturîdî*, 8/69.
[445]Zemahşerî, *Keşşâf*, 4:3/324.
[446]eş-Şuara 26/164
[447]Razî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 24/521; Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 14/85.
[448]Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 19/370.
[449] Hûd 11/71,73; es-Sâffât 37/100; ez-Zâriyât 51/28-29-30

kardeşi Haran, hanımı Melka ve oğulları Hz. Lût bulunmaktaydı.[450]Her ne kadar İbn-i Kesîr; Hz. Sâre'nin, Hz. İbrahim'in Allah'a imana davet ettiği Şam melikin kızı olduğu ve yalnız Sâre'nin iman edip Hz. İbrahim ile evlendiği rivayetini aktarsa da bu rivayetin garip olduğunu İbn Kesîr de belirtmektedir. Hz. Sare'nin Hz. İbrahim'in amcası kızı olduğu ve onunla hicret eden kavim içerisinde en başından beri yer aldığı rivayeti meşhur olanıdır.[451]

Hz. Sare, Hz. İbrahim'e ilk iman edenler arasında yer almaktadır. Onunla birlikte hicret etmiş ve birlikte birçok sıkıntılara göğüs germişlerdir. Geç yaşlara kadar evlat hasreti çekmiştir. Allah (c.c.) meleklerini evlat müjdesi için gönderdiğinde[452]Hz. Sare validemiz 90, Hz. İbrahim (a.s.) ise 100 yaşlarında bulunmaktaydı.[453]Hz. Sare 127 yaşında vefat etmiş ve kabri el-Halil'dedir.[454]

2.4. HZ. HÂCER

Hz. İbrahim ailesinin bir diğer ferdi de Hz. İbrahim'in eşi ve Hz. İsmail'in annesi olan Hz. Hacer'dir. Kur'an-ı Kerim'de ismen zikredilmemektedir. Lakin kendisinden bahseden ayetler mevcuttur.[455]Evlenmelerine vesile olan Hz. İbrahim'in ilk eşi Hz. Sare idi. Kaynaklarımızdan edindiğimiz bilgilere göre; Hz. İbrahim veHz. Sâre, Kenan diyarlarında baş gösteren kıtlık sebebiyle Mısır'a göç ettiler. Yolculuk esnasında Mısır firavunu Hz. İbrahim ile beraber güzel bir kadının bulunduğunu öğrenir. Adamlarına Hz. Sare'nin sarayına getirilmesi emrini verir. Hz. İbrahim Hz. Sare'ye kız kardeşi olduğunu söylemesini tembihler. Hz. İbrahim bu sözüyle yalan söylemeyi değil bilakis yeryüzünde kendilerinden başka iman edenlerin olmamasından dolayı Hz. Sare'nin din kardeşi olduğunu kastetmek istemiştir.[456]Zira hanımı olduğunu söylerse Hz. İbrahim'i öldürüp Hz. Sare'ye de kötülük yapmalarından korkmaktadır. Zorba kralın adamları tarafından saraya getirilen Hz. Sare, endişesini Rabbine dua ederek dillendirmektedir. "Allah'ım sana ve Rasulune iman eden bu kadını koru ve şu zalimi bana musallat etme, namusumu korumamda

[450]Taberî, *Tarîhu't-Taberî*, 1/244; İbnu'l-esîr, *Kâmil fi't-tarih*, 1/91; İbn-i Kesîr, *Kısasu'l-enbiya*, 1/220.
[451]İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 1/347.
[452] Hûd 11/72; el-Hicr 15/55-56;el-Ankebût 29/31; es-Sâffât37/112; ez-Zâriyât 57/28-29
[453]İbn-i Kesîr, *Kısasu'l-enbiya*, 1/220; Harman, "Sâre", 2/468-469.
[454]Nevevî, *Tehzîbu'l-esma ve'l-lûğa*, 1/102; Taberî, *Tarîhu't-Taberî*, 1/244.
[455] İbrâhîm 14/37
[456]Bûhari, *Sahîhü'l-Bûhari*, böl. Enbiya, 11.

bana yardım et " diyerek dua etti. Hz. İbrahim de secdeye vararak "Allah'ım düşmanların beni yakmak istediklerinde senden başkasından medet ummadım. Beni onların şerrinden kurtardın. Şimdi de zor bir vaziyetle karşı karşıyayım. Bana yardım et" duasıyla niyazda bulundu. Firavun kötü niyetle elini Sare'ye uzattığında eli tutuldu. Diğer bir rivayette felce benzer bir rahatsızlık geçirdi ve nefes alamaz oldu.Bu halinin düzelmesi için Hz. Sare'den yardım istedi. Hz. Sare ona duada bulundu ve Allah'ın izniylenormale döndü. Bu durum üç defa tekrar edince zalim kral Hz. Sare'den vazgeçip O'nun bir şeytan veya cin olduğunu düşünerek korkmuştur. Biraz mal ve cariyelerinden Hz. Hacer'i hediye olarak verip bu memleketi terk etmelerini istemiştir.[457]Böylece Hz. İbrahim yanında eşi Sare, Kıbti cariye Hacer ve bir miktar mal ile birlikte tekrar Filistin topraklarına göç ettiler. Hz. Lut ise Allah'ın (c.c.) emriyle risalet vazifesi için onlardan ayrılarak[458] Sodom bölgesine gitti.[459]

Hz. Sare çocuk sahibi olamayacağını anladığında cariyesi Hz. Hacer'i Hz. İbrahim ile evlendirip çocuk sahibi olmalarını istemiştir.Hz. İbrahim'in Hz. Hâcer ile evliliğinden Allah (c.c.) onlara Hz. İsmail'i ihsan eylemiştir.Sonra Sâre ile aralarında meydana gelen kıskançlıktan ötürü Hâcer ve oğluna zarar vermeyi engellemek maksadıyla Hz.Sare, Hz. İbrahim'den onları evden uzaklaştırmasını istemiştir. Başta bunun doğru olmayacağını düşünen Hz. İbrahim, Allah'tan gelen aynı doğrultudaki emir üzerine onları kurak bir vadi olan[460] Mekke'ye yerleştirmiştir.[461] Hz. Hâcer bir müddet burada yaşadıktan sonra 90 yaşlarındayken vefat etti.Hz. Hâcer, Mekke'de Hicr vadisine defnedilmiştir.[462]

2.5. HZ. İSMAİL

Hz. İbrahim'in oğullarından olup Allah'ın emriyle risalet vazifesini üstlenmiştir. Kur'an-ı Kerim'de on iki yerde ismi geçmektedir.[463]üç ayette de ismi

[457]İbni Sâ'd, *Tabakatu'l-kübrâ*, 1/48; Taberî, *Tarîhu't-Taberî*, 1/245; İbn-i Kesîr, *Kısasu'l-enbiya*, 1/193; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 1/349.
[458]el-Enbiyâ 21/74-75; el-En'âm 6/86
[459]İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 1/352.
[460] İbrâhîm 14/37
[461]İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 1/356.
[462]Kuzgun, "Hâcer", 14/431-433.
[463]el-Bakara 2/125, 127, 133, 136, 140; Âl-i İmrân 3/84; en-Nîsâ 4/163; el-En'âm 6/86; İbrâhîm 14/39; Meryem 19/54; el-Enbiyâ 21/85; Sâd 38/48

geçmeden kendisinden bahsedilmektedir.[464]İsmail kelimesi Süryanice kökenli olup "Allah'a itaat eden kul" manasına gelmektedir.[465]Hz. İbrahim'in, salihlerden olacak bir evlat için[466]dua etmesi neticesinde Allah, Hz. İsmail ile onu rızıklandırmıştır. Allah'ın emriyle Hz. İbrahim, eşi Hâcer ve küçük oğlu Hz. İsmail'i Mekke topraklarına bırakıp onlar için duada bulunmuştur.[467]Kur'an-ı Kerim'de Hz. İbrahim'in hangi oğlunu Mekke'ye getirdiği açıkça belirtilmemiştir. Bununla birlikte Hz. İsmail ile Hz. İbrahim'in birlikte beyti bina etmelerinin emredilmesi[468] Mekke'ye getirilen çocuğun Hz. İsmail olduğunu göstermektedir.

Hz. İsmail'in belli bir yaşa gelince kurban hadisesi ile sınandığı[469] Beytullah'ın temellerini yükseltmede babasına yardımcı olduğu[470], Allah'ın evini temiz tutmakla vazifelendirilmiş olup[471], Allah'tan vahiy aldığı[472]Kur'an-ı Kerim'de haber verilmektedir.

Ayrıca Kur'an-ı Kerim, Hz. İsmail'in, Hz. İbrahim, Hz. İshakve oğlu Hz. Ya'kûb'un Yahudi veya Hristiyan olmadığını vurgulamaktadır.[473]Hz. İsmail'in Kur'an-ı Kerim'de bahsedilen nitelikleri arasında âlemlere üstün kılınan[474], muhsin ve sabreden bir kul olduğu[475],akıllı ve edepli[476],ahde vefalı, ahaliye namaz kılmayı ve zekât vermeyi emreden ve bu şekilde Allah'ın rızasına erişen[477] bir peygamber olduğu özellikleri yer almaktadır. Ayrıca kurban edilmekle imtihan edilmesinin ardından babasıyla birlikte "teslim olan" kullar olarak zikredilmesi Hz. İsmail'in teslimiyetine dikkatleri çekmektedir.[478] Allah'ın ve bir peygamber olan babasının emri karşısında canını feda etmeyi göze alması sebebiyle itaat ve teslimiyet sıfatları O'nun için zikredilmektedir.[479] Rasulallah (s.a.v.) da bu durum ile iftihar ederek

[464]el-En'âm 6/87; Meryem 19/55,58
[465]Firuzâbadî, *Kamusu'l-muhît*, 1016; Zebîdî, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, 29/228.
[466]es-Sâffât 37/100
[467] İbrâhîm 14/37
[468]el-Bakara 2/125-127
[469]es-Sâffât 37/102-105
[470]el-Bakara 2/127
[471]el-Bakara 2/125
[472]el-Bakara 2/136; Al-i İmrân 3/84; en-Nisa 4/163
[473]el-Bakara 2/140
[474]el-En'âm 6/86
[475]el-Enbiyâ 21/85-86; Sâd 38/48
[476]es-Sâffât 37/101
[477] Meryem 19/54-55
[478]es-Sâffât 37/103
[479]Firuzâbadî, *Kamusu'l-muhît*, 1016.

babası Abdullah ve atası Hz. İsmail'i kastederek iki kurbanlığın oğlu olduğunu övünçle dile getirmiştir.Ehl-i kitap kurbanlık çocuğun Hz. İshak olduğu konusunda ittifak ederken, Muhaddisler Rasulallah'ın bu sözünü delil getirerek kurbanlığın Hz. İsmail olduğunu söylemektedirler.[480]

Hz. İsmail'in atıcılık ve binicilikte mahir olduğu,Kabe'nin işlerini babasının vefatından sonra da yürütüp halka Hac menasikini öğrettiği ve elli yıl boyunca risalet vazifesini yürüttüğü islami kaynaklarımızda yer alan bilgiler içerisindedir.[481]Hz. İsmail (a.s.) 137 yıl yaşadı ve annesinin yanına Hicr'e defnedildi.[482]

2.6. HZ. İSHAK

Hz. İbrahim'in peygamberlik vazifesiyle şereflenen diğer oğlu Hz. İshak'dır. Kur'an-ı Kerim'de on yedi yerde Hz. İshak'ın ismi zikredilmektedir.[483] Bazı ayetlerde Hz. İbrahim, Hz. İsmail ve Hz. İshak'ın isimleri sırasıyla ardarda zikredilirken[484] bazı yerlerde ise Hz. İsmail'in ismi geçmedenHz. İbrahim, Hz. İshak ve Hz. Yakub'un isimleri sırayla karşımıza çıkmaktadır.[485] Kur'an-ı Kerim'deki bu sıralama, kronolojik olarak Hz. İsmail'in Hz. İshak'tan büyük olduğunu dolayısıyla Hz. İbrahim ailesinin ilk çocuğunun Hz. İsmail olduğuna delalet etmektedir.

Bununla birlikte Kur'an-ı Kerim'de bereketli topraklara yerleşen Hz. İbrahim'in[486] salih bir evlat için yaptığı dua da yer almaktadır.[487]Kendisine akıllı ve halim bir evladın müjdesi verildiği ve bu çocuk belli bir yaşa gelince kurban edilmesi gerektiği bildirilmektedir. Kurban ile ilgili imtihan başarı ve tam bir teslimiyet ile neticelendikten sonra yüce bir makama sahip ve salihlerden bir peygamber olan Hz. İshak'ın müjdesini alırlar.[488]Ayrıca Hz. İbrahim, "ilerlemiş yaşıma rağmen bana İsmail ve İshak'ı lütfeden Rabbime hamdolsun" diyerek dua etmiştir.[489]Kur'an-ı

---

[480]Zebîdî, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, 29/229.
[481]Harman, "İsmâil", 23/76-80.
[482]Taberî, *Tarîhu't-Taberî*, 1/314.
[483]el-Bakara 2/133,136,140; Âl-i İmrân 3/84; en-Nisâ4/163;el-En'âm 6/84; Hûd11/71; Yûsuf 12/6, 38;İbrâhîm 14/39; Meryem 19/40, 49; el-Enbiyâ 21/72; Ankebût 29/27; es-Sâffât 37/112, 113; el- Sâd 38/45
[484]el-Bakara 2/133, 136, 140; Âl-i İmrân 3/84; en-Nisâ 4/163; İbrâhîm 14/39
[485] el-En'âm 6/84; Hûd 11/71; Yûsuf 12/6, 38; Meryem 19/49; el-Enbiyâ 21/27, 72; es-Sâffât 37/113; Sâd 38/45
[486]el-Enbiyâ 21/70-71
[487]es-Sâffât 37/100
[488]es-Sâffât 101-113
[489] İbrâhîm 14/39

Kerim'de yer alan bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Hz. İbrahim'in ilk çocuğu Hz. İshak değil Hz. İsmail'dir.

Hz. İshak'ın müjdelenmesi olayı, Kur'an-ı Kerim 'de Allah'ın elçilerinin Hz. İbrahim ve Sâre'ye misafir olmaları ile gerçekleşmektedir. Misafirlerin ikram edilen eti yememeleri üzerine melek olduklarının anlaşılmasıyla geliş sebeplerinin bir çocuk müjdelemek olduğu açığa çıkmaktadır. Sâre, doksan yaşlarında olan ihtiyar karı-kocanın çocuk sahibi olacağı konusundaki şaşkınlığını belirtmesi üzerine melekler, Allah'ın takdirinin herşey üzerinde olduğunu söylerler.[490] Hane halkı için rahmet ve bereket dileyerek oradan ayrılırlar.[491]

Hz. İshak'ın Allah tarafından vahiy alan[492]bir peygamber olduğu, Yahudi ve Hristiyan olmadığı[493],hidayet üzere olup[494] salihlerden[495], mübarek[496]ve Allah'ın bir lutfü olduğu[497]Kur'an-ı Kerim'de zikredilen nitelikleri arasındadır.

Hz. İshak, oğulları İys ve Yakub'un doğumlarından sonra 100 yıl daha yaşamış ve 160 yaşında vefat etmiştir.[498]

2.7. HZ. YA'KÛB

Hz. İbrahim'in torunu, Hz. İshak'ın oğlu olan Hz. Ya'kûb Kur'ân-ı Kerîm'de hem bu isimle hem de İsrâil lakabıyla anılmaktadır. Hz. Ya'kûb'un ismi on sûrede on altı defa geçmektedir.[499] İsrâil lakabı iki[500], Benî İsrâil terkibi ise kırk yerde zikredilmektedir.[501]

Kaynaklarımızdan Ya'kûb isminin, Allah'ın emirlerini ve yasaklarını takip edip uygulayan, zürriyeti tarafından takip edilen, topuk tutan anlamlarına geldiğini ve doğum esnasında kardeşinin topuğunu tutması sebebiyle bu ismin verildiğini

---

[490]Abduh, *Tefsîru'l-menâr*, 109.
[491] Hûd 11/69-70
[492]en-Nisâ 4/163
[493]el-Bakara 2/140
[494]el-En'âm 6/84
[495]el-Enbiyâ 21/72
[496]es-Sâffât 37/113
[497]el-En'âm 6/84; İbrâhîm 14/39; Meryem 19/49; el-Enbiyâ 21/72; el-Ânkebût 29/27
[498]İbnu'l-esîr, *Kâmil fi't-tarih*, 1/123.
[499]el-Bakara 2/132, 133, 136, 140; Âl-i İmrân 3/84; en-Nisâ 4/163; el-En'âm 6/84; Hûd 11/71; Yûsuf 12/6, 38, 68; Meryem 19/6, 49; el-Enbiyâ 21/72; el-Ankebût 29/27; Sâd 38/45
[500] Âl-i İmrân 3/93; Meryem 19/58
[501]Harman, "Ya'kûb", 43/273-276.

öğrenmekteyiz.[502] Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de Ya'kûb'un diğer peygamberler gibi vahiy aldığı[503] ataları Hz. İbrahim ve Hz. İshak gibi güçlü bir irade ve zekâ sahibi olduğu, kendisinin ve zürriyetinin seçkin olduğu[504] dürüst[505], muhsin[506], sâlih[507], ve güçlü ve basiretli, ihlaslı[508]olduğu bilgileri de yer almaktadır. O, son nefesine kadar çocuklarına şirkten korunmayı, teslimiyet içerisinde can vermeyi tavsiye etmiştir.[509]

Kısasu''l-Enbiya'da yer alan rivayete göre; Hz. İshak'a rüyasında göğsünden bir ağacın çıktığı, ağacın dallara ayrılıp her dalda bir nurun parladığı gösterilir. Dallar peygamber olacak çocuklarını temsil etmektedir. İkiz çocukları doğunca İys ve Ya'kub adını verirler. Belli bir yaşa gelip büyüdüklerinde yaşlanan Hz. İshak, oğlu İys'i çağırarak av eti avlamasını ve pişirip ona ikram etmesi halinde ona soyundan peygamberler çıkması için dua edeceğini haber verir. Hz. İshak'ın hanımı Rebeka bunu duyunca Hz. Ya'kûb'a daha erken davranıp duayı kapmasını tembihler. Hz. Ya'kûb, kestikleri bir oğlağı pişirip babası Hz. İshak'a ikram ederek kendisinden hayır dua talebinde bulunur.Hz.İshak, kendisine et getiren oğluna zürriyetinin peygamber olması için duada bulunur.Sonradan av etiyle gelen İys gerçeği öğrenince kızar. Babası ona da neslinin bol ve bereketli rızık ile yaşamaları için dua eder.İys'in, kardeşi Hz. Ya'kûb'a öfkesi dinmeyince Hz. Ya'kûb dayısı Laban'ın memleketine gitmeye karar verir. Dayısınınkızlarından önce Leya ile o vefat edince onun kızkardeşi Rahel ile evlendi.[510]

Yahudi kaynaklarından eserlerimize yansıyan bir rivayete göre de babası Ya'kūb'a Ken'an diyarından evlenmemesini, dayısının kızlarından biriyle nikahlanmasını tavsiye etmektedir. Bu sebeple Hz. Ya'kûb, çıktığı yolculukta bir rüya görür. Rüyasında Allah kendisine, üzerinde bulunduğu toprakları ona ve nesline bağışlayacağını, kendisine peygamberlik verileceğini haber verir ve kendisi için bir mâbed yani Beytülmakdis'i inşa etmesini ister.[511]

---

[502]Firuzâbadî, *Besâir zevi't-temyîz fî letâifi'l-kitâbi'l-azîz*, 6/44.
[503]en-Nisâ 4/163; Meryem 19/49
[504] Sâd 38/45-46
[505]el-Enbiyâ 21/72
[506]el-En'âm 6/84
[507]el-Enbiyâ 21/72
[508] Sâd 38/45-46
[509]el-Bakara 2/133; Yûsuf 12/38
[510]İbn-i Kesîr, *Kısasu'l-enbiya*, 1/298.
[511]Kûteybe, *Maa'rif*, 39-40; İbn-i Kesîr, *Kısasu'l-enbiya*, 1/304.

Yahudi ve hıristiyanlar, insanların doğru yolu bulmaları için kendi dinlerine davet etmektedirler. Kur'an onların bu davetine "Biz Allah'a inanırız; bize indirilene ve İbrâhim'e, İsmâil'e, İshak'a, Ya'kûb'a ve onların soyundan gelenlere indirilene, Mûsâ'ya, Îsâ'ya ve rableri tarafından diğer bütün peygamberlere verilmiş olana inanırız; onların arasında hiçbir ayırım yapmayız; biz Allah'a teslim olanlardanız"[512]şeklinde cevap vermektedir. Bu âyetlerde Ya'kūb'un peygamberliğiyle beraber diğer peygamberlere de inanmanın Müslümanlığın bir şartı olduğu belirtilmektedir. Diğer taraftan İbrâhim, İsmâil, İshak ve Ya'kûb ile onların soyundan gelenlerin iddia edildiği gibi yahudi veya hıristiyan olmadıkları ifade edilmektedir.[513]Hz. Ya'kûb da dedesi Hz. İbrahim gibi çocuklarına Allah'a teslimiyeti vasiyet etmiş[514], ölümü yaklaşınca da oğullarına, "Ben gittikten sonra siz kime kulluk edeceksiniz?" diye sormuş, onlar da, "Senin rabbine, ataların İbrâhim, İsmâil ve İshak'ın rabbine, tek Allah'a kulluk edecek ve O'na teslim olacağız" cevabını vermişlerdir.[515]Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. İbrahim'e İshak ve Ya'kûb'un armağan edildiği haber verilmekte[516], Sâre kastedilerek, "Biz ona İshak'ı ve onun ardından Ya'kûb'u müjdeledik" denilmektedir.[517]İshak'ın ardından Ya'kûb'un müjdelenmesi,Sâre ve İbrahim (a.s.) hayattayken torunlarını görecekleri manasına gelmektedir.[518]

Ya'kûb sabrı ile[519] Kur'an'da anılmaktadır. İfk Hadisesi ile çirkin ithamlara maruz kalan Hz. Âişe validemiz, "Artık bana düşen Yûsuf'un babası gibi sabretmektir"[520] diyerek Hz. Ya'kûb'un bu özelliğine dikkat çekmektedir. Bazı oğullarının zulmetmesi ve diğerlerinin zulme uğraması sebebiyle zor imtihanlardan geçen Ya'kûb (a.s.), sabır ve teslimiyetle bu zorlukların üstesinden gelmiştir.

Ya'kûb'un (a.s.) 147 sene yaşadığı, Mısır'da öldüğü ve vasiyeti üzere mukaddes topraklara götürülüp babası İshâk'ın yanına defnedildiği söylenmiştir.

[512]el-Bakara 2/136; Âl-i İmrân 3/84
[513]el-Bakara 2/140
[514]el-Bakara 2/132
[515]el-Bakara 2/133
[516]el-En'âm 6/84
[517] Hûd 11/71
[518]İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm*, 7/27.
[519] Yûsuf 12/18, 83
[520]Bûhari, *Sahîhü'l-Bûhari*, böl. Tefsir, 184.

Taşıma ve defn işini, oğlu Hz. Yûsuf'un yaptığı eserlerimizde yer alan bilgiler arasındadır..[521]

[521]Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 2/35.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HZ. İBRAHİM ve AİLE BİREYLERİNİN TESLİMİYETİ

Teslimiyet kavramının tanımı ve Hz. İbrahim ve ailesinin hayatlarına değindikten sonra bu ailede teslimiyetin rolünü incelemek yerinde olacaktır. Bu aile tüm fertleriyle ve hayatlarının her anında Allah'a hakkıyla teslim olmuşlar. Maruz kaldıkları sıkıntılar, Allah'ın emirlerine itaat, sevdiklerini kaybetme tehlikesi karşısında teslimiyet limanına sığınarak kulluklarını kemale erdirmektedirler. Bu ailenin, Allah'a iman edip insanları da Allah'a davet ettiklerinde, canlarını, mallarını, eş ve evlatlarını feda etmeleri, vatanlarını ve sevdiklerini arkada bırakarak hicret etmeleri gerektiğinde sabır, tevekkül, dua, ihlâs, takva ve teslimiyeti kuşandıklarını görmekteyiz. Bu bölümde bununla ilgili yerlere değineceğiz.

3.1. TEVHİD VE TESLİMİYET

Kur'an'da birebir geçmemekle birlikte kök ve türevlerine rastlayacağımız tevhid kelimesi, bir ve tek olma manasına gelen "vahd" kökünden türemiştir. Tevhid, akla gelen bütün tasavvurlardan Zat-ı İlahi'nin soyutlanması demektir. Aynı zamanda Allah'ın tüm mahlûkat üzerinde Rububiyet vasfını kabul ederek tek ve bir olduğuna iman etme manalarına da gelmektedir.[522] Dolayısıyla tevhid, zihinde, fikirde, söz ve amelde hatta duygularda tek matlûb ve ma'bûdun Allah olduğunu itiraf etmek demektir. Bu anlamıyla teslimiyetle uyum içerisinde olduğu görülür. Böyle bir inancı taşıyan kişiye ise "muvahhid" denilmektedir. Tevhid kelimesi şirkin zıddıdır.

Hz. Âdem'in yaratılışından bu yana Allah, elçileri vasıtasıyla tüm kullarını kurtuluşa davet etmektedir. Allah'a kulluk vazifesiyle yaratılmış olan insan,[523] bu önemli vazifesini unuttuğunda, gaflete düşüp nefsinin ve şeytanın arzularını ön plana aldığında, şirke düşmekten kendini koruyamaz. Peygamberlerin ve ilahi kitapların en önemli görevleri insanlara kulluk vazifesini hatırlatmak, düştükleri yanlışlardankurtarmak ve tevhid inancıyla doğru yolu bulmalarını sağlamaktır. Dolayısıyla gönderilmiş tüm elçilerin davası ortaktır. Hz. İbrahim de bu davayı

[522]Cürcâni, *Kitâbü't-ta'rîfat*, 69.
[523]ez-Zâriyât 51/56

üstlenerek başta putperest babası olmak üzere kavmini Allah'a teslim olmaya davet etmiştir. Zira Allah tarafından emredilen husus, putperest olup çöle düşen şaşkın gibi küfre düşmek değil aksine hidayete tabii olup tüm benliğiyle O'na (c.c.) teslim olmaktır.[524] Bu emir doğrultusunda hareket eden Hz. İbrahim Allah'ın varlığını düşünüp inancını akli deliller ile temellendirmiş ve kavmini ikna etme çabaları içine girmiştir. Hz. İbrahim'in tevhid mücadelesi peygamberliğinden önce başlamıştır. Nitekim Cenabı Hak " Andolsun İbrahim'e rüşdünü daha önce vermiştik" buyurarak[525] Hz. İbrahim'in olağan rüşt yaşından önce hidayete ve olgunluğa eriştiğini haber vermektedir.[526]

İslami kaynakların çizdiği çerçeveye baktığımızda Hz. İbrahim'in kavminin güneş, ay ve yıldızlar ve ateş nev'inden putlar edindiğini, hatta zamanın hükümdarını da ilah edindiklerini görmekteyiz.[527]Hz. İbrahim ise babasına ve kavmine taptıkları cisimlerle ve onların yetkinlik alanlarıyla ilgili bazı sorular sorarak onları uyandırmak istiyordu.[528]Gökte bulunan yıldız, ay ve güneşin Rab olmaya layık olmadıklarını, aciz ve fani olduklarını kavmine ispatlayarak anlatmıştır.[529]"Bu benim rabbimdir" diyerek sema âlemindeki gezegenleri sıralaması onun erken yaşlarda müşrik olup sonradan tevhide yöneldiği anlamına gelmemelidir. Müfessirlerimiz bu noktada farklı deliller ortaya koyarak bu iddianın asılsız olduğunu kanıtlamaya çalışmışlardır. Ferrâ'nın (ö. 207/822) dilbilimsel tefsirinde yaptığı yorum; putperest kavmin taptığı şeylerin kusurunu ve yetersizliğini göstermek için kullanılan bir ifade olduğu yönündedir.[530] Kurtubî, bu ifadenin başında hazfolunmuş bir istifham-ı inkârî edatı olduğunu ve "bunlar mı benim Rabbim" anlamına gelen bir red sorusu olabileceğini,[531] Razî ise; Hz. İbrahim'in onların dilinden konuşarak "onlar bu Rabbimdir diyorlar" anlamına gelen bir söz olduğunu ve Hz. İbrahim'in onların sözlerine delillerle cevap verdiğini aktarmaktadırlar.Ayrıca öncesinde babasını akıllıca davranmaya, duymayan ve görmeyen faydasız yaratıklardan yüz çevirmeye

[524]el-En'âm 6/71
[525]el-Enbiya 21/51
[526]Mücâhid b. Cebr, *Tefsîru Mücâhid*, 472.
[527]Taberî, *Tarîhu't-Taberî*, 1/235; İbnu'l-esîr, *Kâmil fi't-tarih*, 1/87; İbni Aşûr, *Tefsiru't-tahrîr ve't-tenvîr*, 7/317.
[528]el-En'âm 6/74
[529]el-En'âm 6/75-80
[530]Ferrâ, *Meâni'l-Kur'an*, 1/341.
[531]Kurtubî, *Camiu'l-ahkâmi'l-Kur'an*, 7/25.

davet etmesi de Hz. İbrahim'de tevhid inancının kökleştiğine delildir.[532] O, bu sözüyle sadece inancının doğruluğunu kanıtlamak maksadını taşımaktadır.[533]Aktardığımız müfessirlerin görüşünün Arap dili kurallarına uygun olduğunu ve o zamanın konuşulan dilinde "bu rabbimdir" sözünden kolaylıkla bu manaların çıkacağı anlaşılmaktadır. Ayrıca bu görüşlerin Kur'ân-ı Kerîm'ın genel bütünlüğüne daha uygun olduğu da görülmektedir. Çünkü Allah'ın risalet için seçtiği, âleme üstün kıldığı[534], önder[535] ve üsve-i hasene olarak[536]takdim ettiği peygamberinin şirke bulaşması, mazisinin putperestlikle kirlenmiş olması risalet vazifesine ve Kur'ân-ı Kerîm'ın genel mesajına aykırı düşmektedir.Zira Allah Teala Hz. İbrahim'i selim kalp sahibi olmakla da tanıtmaktadır.[537] Selim kalp; günah ve kötülüklere bulaşmamış, Rabbine teslim olmuş kalp demektir.[538]Ayrıca rüşt çağından önce inanç olgunluğuna ermesi Hz. İbrahim'in hayatında en küçük bir şirk izinin olmadığını göstermektedir.[539]

Hz. İbrahim kavmi ile olan diyaloğunu;"Ey kavmim! ben, sizin (Allah'a) ortak koştuğunuz şeylerden uzağım."[540]şeklinde devam ettirmektedir. İbn-i Aşur ayette yer alan "ey kavmim" ifadesinden bu sorgulayıcı konuşmasını yalnız başına değil kavmiyle birlikteyken yaptığı manasını çıkarmaktadır. Hz. İbrahim, uluhiyyet fikrinin şirke zıt ve fıtrata uygun düştüğünü kendisi bildiği gibi kavmine de açıklamıştır.[541]Muhataplarını ikna edemeyeceğini anlayan Hz. İbrahim onların bulaştığı şirkten kendisinin uzak olduğunu, onların safında yer almadığını açıkça belirtmiştir.[542]Şirk günahından uzak olduğunu ifade etmekle de kalmayıp hanif olduğunu, yüzünü yeri ve göğü yaratana çevirdiğini, hidayete ancak O'nun yardımıyla eriştiğini de ifadelerine eklemektedir.

---

[532]el-En'âm 6/74
[533]Razî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 13/39; Aydın, "Hz. İbrâhim'in Şirkle Mücadelesi-Enʿâm Sûresi 74-79. Âyetlerin Tefsirlerdeki Yansımaları Üzerine Bir Değerlendirme", 1/140.
[534]el-Bakara 2/130; Âl-i İmrân 3/33;el-Enʿâm 6/87; Aʿrâf 7/144
[535]el-Bakara 2/124
[536]el-Mümtehine 60/4
[537]es-Sâffât 37/84
[538]Razî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 13/39.
[539]Öztürk, "Hz. İbrahim'in Tevhid Mücadelesinde Merhaleler", 146.
[540]el-En'âm 6/78
[541]İbni Aşûr, *Tefsiru't-tahrîr ve't-tenvîr*, 7/319; Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 2/430.
[542]ez-Zuhruf 43/26

Hz. İbrahim, Allah'ın birliğine inanarak yüzünü, gökleri ve yeri yoktan yaratan Allah'a çevirdiğini ve müşriklerden olmadığını belirtirken[543]inancını açıkça ortaya koymuşve teslimiyetini dile getirmiştir. Razi,Hz. İbrahim'in ifadesinde harfi cer kullanmadan direk "Allah'a yönelme"ibaresinin yer almasını, Allah'ın yön ve cihetten münezzeh olmasıyla açıklamaktadır. Ayrıca Raziye göre, Hz. İbrahim'in Allah'a olan bu yönelişinin sadece beden ile değil inancın asıl yeri olan kalp ileolduğunu da ifade etmek içindir.Hz. İbrahim bu sözleriyle "ibadet ve itaatimi yalnız O'na yöneltirim, itaatkâr olarak emirlerine boyun eğerim" diyerek teslim olduğunu vurgulamaktadır.[544]İbn-i Aşur'a göre de; Hz. İbrahim, bütün bâtıl dinleri bırakıp hak dîne yöneldiğini, geriye dönüşün artık mümkün olmadığını, dînini ve ibadetini Allah'a has kılıp O'na yöneldiğini, ister fiillerle ister sözlerle olsun hiçbir hususta Allah Teâlâ'ya ortak koşanlardan olmayacağını belirtmektedir. Bu sözler ancak kalp aynasını kirden ve pasdan arındıran, nefsin arzularının tuzağına düşmekten korunan bir kimsenin sözleri olabilir.[545]

Hz. İbrahim, babası ve kavmiyle verdiği tevhid mücadelesini zamanın hükümdarına karşı da vermiştir. Ona meydan okuyarak hükümdarın aciz olduğunu kanıtlamıştır.[546] Hz. İbrahim'in delillere başvurarak inancını savunma yöntemini Kur'ân-ı Kerîm;"İşte bunlar, kavmine karşı İbrâhim'e verdiğimiz delillerimizdir. Biz dilediğimiz kimselerin derecelerini yükseltiriz."[547]ifadesiyle zikretmektedir. Bu ifade ile Hz. İbrahim'in metodunu kullanarak sonuç elde etmek isteyenlerin başarılı olacakları ve Allah katında itibarlarının artacağına dikkatler çekilmektedir.[548]

Hz. İbrahim karşısında yer alan taklitçi ve putperest insanları[549]ikna etmenin her yoluna başvurmuştur. Başvurduğu yöntemlerden biri de tanrı kabul ettikleri heykelleri kırarak onların ilah olamayacağını ispatlamaktır.[550]Hz. İbrahim yalnız olduğu bir sırada, iri olan put dışında tüm putları kırmıştır.[551]Kavmi bu işi yalnız Hz. İbrahim'in yapabileceğinden şüphelenerek onu sorguya çektiklerinde iri putun bunu

[543]el-En'âm 6/79
[544]Razî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 13/47.
[545]Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 5/276.
[546]el-Bakara 2/258
[547]el-En'âm 6/83
[548]Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 2/432.
[549]el-Enbiyâ 21/53
[550]Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 18/458.
[551]el-Enbiyâ 21/58

yapabileceğini söyleyerek putların acizliğini kanıtlamak istemiştir. Putperest kavim tanrılarının konuşamayacağını, kendilerini korumaktan aciz ve yardıma muhtaç mahlûklar olduklarını dilleriyle ifade etmelerine rağmen tevhid inancını kabul etmemişlerdir.[552]Herhangi birşeyin ulûhiyete aykırı bir durumu olduğunu bilmek, kesinlikle ubudiyete de layık olmadığını gösterir.[553] Hz. İbrahim, babasının da içlerinde yer aldığı putperest kavmine Allah'ın göklerin ve yerin Rabbi olduğuna inandığını ve buna şahitlik edenlerden olduğunu ikrar etmiştir.[554]Bu sözleriyle inancı konusunda delillerinin olduğunu ve taklitçilerden olmadığını vurgulamıştır. Korunmaya muhtaç olan putlara ibadet edilmeyeceğini kanıtlama gayreti içinde olan Hz. İbrahim, sadece suçlanmış ve cezalandırılmak istenmiştir.[555]Allah Teâla ise, onların tuzaklarını boşa çıkardığını bildirmektedir.[556]

Bunlara ek olarak Hz. İbrahim'in inancı hususunda, Allah Teâla birçok ayette Hz. İbrahim'in Yahudi, Hristiyan ve müşriklerden olmadığını aksine dosdoğru hanif[557] ve Allah'a teslim olan, boyun eğen, itaatkâr[558]tek başına ümmet olma derecesine erişen[559] bir kul olduğunu defalarca vurgulamaktadır. Allah'ın dinini yaşamak, Onun boyasıyla boyanmak[560], Allah'ın birliğini tanıyıp maddi ve manevi varlığıyla O'na teslim olmak Hz. İbrahim'in tevhid ve teslimiyet noktasındaki hassasiyetini ortaya koymaktadır.

3.2. İMTİHANLARA KARŞI TESLİMİYET

İlk insan Hz. Âdem'in yaratılışından itibaren Allah, insanları farklı şekillerde imtihan etmektedir. Rabbimiz kullarının samimiyet ve bağlılıklarını sınamak için bazen hayırlı bir iş ile bazen de darlık ve sıkıntı ile denemektedir. Yüce Allah kitabında; "İnsanlar, denenip sınavdan geçirilmeden, sadece "İman ettik" demekle bırakılacaklarını mı sanıyorlar? Andolsun ki biz, onlardan öncekileri de sınamıştık. Allah, elbette doğru olanları ortaya çıkaracaktır; kezâ O, yalancıları da mutlaka

[552]el-Enbiyâ 21/57, 67
[553]Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 12/402.
[554]el-Enbiyâ 21/56
[555]el-Enbiyâ 21/68
[556]el-Enbiyâ 21/70
[557]el-Bakara 2/135; Âl-i İmrân 3/67, 95; el-En'âm 6/79; en-Nahl 16/123
[558]el-Bakara 2/131-132; Âl-i İmrân 3/84; en-Nisâ 4/125; el-En'âm 6/161
[559]en-Nahl 16/120
[560]el-Bakara 2/138

ortaya çıkaracaktır."[561]buyurmaktadır. Âyetteki ifadeden, yalancıların doğru söyleyenlerden ayırt edilebilmesi için imtihanın gerekli olduğu anlaşılmaktadır."محن" sülasisinden türemiş olan imtihan kelimesi; denemek, sınamak, tecrübe etmek manalarına gelmektedir.[562]Kur'an-ı Kerim'de iki yerde geçen imtihan[563], Mümtehine Sûresinde belirttiğimiz bu anlamıyla kullanılmaktadır. Allah Teâlâ, bu ayette mümin kadınların hicret ettikten sonra imanlarının insanlar tarafından açıkça bilinmesi için imtihan edilmeleri gerektiğini bildirmektedir.[564]Âyette yer alan imtihan ibaresi; denemek, ortaya çıkarmak, araştırmak manasında kullanılmıştır.Yani o hanımların Allah'a olan bağlılıklarını araştırın, test ederek tespit etmeye çalışın anlamına gelmektedir.[565]

İmtihan kelimesinin Kur'ân'da eş anlamlılarıyla karşılaşmak da mümkündür. İsfahânî, "البلاء" "bela" kelimesinin imtihan kelimesiyle aynı manaya geldiğini belirtmektedir.[566] İmtihan etmek, sınamak, araştırmak manasına gelen "ابتلاء" kelimesi "بلاء" kökünden türemiştir.Bedeni yıpratan yükten dolayı belaya gam da denilmektedir.[567] Dilimizde daha çok bu anlamda kullandığımız bela kelimesi aslında iyi veya kötü her türlü sınamaya verilen isimdir.[568]Allah Teâlâ kulunu bazen darlık ve sıkıntıyla bazen de genişlik ve bollukla imtihan eder. Bu imtihanlar kulun sabrını ve şükrünü arttırmak içindir.[569]

İbtila, sınanan kimsenin bilinmeyen yönlerini, gizli duyularını açığa çıkarmaya ve böylece sınayanın saklanmış, gizli bilgilere sahip olmasına vesileolmaktadır. Allah'ın kulunu sınava tâbi tutması ise; ya bir şeyi emretme veya ondan sakındırma konusunda olur ya da Allah Teâlâ'nın ezelde bildiği birşeyin fiilen vuku bulması şeklinde gerçekleşir.[570]Nitekim, "Andolsun ki içinizden cihat edenlerile sabır gösterenleri bilmemiz ve haberlerinizi herkese duyurmamız içinsizi imtihana tâbi tutacağız"[571]mealindekiayette Allah'ın zaten bildiği bir hususun teyid

[561]el-Ankebût 29/2-3
[562]İsfâhânî, *Müfredât*, 762; Firuzâbadî, *Kamusu'l-muhît*, 1233.
[563]el-Hucurât 49/3; el-Mümtehine 60/10
[564]el-Mümtehine 60/10
[565]Zeccac, *Me'âni'l-Kur'ân ve 'irabühu*, 5/159.
[566]İsfâhânî, *Müfredât*, 762.
[567]Firuzâbadî, *Kamusu'l-muhît*, 1264.
[568]İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, 14/84.
[569]Öztürk, *Peygamberlerin Aile Bireyleriyle İmtihani*, 29.
[570]Maturîdi, *Tefsîru Maturîdî*, 1/554.
[571] Muhammed 47/31

edilmesi ve insanlar tarafından da bilinmesinin sağlanması için cihat edenlerin ve sabredenlerin imtihan edildiği görülmektedir.

Allah'ın imtihan ettiği insanlar zümresinde peygamberler de yer almaktadır. Hatta peygamberlerin imtihanları, görevleri nispetince daha büyüktür. Kur'an'da Hz. İbrahim'in imtihan edildiğine dair şu ifadeler yer almaktadır; "Vaktiyle rabbi İbrahim'i bazı kelimelerle sınayıp da İbrahim onları eksiksiz yerine getirince, "Ben seni insanlara önder yapacağım" buyurmuştu. İbrahim, "soyumdan da" deyince rabbi, "Vaadim zalimleri kapsamaz" buyurdu."[572]Cumhurun ayeti okuyuş şeklinden anladığımız üzere sınayan Allah Teâlâ, sınanan ise Hz. İbrahim'dir.[573] Ancak Hz. İbrahim'in sınandığı husus "kelimeler" gibi müphem bir ifade ile belirtilince, tevile ihtiyaç duyulmuştur. Bu nedenle tefsirlerde Hz. İbrahim'in imtihan edildiği şeylerin mahiyeti hususunda birbirinden farklı yorumlarla karşılaşmak mümkündür.

Taberî, tefsirinde Hz. İbrahim'in imtihan edildiği kelimeler hakkında şunları zikretmektedir; Hasan-ı Basri'den gelen rivayete göre; Hz. İbrahim güneş, ay ve yıldızlar ile imtihan edilmiştir. Aynı rivayet, sünnet olma gibi bedeni imtihanlarının yanı sıra oğlunu kesmekle imtihan edilmesinin de ayette sözü geçen kelimeler olabileceğini belirtmektedir.Abdullah b. Abbas'tan gelen nakle göre ise; imtihan edildiği kelimeler, aynı ayette yer alan Hz. İbrahim'in önderlik ve imamlıkmertebesiyle olan imtihanıdır. Ayetin siyakında yer alan oğlu İsmail ile Kâbe'nin temellerinin yükseltmeleri ve hac ibadetlerinin meşakkati de bu çerçevede değerlendirilebilir. Ayrıca insan bedeninin temizliği ile ilgili Hz. İbrahim'e emredilen sünnet olma, tıraş olma, tırnak kesme gibi hususlar da imtihan olarak yorumlanmıştır.[574]

Matûridi baş ve beden temizliğinin herkes tarafından kolaylıkla yerine getirilebildiği için imtihan kapsamında yer almayacağını belirtmektedir. O'na göre; Hz. İbrahim'in asıl imtihanı ateşe atılması yani canıyla sınanmasıdır. Hz. İbrahim böyle bir imtihan ile karşı karşıya kaldığında durumunu sadece Rabbine arz ederekO'na teslim olmuştu. Hz. İbrahim bu imtihanı sabır ve metanet ile karşıladı ve kazananlardan oldu. Ayrıca Hz. İbrahim'in aile fertlerini suyu, ekini ve ağacı

[572]el-Bakara 2/124
[573]Razî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 4/34.
[574]Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 2/10.

bulunmayan bir vadide susuz, yiyeceksiz ve gölgesiz bırakıp yanlarından ayrılması, Şam'a hicret etmesi ve oğlunu kurban etmekle sınanması da en çetin imtihanlarındandır. Hz. İbrahim hiçbir insan ve peygamberin benzeri ile sınanmadığı şeylerleimtihan edildi, hepsini sabır ve metanetle karşıladı. Allah'a tam bir teslimiyetle teslim oldu.[575] Beydavî tüm bunlarla birlikte hicretin de imtihan olduğunu, Kâbe'nin temellerini yükselterek, temizliğiyle ilgilenmesinin ve Allah'a tam bir teslimiyetle teslim olması işte bütün bunlar Allah'ın onu imtihan etmesiyle alakalı durumlar olduğunu belirtmektedir.[576]

Müfessirlerimizin yorumlarından anlaşılacağı üzere,Hz. İbrahim'in sınandığı kelimelerin mahiyetini tek bir şeyle sınırlamak doğru olmayacaktır. Hz. İbrahim Allah'tan aldığı tüm emir ve nehiyler ile sınanmıştır demek daha isabetli bir görüştür.[577]

Hz. İbrahim imtihanlarını en güzel şekilde, gevşekliğe düşmeden, tartışmaya mahal vermeden ve tereddüde kapılmadan hakkıyla tamamlamıştır. Zira Allah Teâlâ Hz. İbrahim'in bu imtihanlar karşısındaki durumunu "فَأَتَمَّهُنَّ" kelimesiyle ifade etmektedir. Tastamam yapmak, hakkıyla yerine getirmek manasına gelen bu ibarenin başında kullanılan "fe" harfi Hz. İbrahim'in kuşku duymadan, hemencecik yaparak kazanmak için azimli olduğunu göstermek içindir.[578]Hz. İbrahim zor imtihanların üstesinden gelince önderlik makamını hak ettiğini ispatlamış oldu. Başına gelenlere gösterdiği sabır, sadakat ve teslimiyet neticesinde bütün ümmetlere imam ve rehber olmayı hak etti. Zira O, babasının ve kavminin küfrüyle, canıyla, eş ve evlatlarıyla imtihan olmuş ve hepsinin üstesinden hakkıyla gelmişti.[579]Bütün ümmetlerin Hz. İbrahim'i benimsemeleri ve O'nun kendi dinlerinden olduğunu iddia etmeleri, O'nun (a.s.) tüm insanlığa önder olduğunu göstermektedir.[580]

Hz. İbrahim'in karşılaştığı bu zorluklar karşısındaki mukavemet gücünü, Rabbine olan güçlü bağlılığından ve teslimiyetinden aldığı açıkça görülmektedir. Nitekim âyette; Hz. İbrahim'in dünyada seçkin kılındığı, ahirette de iyiler arasında

[575]Maturîdi, *Tefsîru Maturîdî*, 1/555.
[576]Beydavî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, 1/104.
[577]Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 2/15; İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm*, 1/409; Gündüz, "Hz. İbrahim'in Bazı Kelimelerle Sınanması", 133.
[578]Razî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 5/297; Merağî, *Tefsiru'l-Merağî*, 1/208.
[579]Mevdudî, *Tefhimu'l-Kur'an*, 1/112.
[580]Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 4/210.

yer alacağı haber verilmektedir."Çünkü rabbi ona, "Bana teslim ol" buyurmuş; o da, "Âlemlerin rabbine teslimoldum" demişti."[581]Hz. İbrahim yaşadığı tevhit mücadelesiyle bütün insanları Allah'a teslim olmaya çağırmış kendisi de Allah'ın dinine teslim olmuş ve buna uygun hareket etmiştir.[582] "Âlemlerin Rabbine teslim oldum" diyerek bu sözüyle kulluğunu sadece O'na has kıldığını, emirlerine inkıyad ettiğini, kalbiyle, diliyle ve bedeniyle Allah'ın emirlerini önemsediğini ve dosdoğru inancında sebat ettiğini belirtmek istemiştir.[583]

Hz. İbrahim sadece kendisi değil, ailesindeki fertlerde bazı imtihanlardan geçmişlerdir. Hz. Lût, hanımı ve kavmiyle akide imtihanından geçti.[584], Hz. Sâre yıllarca evlat özlemi çekmek ile[585], Hz. Hâcer evladını kurban vermek ve hicret ile[586], Hz. İsmail canıyla[587] ve Allah'ın emri doğrultusunda babasına itaat etmekle[588], Hz. Ya'kûb evlatlarıyla[589]imtihana tabi oldular. Kur'ân-ı Kerîm onların, teslimiyet ve tevekkülleri sayesinde imtihanlarını kazanan kimseler olduklarını bizlere bildirmekte ve bu aileyi birçok yönden örnek olsun diye nazarlarımıza sunmaktadır.

3.2.1. Ateşe Atılmak İle İmtihan ve Teslimiyet

Hz. İbrahim inancı noktasında babasıyla, kavmiyle ve zamanın hükümdarıyla mücadele etti. Onları da farklı yöntemler kullanarak Allah'a iman etmeye davet etti.[590] İlah diye taptıkları putlar Hz. İbrahim tarafından kırılınca tanrılarına yardım etmek maksadıyla Hz. İbrahim'i yakmaya karar verdiler. Bu olay detaylarına inilmeden Kur'an-ı Kerîm'de üç yerde zikredilmektedir.[591]Ayetlerde ele alınan husus Hz. İbrahim'i inancından taviz vermeyeceğini öğrendiklerinde yakma cezasına karar vermeleridir. Ateşe nasıl atıldığı ve nasıl kurtulduğu ile ilgili bilgilere ayetlerde rastlamamaktayız.

---

[581]el-Bakara 2/130-131
[582]Mevdudî, *Tefhimu'l-Kur'an*, 1/112.
[583]Razî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 4/63.
[584]el-A'râf 7/80-84
[585]Hûd 11/71-72; ez-Zâriyât 51/29
[586]İbrâhîm 14/37
[587]es-Sâffât 37/102
[588]el-Bakara 2/127
[589]Yûsuf 12/18
[590]el- Enbiyâ 21/51, 67
[591]el-Enbiyâ 21/68; el-Ankebût 29/24; es-Sâffât 37/97

Bazı tefsirlerden elde ettiğimiz bilgilere göre, Hz. İbrahim'in davet ettiği insanlar, ilahlarını savunmaktan aciz kalıpiman ettikleri prensiplerin ayıp ve kusurları ortaya dökülünce İbrahim'i (a.s.)cezalandırmaktan başka çareleri kalmadı. Cezayı da en şiddetli olan, ateşe atma olarak belirlediler. İnsanlar dinlerine hizmet ettiklerini düşünerek Hz. İbrahim için yakılan ateşe odun toplama seferberliğine katıldılar. Hatta herhangi bir dileğinin gerçekleşmesi için odun toplamayı adayanlar bile vardı. Nemrud kavmiyle beraber yedi gün ateşi tutuşturdu. Ateş öyle bir hal aldı ki gökte uçan kuşlar alevlerden kavruluyordu. Ateşin hacminden ve yakıcılığından dolayı Hz. İbrahim'i ateşe atmak zorlaşınca aralarından biri mancınık fikrini verdi. Mancınık ile ateşe atılmaya hazırlanan Hz. İbrahim için tüm melekler Allah'a niyazda bulunarak; Hz. İbrahim'den başka yeryüzünde kulluk eden kimsenin olmadığını dile getirdiler. Rablerinden, İbrahim (a.s.) ateşe atılırken yardıma ihtiyacı olduğunu söyleyerekona yardım etmek için izin istediler. Allah Teâlâ meleklerine; Hz. İbrahim yardım dilemesi halinde yardım etmeleri için izin verdi. Hz. İbrahim ise, Allah Teâlâ'ya yönelerek ve kendisini O'na teslim ederek yaratılmışlardan ümidini kesmişti. Hattâ Cebrail (a.s.) ona yetişip bir ihtiyacının olup olmadığını sorarak onu denedi. İbrahim (a.s.) bir ihtiyacı olmadığını söyleyince, Cebrail (a.s.) eğer bir isteği varsa bunu Rabbinden istemesini teklif etti. Hz. İbrahim, halini açmak istemeyip zaten Allah'ın (c.c.) onun halinden haberdar olduğunu ifade ederek "O'nun hâlimi bilmesi, bana yeter. İstemeye gerek yok." dedi.Hz. İbrahim'in şöyle dediği de gelen rivayetler arasındadır. "Allah'ım sen bir ve tek olansın. Yeryüzünde ben de yalnızım benden başka sana ibadet eden yoktur. Allah bana yeter. O ne güzel vekildir"Hz. İbrahim bu sözüyle Rabbine olan teslimiyetini göstermekteydi. Bu sözün ardından Allah'ın yardımı ona yetişti ve "Biz de: "Ey ateş! İbrahim'e serin ve esenlik ol" dedik."[592]selametin dahil olduğu bir serinlik Hz. İbrahim'i kuşatıverdi. Ateşin yakıcılığının kalmadığına işaret eden bu ayet, ateşin serin kılındığı gibi zarar veren soğukluğunun da engellenip güvenli bir hale geldiğini haber vermektedir.[593]İsrailiyatın karışma ihtimalinin yüksek olduğu bu rivayetlerin detaylarına takılmadan Kur'an'ın da hedef edindiği ana mesaj üzerinde durmak önem arz etmektedir. Aktardığımız bu rivayetler, Hz. İbrahim'in tevhid ve risalet

[592]el-Enbiyâ 21/69

[593]Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 18/465; Semerkandî, *Bahru'l-ulûm*, 2/431; Suyûti, *Dûrru'l-mensûr fi't-tefsîri'l-me'sur*, 5/639; İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm*, 5/351; Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 12/406.

vazifesine aykırı düşmemektedir. Bu rivayetlerden yola çıkarak, Hz. İbrahim'in Allah'a olan bağlılığı ve sadakati sayesinde zalimlerin zulmünden kurtulduğunu ve tabi olduğu imtihanları başarıyla tamamladığını ifade etmek mümkündür.

Ateşin İbrahim için serin olması, serinliğin dünyadaki tüm ateşlere değil sadece İbrahim'in ateşine has bir durum olduğunu gösterir. Ayrıca Allah Teâlâ'nın "serin ol" sözünden sonra "esenlik ol" buyurması, İbrahim (a.s.) için güvenli bir hale gelmesini dilemesindendir. Zira ayette "berd" kelimesinin hemen akabinde gelen, "selam" kelimesi; kurtuluş, güven, esenlik anlamlarına gelmektedir.[594] Ateşe selim ol denilmeseydi ateş soğukluğuyla zarar verir hatta öldürebilirdi.[595]Zemherî gibi soğukların ve aşırı sıcak havaların insan yaşamına son verecek derecede tehlikeli olduğu malumdur. Bu iki havanın ortası selamet, esenlik ve güvendir.[596]

Bir görüşe göre ateş, olduğu gibi kalıp Hz. İbrahim'e ateşten korunma özelliği verildi. Yani ateşten zarar görmeyecek bir hale büründü.[597]Hangi şekilde olursa olsun, Allah (c.c.), kulunu içerisinde bulunduğu müşkül durumdan kurtardı. Nitekim Cenabı Hâkayette Hz. İbrahim'e bir tuzak kurmak istediklerini, ama Allah'ın onları daha çok hüsrana uğrayanlardan[598] ve alçaltılmışlardan kıldığını[599]bildirmektedir. Zalim hükümdar ve kavminin sinsi planları Allah (c.c.) tarafından bertaraf edildi.Böylece hüsrana uğrayıp alçaldılar. Çünkü onların Hz. İbrahim'e zarar verme çabaları,Hz. İbrahim'in hak, onların da batıl üzere olduğuna kesin bir delil oldu. Bu olay Hz. İbrahim in derecesini arttırdı. Onları da en şiddetli bir azaba layık hale getirdi.[600]

Hz. İbrahim'in ateşten emin oluşu, selamet içerisinde olması, kalbinin selâmetinden dolayıdır. Nitekim Allah onun durumunu, "o Rabbine arınmış (selim) bir kalp ile gelmişti."[601]ayetiyle haber vermektedir.İbrahim (a.s.) ateşe atılırken, Rabbinden istemeye bile hayâ ederek, halini en iyi bilenin Allah olduğunu, O'na

[594]Ebu Hayyan, *Bahru'l-muhît*, 7/451.
[595]Razî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 22/159; Nursî, *Sözler*, 261.
[596]Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 18/465; Semerkandî, *Bahru'l-ulûm*, 2/431; İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm*, 5/351; Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 12/406.
[597]Razî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 22/159; Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 12/406.
[598]el-Enbiyâ 21/70
[599]es-Sâffât 37/98
[600]Beydavî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, 4/56.
[601]es-Sâffât 37/84

dayanıp O'nu Vekîl tayin ettiğini dile getirmiştir. İşte onu kurtaran söz budur.[602]Hz. İbrahim'in tevhid çağrısında da, ateşe atılma esnasında da kalbinde Allah'tan başka hiçbir gayenin bulunmaması, tüm şüphelerden ve afetlerden emin olarak çabasını Allah'a has kılması kalbin selameti olarak tanımlanır.[603] Zira Hz. İbrahim böyle bir kalple Rabbine gelmeseydi belki de ateş ona esen olmayacaktı.[604]

Yâni, bütün sebeplerden ve geçici şeylerden gönlü boş ve arınmış bir haldeyken Rabbine münacat etti. Aşk ateşi her şeye galebe ettiği halde tevekkül ve yakîninin sıhhati sebebiyle ateş ona serin oldu.[605] Rabbinin hoşnutluğunu kazanmış bir halde düşmanlarının tuzaklarına galip geldi.

3.2.2. Hicret İle İmtihan ve Teslimiyet

Hicret bir yönüyle bütün peygamberlerin hayatında var olduğu gibi, Hz. İbrahim'in ve ailesinin hayatında da önemli bir yere sahiptir."هجر" kökünden türeyen hicret, kavuşmanın zıddı olan, ayrılmak, uzaklaşmak ve terk etmek manalarına gelir.[606] Kalp, dil veya beden ile olan bütün ayrılık ve terk edişler için kullanılan hicret[607], dini literatürde Allah'ın dinini rahatça yaşamak için küfür diyarlarını terk etmek anlamına gelmektedir.[608]Kur'ân-ı Kerîm'de hicret kelimesi bazen "Kur'an'ı terk etmek"[609], "bir kişiden veya gruptan ayrılmak"[610], "kötü şeyleri terk etmek"[611] ve bazen de terim anlamına uygun olarak "Allah'ın rızası doğrultusunda başka bir yere göç etmek"[612] anlamlarıyla karşımıza çıkmaktadır. Bu tariflerden yola çıkarak hicretin maddi ve manevi iki boyutu olduğunu söyleyebiliriz. Dininin gereklerini yaşamanın mümkün olmadığı bir beldeden daha rahat bir beldeye bedenen göç etmek hicretin maddi boyutunu oluşturur iken, Allah'ın razı olmadığı hal ve durumlardan

[602]Zemahşerî, *Keşşâf*, 4:3/126.
[603]Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 21/62; Zemahşerî, *Keşşâf*, 4:4/48; Kurtubî, *Camiu'l-ahkâmi'l-Kur'an*, 15/96.
[604]Kuşeyrî, *Letâifu'l-işârat*, 2/509.
[605]Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 12/410.
[606]İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, 5/251.
[607]İsfâhânî, *Müfredât*, 833.
[608]Cürcâni, *Kitâbü't-ta'rîfat*, 256.
[609]el-Furkān 25/30
[610]en-Nisâ 4/34; Meryem 19/46; el-Müzzemmil 73/10
[611]el-Müddessir 74/5
[612]el-Bakara 2/218; Âl-i İmrân 3/195; en-Nisâ 4/89, 97; et-Tevbe 9/20

uzak durmak, kalbini ve azalarını korumak ise hicretin manevi boyutunu oluşturmaktadır.[613]

Cenabı Hak yeryüzünü kullarına musahhar kılmış, gölgeler ve barınacağımız yerleri bizler için var etmiştir. Bu nimetleri ancak teslimiyetle itaat edildiği zaman tamamlayacağını haber vermektedir.[614] O halde düşman korkusu söz konusu olduğunda bulunduğu yeri terk ederek başka bir mekâna yerleşmek, tedbire sarılmak demektir. Teslimiyet iddiasıyla bulunduğu yerden çıkmayarak canını düşmanının ellerine bırakmak tevekkül anlayışına aykırı düşmektedir.[615] Şayet böyle bir durum uygun görülseydi peygamberler ve son peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.) hicret gibi bir sebebe sarılmazlardı. Zira iki kişiden biri olarak hicret eden peygamberimiz, yolculukta endişe duyan arkadaşına Allah'ın onları desteklediğini söyleyerek teselli etmekteydi.[616]Yani onların hicret hallerini Allah (c.c.) bilmekte ve onlara yardım etmekteydi.

İslam'ın yaşanmaz hale geldiği küfür diyarlarında ikame etmeye devam etmek caiz değildir.[617] Bu hususta Cenabı Hak kullarını hicret etmeye teşvik ederek bu uğurda zorluklara katlananların kendi tarafından ödüllendirileceğini haber vermektedir.[618]Nisa Sûresinde ifade edilen bu müjde içerikli ayetin orijinalinde geçen "مُرَٰغَمًا"kelimesi kişinin hicret ya da göç ettiği yol manasına gelmektedir. Bu kelime, içinde bulunduğu topluma rağmen onlardan davranış, hareketve gittiği yol sebebiyle aykırı hareket eden kimseyi tanımlamaktadır. Yani içinde bulunduğu veya beraber olduğu topluma rağmen her şeyi göze alarak onlardan ayrılan ve farklı hareket eden kimse anlamına gelen muhacir ile aynı anlamda kullanılmaktadır.[619]

Kur'ân-ı Kerîm, önceki peygamberlerin hicret etmeye zorlandıklarını bildirmekle beraber Hz. İbrahim'in de kavmi tarafından ateşe atılma zorbalığının ardından, hicret etmeye karar verdiğini[620] aktarmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de dört

[613]Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 14/475.
[614]en-Nahl 16/81
[615]Kurtubî, *Camiu'l-ahkâmi'l-Kur'an*, 8/145.
[616]et-Tevbe 9/40
[617]Mevdudî, *Tefhimu'l-Kur'an*, 1/395.
[618]en-Nisâ 4/100
[619]Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakaîku't-te'vîl*, 1/389.
[620]el-Ankebût 29/26

yerde Hz. İbrahim'in hicret ettiğibildirilmektedir.[621]O, teslimiyeti sebebiyle ateşten kurtulmanın yanı sıra şirkten ve şirk ehlinden uzaklaşarak da başka bir kurtuluş ile ödüllendirilmişti. Can tehlikesinden dolayı değil, şirk ve fesada bulaşma korkusundan Rabbine kaçmıştı.[622]

Hz. İbrahim Allah'ın yardımıyla ateşten kurtulunca ona iman edenlerle birlikte memleketini terk ederek bereketli topraklara gitmeye karar verdi.[623]Bereketli toprakların Şam bölgesinde yer alan Filistin memleketi olduğu söylenmektedir. Müfessirlerimizden bazıları, Arz-ı Mukaddes olarak bilinen bu toprakların bereketli oluşunu, verimli topraklara sahip olmasına ve birçok peygambere ev sahipliği yapmış olmasına bağlamaktadır.[624]

Taberî Hz. İbrahim'in hicret ettiği beldeleri şu şekilde sıralamaktadır; Hz. İbrahim önce Harran'a oradan Şam'a sonra Mısır'a göç etmiştir. Hz. Hâcer burada kendilerine hediye edilmiştir. Sonra tekrar Şam'a dönüp Hz. İsmail'in doğumunun ardından ise Hicaz topraklarına hicret etmişlerdir. Vefatına yakın Şam topraklarına geri dönmüş ve orada vefat etmiştir.[625]Taberî'nin bu görüşünün, Kur'ân ayetleri ve islamî tarih kaynaklarıyla en uyumlu görüş olduğu kanaatindeyiz. Hz. İbrahim, kendi memleketi olan lakin bir küfür diyarı haline gelen Irak topraklarını terk ederek yanında Hz. Lût ve Hz. Sâre ile birlikte Harran'a oradan da Şam'a hicret etmiştir. Hz. İbrahim, küfür diyarlarını terk ederek bedenen hicret eden ilk kişi olmuştur.[626]

Hz. İbrahim gibi aile bireyleri de hicretin çetin şartlarını yaşamaktaydılar. Yeğeni Hz. Lût ve amcasının kızı Hz. Sâre ona ilk iman eden ve tasdik edenler arasında yer almaktadır. Dolayısıyla Hz. İbrahim'in maruz kaldığı imtihanlara onlarda katlandı ve onunla beraber göç ettiler.[627]Hz. İbrahim, Filistin'e yerleşirken Hz. Lût daAllah'ın emriyle Mü'tefike yani Sodom şehrine peygamber olarak vazifelendirilmişti. Hz. Lût kavminin uygunsuz ve çirkin isteklerinden

[621] Meryem 19/48; el-Enbiyâ 21/71; el-Ankebût 29/26; es-Sâffât 37/99
[622]İbni Aşûr, *Tefsiru't-tahrîr ve't-tenvîr*, 17/108.
[623]el-Enbiyâ 21/71
[624]Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 3/86; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 18/468; Kurtubî, *Camiu'l-ahkâmi'l-Kur'an*, 13/339; Beydavî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, 4/56; İbni Aşûr, *Tefsiru't-tahrîr ve't-tenvîr*, 17/108.
[625]Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 20/26.
[626]Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 3/613; Kurtubî, *Camiu'l-ahkâmi'l-Kur'an*, 13/339; İbni Aşûr, *Tefsiru't-tahrîr ve't-tenvîr*, 17/108.
[627]el-Enbiyâ 21/71

Allah'ınemirlerine kaçmayı tercih ederek Sodom'a hicret etti.[628]Hz. Lût böylece Hz. İbrahim'in ailesinden biri olarak onu inancında ve hicretinde yalnız bırakmamıştır. Lût (a.s.), Hz. İbrâhim'in peygamberliğini ve inancını tasdik etmekle birlikte söz ve amelleriyle de bu durumu ikrar etmekteydi.[629]Allah'ın emriyle uyarmaya gittiği sapık kavim ise azgınlıklarına devam ederek Hz. Lût'a iman etmemişlerdi.

Kur'an-ı Kerîm'de Hz. İbrahim'in tevhid davetine, zulüm ile karşılık vermek isteyen kavmine karşı Saffat Sûre'sinde kullandığı "Ben rabbime gideceğim" ifadesini[630]Ankebut suresindeki "Ben rabbime hicret ediyorum" ifadesi tamamlamaktadır.[631] Hz. İbrahim'in Rabbine gidişi sadece bedenî bir yönelişi değil de kalbin bağlılığını ve teslim oluşunu da kapsamaktadır.[632]Hz. İbrahim, "o beni hidayete erdirecektir" ibaresiyle hicreti ve Rabbine yönelişi neticesinde çözüm ve çıkış yolunu Allah'tan beklediğini göstermektedir. Hz. Musanın "Rabbim benimledir"[633], ve Hz. Peygamberin "üzülme Allah bizimle beraberdir"[634] dediği gibi hz. İbrahim de rabbime hicret ediyorum, benliğimi ona yöneltiyorum diyerek çıkış yolunu Allah'tan bekleme teslimiyetini sergilemektedir.[635] O, bu sözüyle kalp, niyet ve ibadet v.b. tüm amellerini Allah'a has kılarak O'na yönelmeyi kastetmekte,[636]içinde bulunduğu müşküldurumdan ancak Rabbine sığınarak kurtulabileceğini ifade etmektedir.[637]

Bununla birlikte, "ben Rabbime gideceğim"[638]sözünü Hz. İbrahim'in söylediğini ifade edenler olduğu gibi Hz. Lût'un söylemiş olabileceğini belirtenler de vardır.[639] Çünkü Hz. Lût da hicret edenler arasında yer almaktaydı.[640]Hz. İbrâhim'le beraber Filistin'e kadar hicret yolculuğuna katılan Hz. Lût, peygamberlik görevini yaparken ahalinin azgınlık ve ahlâksızlıkları karşısında Cenâbı Hak'tan aldığı emirle bir gece vakti inananlarla birlikte yurdundan çıkmış, arkasına dönüp bakmadan

[628]Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 18/468; Beydavî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, 4/56, 192.
[629]Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 14/475.
[630]es-Sâffât 37/99
[631]el-Ankebût 29/26
[632]Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 16/167.
[633]eş-Şuarâ 26/62
[634]et-Tevbe 9/40
[635]Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 16/169.
[636]Kurtubî, *Camiu'l-ahkâmi'l-Kur'an*, 15/98; Suyûti, *Dûrru'l-mensûr fi't-tefsîri'l-me'sur*, 7/101.
[637]Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 18/207; Taberî, 21/72.
[638]es-Sâffât 37/99
[639]Kurtubî, *Camiu'l-ahkâmi'l-Kur'an*, 13/339.
[640]el-Ankebût 29/26

gitmesi istenilen yere gitmişti.[641]Allah'a teslim olan küçük bir grup dışında geride kalanların tümü helak edilmişti.[642]

Hz. Lût da Hz. İbrahim gibi inancı gereği ruh ve bedeniyle şirk ve pisliklerden uzaklaşmayı tercih etmişti. Teslimiyet sahibi bir eş olarak Hz. Sâre de bu hicrette eşini yalnız bırakmadı. O bu haliyle, eşine inancında olduğu gibi hicret yollarında da refakat ederek sadakat ve samimiyetini göstermektedir.[643]

Ayrılığın bazen beden, bazen dil, bazen kalp, bazen de tümüyle meydana gelişini kapsayan "hecr" kavramı[644], henüz taze bir anne olan Hz. Hacer ve oğlu İsmail'in dünyasında da yerini bulmuştu.

Hz. Hâcer, Hz. İbrahim'in ikinci eşiydi. Evliliklerinden Hz. İsmail dünyaya gelince henüz bir evlat sahibi olmayan Hz. Sâre, durumu kabullenemedi. Herhangi bir kötülüğü engellemek adına eşi İbrahim'den (a.s.) Hz. Hacer ve Hz. İsmail'i uzaklaştırmasını istedi. Hz. İbrahim Allah'tan aldığı emir doğrultusunda Hz. Hacer ve Hz. İsmail'i ekin bitmez bir diyar olan Hicaz topraklarına götürdü. Nereye, neden ve ne zamana kadar bırakıldığını bilmeyen Hz. Hacer eşine, "bizi burada kime bırakıyorsun?" diye sordu fakat cevap alamadı. Birkaç kere tekrarladığı sorulara cevap alamayınca "bunu sana Allah mı emrediyor?" diye sordu. Hz. İbrahim "evet" deyince tam bir teslimiyet göstererek "öyleyse Allah bizi zayi etmez" diyerek rıza gösterdi.[645] Bu hadiseye Kur'an'da şu şekilde yer verilmektedir. "Ey rabbimiz! Ben zürriyetimden bir kısmını, senin kutsal evinin (Kâbe) yanında tarıma elverişli olmayan bir vadiye yerleştirdim. Bunu yaptım ki rabbim, namazı kılsınlar! İnsanların gönüllerini onlara meylettir ve çeşitli ürünlerden onlara rızık ver ki şükretsinler!"[646] Bir eş ve yıllarca çektiği evlat hasretine henüz kavuşmuş bir baba olan İbrahim (a.s.) onları sonu bilinmeyen bir çıkmaza terk etmekteydi. Bunu yalnız Allah'ın emrine itaat etmek için yapıyordu. "Namaz kılsınlar diye bunu yaptım" ifadesi hem kendisinin hem de ailesinin itaatkâr ve Allah'a boyun eğen kullar olmaları için yapılan bir hicret olduğunu göstermek içindir.

---

[641]Hûd 11/80-81; el-Hicr 15/65
[642]ez-Zâriyât 51/32-36
[643]İbni Aşûr, *Tefsiru't-tahrîr ve't-tenvîr*, 17/108.
[644]Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 14/475.
[645]Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 17/19; Razî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 19/104; Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/85.
[646] İbrâhîm 14/37

Hicretin meşakkati ve bilinmezlikleri karşısında Hz. Hacer ruhunu, bedenini hatta evladını feda etmeye hazır ve Rabbinin onları zayi etmeyeceği güveni içerisinde teslim olmuştu. Hz. Hacer'in yanında onlara yetecek azık ve su yoktu hatta terk edildikleri yer de insan da yoktu. Üstelik yanında emzikli bir çocuk bulunuyordu. Yanlarına aldıkları en önemli şey teslimiyet ve tevekküldü. Kendilerine Allah'ı Vekîl ve Kefil olarak tayin etmişlerdi.[647]Hz. İbrahim bu durumun ardından onlar için duada bulundu. Cenabı Hak çetin imtihanlar içerisindeki bu aileyi zayi etmedi. Hiç ummadıkları bir yerden onlara nimet kapıları açıldı ve hesapsız bir şekilde rızıklandırıldılar.[648] Hz. İbrahim'in de arzu ettiği gibi ıssız vadi zemzem suyu ile hayat buldu. İnsanlar tarafından rağbet gören ve sevilen bereketli bir şehre dönüştü. Allah sebebiyle çıkılan yolda hiç kimse zarara uğratılmaz.

Hz. Hacer oturup Allah'tan istemenin teslimiyet ile bağdaşmayacağını çok iyi biliyordu. İçinde bulunduğu şartlardan dolayı endişeli ama ümitsiz değildi. İnancı gereği sebeplere sarılmayı gerekli görüyordu. Su bulmak için arayışa geçti. Safa ve merve tepeleri arasında koşturarak su aramaya başladı.[649] Teslimiyet ve sa'y, dua ve amel bütünleştiği zaman mana kazanırlar. Mücadele ile lutüfun, gayret ile de rahmetin tecelli edeceğinin farkındaydı.[650]

İnsana ancak çalışmasının karşılığı[651]verileceği ve bir iş yapmaya başaladığında Allah'a tevekkül içinde yapması[652] gerektiği Rabbimiz tarafından bildirilen hakikatlerdir. Öyleyse gerçek iman, çalışmaya ve araştırmaya engel değil bilakis çabaya teşvik eden imkânlar tükendiğinde işleri Allah'a bırakma rahatlığını sağlayan inancın adıdır.

Hz. İbrahimde hicreti sebebiyle hem dünyevî hem de uhrevi mükâfatlara mazhar olmuştu.[653] Beklemediği bir anda çocuk sahibi olması, mal, peygamberlerle dolu bir nesil[654], dünya milletlerinin babalığı, Mekke'nin bereketlenip insanların

[647]İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 1/442.
[648]İbn Kesîr, 1/364.
[649]Kurtubî, *Camiu'l-ahkâmi'l-Kur'an*, 9/369.
[650]Karataş, *Hz. Sâra Hz. Hâcer*, 139.
[651]en-Necm 53/59
[652] Âl-i İmrân 3/159
[653]Razî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 21/547.
[654] Meryem 19/49; Ankebût 29/27

meylinin Kâbe'ye artması[655]ve ahir zamana kadar müminlerin ona hayır duada bulunması[656]gibi birçok nimeti, O'na ve ailesine verilen maddi ve manevi nimetler arasındasaymak mümkündür.[657]

3.2.3. Kurban İmtihanı ve Teslimiyet

İnsanın varlığı, kulluğu simgeleyen bir takım ibadetlerin varlığını da beraberinde getirmektedir. Hz. Âdem'in yaratılışından itibaren var olan hak-batıl mücadelesinde Allah'a ulaşmamızı sağlayacak olan ibadetlerdir. Kurban da bu ibadetlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kur'an-ı Kerîm'de ilk olarak Hz. Âdem'in oğullarının sundukları kurban ile karşılaşmaktayız.[658]İnsanlık tarihinin başlangıcından itibaren kurban ibadeti, şekil değiştirmekle birlikte günümüze kadar varlığını muhafaza etmektedir.

Kurban kelime anlamıyla Allah'a yakınlaştıran şey demektir.[659] "k-r-b" kökünden türeyen kurban Allah'a itaat ile kıyam bulmak demektir.[660] Kurban manasında kullanılan "zebh" kelimesi de lügatte boğazlamak, boynunu vurmak anlamlarına gelmektedir.[661]

Kur'an'da bize verilen bilgilere göre ilk kurbanın Hz. Âdem'in iki oğluna ait olduğunu[662]ve ilâhî dinlerin hepsinde kurban hükmünün[663] yer aldığını öğrenmekteyiz. Kur'an-ı Kerîm'de hac ibadeti için kesilecek kurbanla ilgili hükümler doğrudan yer almaktadır.[664]Bunun dışında, kurban için dolaylı bir ayetten[665] başka bir hükme rastlamamaktayız. Kurban konusundaki tüm uygulamalar Rasulallah'ın sünnetiyle sabit kılınmıştır. Bu ibadet, sunuluş biçimi, zamanı ve mekânına göre Kur'an'da bazen kurban[666]bazen hedy[667], bazen nusük[668]veya nezr[669], bazen de

---

[655]el-Bakara 2/126
[656]eş-Şuarâ 26/84
[657]Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 14/475.
[658]el-Mâide 5/27
[659]İsfâhânî, *Müfredât*, 664.
[660]Cürcâni, *Kitâbü't-ta'rîfat*, 174.
[661]İsfâhânî, *Müfredât*, 326; Firuzâbadî, *Kamusu'l-muhît*, 217.
[662]el-Mâide 5/27
[663]el-Hac 22/34
[664]el-Bakara 2/196; el-Mâide 5/2, 95, 97; el-Hac 22/28, 36, 37; el-Feth 48/25
[665]el-Kevser 108/2
[666] Âl-i İmrân 3/183; el-Mâide 5/27; el-Ahkâf 46/28
[667]el-Bakara 2/196
[668]el-Bakara 2/196
[669]el-Bakara 2/270;Âl-i İmrân 3/35; Meryem 19/26; el-Hac 22/29el-İnsân 76/7

zebh[670]olarak zikredilmektedir.Hac suresinde bahsedilen şiarlar ise, bazı âlimlerimizce hac menasikleri bazılarına göre ise kurbanlıkları tanımlamaktadır.[671] Allah'ın şiarlarına saygı göstermenin ancak muttaki insanlara yaraşabileceğini bildiren ayetlerdeki şiarları[672]Müfessir Kurtubi, Allah'ın bütün emirleri şeklinde yorumlamaktadır.[673]Haccın amaçlarından biri olan kurbanın şiar olabileceğini belirten müfessirlerimiz de bulunmaktadır.[674]Gerek hac menasiklerini konu alan ayetlerde[675] gerekse Habil'in kurbanının kabul olunması[676] hadisesinde dikkatleri çeken ortak nokta kurban ve takva ilişkisidir. Kurban keserken Allah'ın adının anılmasının ve O'na teslim olmanın istenmesi[677] de bu manayı teyit etmektedir. Tüm ümmetlerde bu ibadetin bulunması ve Allah'a teslim olmalarının istenmesi dinin kaynağının bir olduğunu göstermektedir. Allah (c.c.) katında tek ve hak din İslam'dır. Cenabı Hak kurban vesilesiyle insanları İslam'a, teslim olmaya ve takva sahibi olmaya davet etmektedir.

Hz. İbrahim'in evladını kurban etme hadisesi Kur'an-ı Kerîm'de şu şekilde zikredilmektedir; "Ey Rabbim! Bana salihlerden olacak bir çocuk bağışla. Biz de ona uysal bir oğul müjdeledik. Çocuk kendisiyle birlikte koşup yürüyecek yaşa gelince İbrahim ona, "Yavrum, ben rüyamda seni boğazladığımı gördüm. Düşün bakalım, ne dersin?" dedi. O da, "Babacığım, emrolunduğun şeyi yap. İnşaallah beni sabredenlerden bulacaksın" dedi."[678]ayette yer alan, "Rabbim, bana salihlerden olacak bir çocuk bağışla"[679] sözü, çocuğu olmayan[680] veya çocuğu olup da salihlerden olmadığı için böyle dua eden birinin söylemine benzemektedir.[681]Elimizdeki kaynaklarda Hz. İbrahim'in salih olmayan bir evladı olduğuna rastlamamaktayız. O halde onun hiç evladı yoktu ve böyle bir temennide bulundu. Hz. İbrahim hicret ederek tüm insanlardan ayrıldı. İnsanlardan yana yalnız kaldığını hisseden İbrahim (a.s.) Rabbine kendisine bir evlat bağışlaması için niyaz

[670]el-Bakara 2/49, 67; es-Sâffât 37/107
[671]Razî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 13/31.
[672]el-Hac 22/32, 33
[673]Kurtubî, *Camiu'l-ahkâmi'l-Kur'an*, 12/56.
[674]Zemahşerî, *Keşşâf*, 4:4/192; Razî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 8/31.
[675]el-Hac 22/32, 33
[676]el-Mâide 5/27
[677]el-Hac 22/34
[678]es-Sâffât 37/100-102
[679]es-Sâffât 37/100
[680]Razî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 26/347.
[681]Öztürk, *Peygamberlerin Aile Bireyleriyle İmtihani*, 182.

etti. İbrahim (a.s.) evlat isterken bile kendi arzularına göre değil Rabbinin hoşnutluğunu önceleyerek salih olacak bir evlat istemektedir. Yani Allah'a itaat edip isyan etmeyen, yeryüzünü bozmadan imar eden salih bir evlat istemektedir.[682] O'na bu isteğinin hemen ardından halim bir evlat müjdesi verildi. Evladı ona eşlik edebilecek, onunla koşup oynayabilecek yaşa gelince, Hz. İbrahim rüyasında evladını kurban ettiğini gördü. Peygamberlerin rüyaları vahiy niteliğinde olduğundan Hz. İbrahim de rüyasıyla amel etmesi gerektiğini anladı.[683]

Kurban edilen çocuğun İsmail (a.s.) veya İshak (a.s.) olduğu hususunda Kur'an'da açıkça bir ifade bulunmamaktadır. Müfessirlerimiz de bu konuda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Taberî, kurbanlık çocuğun İshak olduğunu, İbni Kesîr İsmail olduğunu, Razî ise İsmail veya İshak diyenlerin gerekçelerini sıralayıp kurbanlık çocuğun İsmail (a.s.) olduğunu ima etmektedirler.[684] Kurban edilecek çocuğun İsmail (a.s.) olduğunu şu delillere dayandırmamız mümkündür. Kur'an-ı Kerîm'de İsmail (a.s.) ve İshak'ın (a.s.) isimleri ard arda zikredildiği zaman birinci olarak İsmail (a.s.) sonra İshak'ın (a.s.) ismi anılmaktadır. Hz. İbrahim'in "ihtiyarlık çağımda bana İsmail ve İshak'ı lutfeden Allah'a hamdolsun" demesi buna örnek olarak verilebilir.[685]İkinci olarak, "Ey Babacığım! Sana emredileni yap, inşallah beni sabredenlerden bulacaksın" diyen kurbanlık evlat[686] sabırlı olma özelliğiyle ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte "İsmail'i, İdris'i ve Zü'lkifl'i de an. Hepsi sabredenlerdendi"[687] ayeti ele alındığında sabırlı çocuğun İsmail olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Zira İshak (a.s.) böyle bir sıfatla Kur'an'da yer almamaktadır. Kim sabırlı olma hususunda kendisini rabbine teslim etmiş olan bir çocuktan daha sabırlı olabilir ki? Ayrıca ayetten anlaşılan bir diğer inceliğe göre Hz. İbrahim'in oğlu, babasına kurban olma hususunda söz vermiştir. Yanı üzerine yatırılınca emre teslim olmuştur.[688]Ayrıca "Kitaptaki İsmail'i de an. Çünkü o, sözünde duran idi…"[689]ayetinde de Hz. İsmail'in, sözünde duran biri olduğu belirtilmektedir.

[682]Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 19/577.
[683]Taberî, 19/582; İbni Aşûr, *Tefsiru't-tahrîr ve't-tenvîr*, 23/150.
[684]Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 19/588-590; Razî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 26/345-347; İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm*, 7/27.
[685]Zuhayli, *Tefsiru'l-munîr*, 23/114.
[686]es-Sâffât 37/102
[687]el-Enbiyâ 21/85
[688]es-Sâffât 37/102
[689] Meryem 19/54

Kurbanlık çocuk İshak (a.s.) olsaydı böyle bir özellik ile başka ayetlerde atıf yapılabilirdi.[690]

Üçüncü olarak, "Ayakta duran karısı güldü. Ona İshak'ı ve onun ardından da Yakub'u müjdeledik"[691] ayeti Hz. İshak'ın soyunun devam edeceğini bildirmektedir. Henüz dünyaya gelmeden soyunun müjdesi verilen bir evladın kurban edilmekle imtihan olunması pek de mümkün görünmemektedir.[692]

Dördüncü olarak, müjdelenen çocuğun "halim" sıfatı taşıyan bir erkek çocuğu olmasıdır.[693]Çünkü halim yani uysal olmak ile kurban edilmek arasında bir uyum söz konusudur.[694]Ayrıca Allah İsmail (a.s.) için kulllandığı halim sıfatını iki yerde de İbrahim (a.s.) için kullanmıştır.[695]saffat suresinde yer alan kurban olayında İbrahim (a.s.), kendisine salihlerden bir evlat istemesinin hemen akabinde halim bir çocukla müjdelendiği haberi yer almaktadır. Ayette kullanılan "ف" harfi bu duanın hemen neticelendiğini bildirmektedir.[696] Ayetlerin devamında "O'na salihlerden bir peygamber olarak İshak'ı müjdeledik"[697] ayetinde kullanılan "و" harfi ise İshak'ın müjdesinin İsmail'e (a.s.) göre biraz geciktiğini sezdirmektedir. İlk ve tek çocuk kurban edildiğine göre bu Hz. İsmail'dir.[698] Ayrıca Hz. Peygamber'e iki kurbanlığın oğlu diye hitap eden adama Rasulallah'ın ses çıkarmaması, bu sözüyle peygamberimizin babası Abdullah ve atası İsmail'i (a.s.) kastetmiş olması da kurbanlık çocuğun İsmail (a.s.) olduğu görüşünü kuvvetlendirmektedir.[699]

Hz. İshak'ın kurbanlık oğul olduğu iddialarının arkasında Yahudilerin ırkçılık politikalarının yatma ihtimali oldukça yüksektir. Zira onlar kendi atalarını yüceltmeyi, Arapların atalarını da hor görmeyi çok sevmektedirler.[700]Âlimlerimiz müjdelenen ilk çocuğun kurban edildiği üzerine ittifak etmişlerdir.[701] Görüşler ilk

---

[690]Ünal, "Kur'an'ı Kerim'e Göre Hz. İbrahim'in Kurban Etmek İstediği Oğlu Meselesi", 969.
[691] Hûd 11/71
[692]Zeccac, *Me'âni'l-Kur'ân ve 'irabühu*, 4/310; İbni Ebî Hâtîm, *Tefsîru'l-Kûr'anî'l-Âzîm lî Îbni Ebî Hâtîm*, 10/3220; Hazin, *Lübâbu't-te'vil fi meâni't-Tenzîl*, 4/22.
[693]es-Sâffât 37/101
[694]İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm*, 7/27; İbni Aşûr, *Tefsiru't-tahrîr ve't-tenvîr*, 23/149; Zuhayli, *Tefsiru'l-munîr*, 23/114.
[695]et-Tevbe 9/114; Hûd 11/75
[696]es-Sâffât 37/100-101
[697]es-Sâffât 37/112
[698]İbni Aşûr, *Tefsiru't-tahrîr ve't-tenvîr*, 23/149; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4064-65.
[699]İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 1/359.
[700]İbn Kesîr, 1/366-367.
[701]İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm*, 7/27.

çocuğun kim olduğu noktasında farklılaşmaktadır. Kaynaklarımızda İsmail'in (a.s.) babası 86 yaşındayken, İshak'ın (a.s.) da babası 100 yaşındayken dünyaya geldiği bilgisi yer almaktadır.[702] Bu veri de ilk çocuğun İsmail (a.s.) olduğu görüşünü kuvvetlendirmektedir.

Kurban edilecek olan evladın kim olduğunun Kur'an'da bizlere bildirilmemesi isminin değil ortaya koyduğu duruşun daha önemli ve kayda değer olmasından kaynaklanmaktadır. Kur'an-ı Kerîm, üslubu gereği verilmek istenen ana mesaj ne ise oraya odaklanmaktadır. Hz. İbrahim şimdi de ilk göz ağrısı ve biricik olan evladını kurban etmekle imtihan edilmekteydi. Rabbinden gelen bu emre icabet edebilmek için acele etti ve hemen evladına bu emir hakkındaki görüşünü sordu.[703]Peygamber olan bir babanın oğluna danışması baba ve evlat arasındaki münasebetin nasıl olması gerektiğine dair bizlere büyük bir rehber olmaktadır.Hz. İbrahim ve ailesinin kurban ile ilgili bu çetin imtihanının mahiyetini ve kulluğu ulaştırmak istediği yüce mertebeyi anlamayanlar "bunu iyi bir baba yapmaz, merhametli bir tanrı istemez, teslimiyetin nesnesi haline gelen çocuk ne yaparsa yapsın iyi evlat olamaz"[704] diyerek mantıksal çerçeveye oturtmak istemektedirler. Bu hadise, işin mana boyutu, iman ve teslimiyet boyutu, karşılıklı rıza ve anlayış çerçevesi içselleşmeden anlaşılabilecek bir hadise değildir.

İsmail'in (a.s.)"İnşallah beni sabredenlerden bulursun" demesi, belli bir ruh ve psikolojik olgunluğa ulaştığını, sabrını Allah'ın dilemesine bağlaması da aileden aldığı manevi doyumun boyutunu göstermektedir. Olayın detaylı ele alınması, İsmail'in (a.s.) babasına ve her ikisinin Rabbine olan bağlılıklarını ve teslimiyetlerini vurgulamak içindir. Ayrıca çocuk öncelikle Allah'ın sonra babasının emrine teslim olduğunu ifade ederek teslimiyette öncelik sırasının ne olması gerektiğini biz müminlere göstermektedir. Onlar bu tavırlarıyla islam'ın temel esası ve manası olan teslimiyeti tam manasıyla ortaya koydular. Bakara 128. ayette hem kendinin hem de neslinin Allah'a hakkıyla teslim olması için dua eden İbrahim'in (a.s.) duasına icabet edildiğini kurban olayında sergiledikleri duruş ile iyice anlamaktayız.[705] Onların bu

[702]İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye,* 1/442.
[703]İbn Kesîr, 1/364.
[704]Kaya, *İyi Aile Yoktur,* 150.
[705]Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri,* 16/175.

kavlî ve fiilî teslimiyetleri kendinden sonra gelecek ümmetler için canlı bir hatıra olarak kalmaya devam edecektir.

Allah (c.c.), kurban imtihanının başarıyla nihayete erdiğini ve ardından onları mükâfatlandırdığını bildirmektedir.“Nihayet her ikisi de (Allah’ın emrine) boyun eğip, İbrahim de onu (boğazlamak için) yüz üstü yere yatırınca ona, şöyle seslendik: “Ey İbrahim! Gördüğün rüyanın hükmünü yerine getirdin. Şüphesiz biz iyilik yapanları böyle mükâfatlandırırız. Şüphesiz bu apaçık bir imtihandır.” Biz, (İbrahim’e) büyük bir kurbanlık vererek onu (İsmail’i) kurtardık.”[706]Kurban hadisesi, muhsin kelimesine şöyle bir anlam yüklemektedir. Tüm sahip olduklarını elinin tersiyle iterek, biricik evladını kesme pahasına da olsa Allah’ın emrini tereddütsüz yerine getiren kişiye muhsin denir. Aynı zamanda Allah’ın emrini bıçak altına yatmaya tercih edecek kadar fedakâr olan, teslimiyet namına canını hiçe sayan kişiye de muhsin denilmektedir. İşte ihsan tam da bu noktada teslimiyettir, boyun eğmektir. Büyük imtihanlar ancak ihsan ve teslimiyet mertebesinde başarıya kavuşturulabilmektedir.[707]Allah, Hz. İbrahim’in böyle bir emre tabi olmasını apaçık bir imtihan olarak bildirmektedir. Muhsin olan ile olmayanı, teslim olan ile olmayanı, emrine boyun eğen ile eğmeyeni ortaya çıkaracak açık bir imtihandır.[708]Allah (c.c.) Hz. İbrahim ve ailesini muhsin olarak tanıtıp onları mükâfatlandırdığını bildirmektedir. Onlara verilen ödülün ne olduğu hususunda farklı görüşler ortaya atılsa da Hz. İsmail’e canının, babası ve annesine evladının bağışlanması ile birlikte kurban edilmek üzere bir koçun verilmesi görünen en büyük ödüldür.[709]Hz. İbrahim’in ailesi yaşadıklarının imtihan olduğunu, sonunda büyük bir mükâfata kavuşacağını, ödüllendirileceklerini bilmeyerek kaybetmeye hazır olan bir ailedir. Onlar bu halleriyle işin sonunu düşünmeden Allah’ın emirlerine teslim olan, şüphe duymayan, Rablerini kendilerine Vekîl tayin eden bir aile olarak karşımıza çıkmaktadır.[710]

Böyle ciddi bir imtihan karşısında metanetlerini koruyan ve kulluklarının gereğini yerine getiren Hz. İbrahim ve ailesi bizlere kurban ibadetinin kalpten gelen

[706]es-Sâffât 37/103-107
[707]Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 19/584; Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 16/176.
[708]İbni Aşûr, *Tefsiru’t-tahrîr ve’t-tenvîr*, 23/150.
[709]Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 16/177.
[710]Kutub, *Fîzilâli’l-Kur’an*, 8/500.

bir iman duygusu içerisinde gerçekleşmesi gerektiğini öğretmektedir. Nitekim "Benim namazım, kurbanım, hayatım ve ölümüm âlemlerin rabbi Allah içindir"[711]buyrulan ifadede vurgulanmak istenen mesaj budur.Kurbanların ne etlerinin ne de kanlarının Allah'a (c.c.) ulaşmayacağı, Rabbimize ulaşanın yalnızca takva olduğunu[712]bildiren ayet de bu manayı desteklemektedir. Bu da amelde samimi niyet ve ihlâs olmadığı zaman amelin kabul olunmayacağını göstermektedir. Bu muhtevadaki ayetlerde muhsin ve muttaki olanların müjdelenmesi kurban olsun hac olsun yapılan her ibadet ve amelin ihlâs ve teslimiyet üzerine yapılmasını teşvik etmektedir.[713]

3.3. HAC VE TESLİMİYET

Hac ziyaret etmek için gitmek, yönelmek demektir.[714] Hac, imkânı olan her müslümanın Kâbe'yi ve çevresindeki özel mekânları özel bir zamandabelli kurallar dâhilinde ziyaret etmeyi ifade eden dini bir terimdir. Bu çerçevede kullanılan başka bir kavram olan nusuk kavramı, kulluk veya kurban manasına gelip menasik ise hac işlerinin tamamını tanımlayan kavramlardır.[715]Kâbe'nin tarihi Hz. Âdem'den daha öncesine dayanmaktadır. Hz. Âdem'in tevbesi kabul olduktan sonra Allah (c.c.) ona Kâbe'nin yerini göstererek meleklerin yaptığı gibi tavaf etmesini istemiştir. Hac menasiklerini öğrenen Hz. Âdem hac yapmış ve Arafatta Havva validemizle buluşmuşlardır.[716] Allah'ın (c.c.) emriyle hac menasikini yerine getiren Hz. Âdem'i melekler tebrik ederek ondan iki bin yıl önce kendilerinin hac yaptıklarını belirtmişlerdir.[717] Bu veriler bize Kâbe'nin tarihinin dünyanın yaratılmasına kadar dayandığını göstermektedir. Beytullah, insanlar için kurulan ilk ibadet evi, âlemlere rahmet ve hidayet kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır.[718]

Kabe'nin inşasına dair bazı rivayetleri aktaran İbni Kesîr, Hz. İbrahim'den önce Kâbe'nin inşa edildiğini, İbrahim'den (a.s.) istenenin sadece o temelleri bulup yeniden imar etmesi[719] olduğunu aktarmaktadır.[720] Hz. İbrahim'in böyle bir girişimde

---

[711]el-En'âm 6/162
[712]el-Hac 22/37
[713]Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 13/75.
[714]İsfâhânî, *Müfredât*, 218; Firuzâbadî, *Kamusu'l-muhît*, 183.
[715]Razî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 4/55.
[716]İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 1/92.
[717]Gazzali, *İhyâ'u ulûmid'dîn*, 1/242.
[718] Âl-i İmrân 3/96
[719]el-Hac 22/26

bulunması ilk inşa edenin o olduğu izlenimini bırakmıştır. Hz. Hacer'in su bulmak ümidiyle Safa ve Merve tepeleri arasında koşturmasından sonra Yüce Allah onları zemzem suyuyla rızıklandırmış, insanların oraya yerleşmesine ve Mekke'nin, rağbet gören bir mekâna dönüşmesine imkân tanımıştır. Yıkılan Beytullah'ın temellerinin bulunup yeniden inşa edilmesi bundan sonra vuku bulacaktır.[721]

Kur'an'da Kâbe'nin insanlar için emniyetli bir toplantı yeri olduğu ve ibadet edenler için oranın temiz tutulması gerektiği belirtilmektedir.[722] Bu vazife için belirlenen ilk kişiler ise Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'dir. Temizlenmesi gereken hususlar maddi kirlerin yanı sıra, inanç, ibadet, amel, ahlak namına kötü her ne varsa kültür, siyaset, örf ve adetlerini olumsuz manada etkileyen tüm hususlardır.[723]İbrahim'in (a.s.) inanç sisteminde, Allah'a (c.c.) kul olup O'na teslim olmak, beytullahı maddi-manevi kirlerden temiz tutmak ve kurallarına hakkıyla riayet etmek yer almaktaydı. İşte İbrahim'in dünyada ve ahirette seçkinler arasında olması, tüm milletlerin babası olması bu sebepledir.[724]Ayrıca Hz. İbrahim'e hac ibadetlerini Allah'ın emriyle, Cebrail (a.s.) bizzat göstererek öğretmiştir. Bu nedenle Cenabı Hak Hz. Muhammed'e Hanif olan Hz. İbrahim'in dinine tabi olmayı emretmektedir.[725] Günümüzde de Hac ibadeti ifa edilirken Hz. İbrahim'in sünneti üzerine yerine getirilmektedir.[726]

Hac suresinde bazı şiarlara saygı gösterilmesinden söz edilmektedir. "Her kim de Allah'ın nişanelerini (kurbanlıklarını) yüceltirse, şüphesiz ki bu kalplerin takvasından (Allah'a karşı gelmekten sakınmasından)dır."[727]Bu şiarlar bazı âlimlerimizce hac menasikleri bazılarına göre ise kurbanlıkları tanımlamaktadır.[728]Şeair, bir şeyin tanındığı nişaneler ve alametler anlamına gelmektedir. Safa ve Merve'nin de Allah'ın (c.c.) şiarlarından bir şiar olduğu[729]göz önünde bulundurulursa şiarın, tavaf, Arafat, ihram, şeytan taşlama, sa'y, Mina,

[720]İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm,* 5/363; Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 2/442.
[721]İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye,* 1/359.
[722]el-Bakara 2/125
[723]Mevdudî, *Tefhimu'l-Kur'an*, 1/116.
[724]Hayreddin Karaman vd.,*Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 1/215.
[725]en-Nahl 16/123
[726]Maturîdi, *Tefsîru Maturîdî*, 6/593.
[727]el-Hac 22/32
[728]Razî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 13/31.
[729]el-Bakara 2/158

Müzdelife, kurban gibi birçok ibadeti içerdiği anlaşılmaktadır.[730] Başka bir ayetteAllah'ın (c.c.) belirlediği yasaklara saygı göstermenin[731] öneminden bahsedilmektedir. Bu yasakların Hac ve Umre ibadeti esnansında yasaklanan haller olduğu bildirilmektedir.[732]

Allah'ın nişaneleri kulun Allah'a boyun eğdiğini gösteren hac menasikleridir. Bunlara saygı göstermek demek, hakkıyla yerine getirmeye çalışmaktır. Bu da kişinin takvasını[733] göstermektedir.[734] Çünkü bu ameller Allah'ın rızasını kazandıracak amellerdir. Allah'ın şiarlarına saygı göstermenin takva ile doğrudan ilşkisi bulunmaktadır.[735]Zira kurban ibadeti hakkında da Allah'a ulaşan şeyin yalnızca takva olduğu vurgulanmaktadır.[736]Yapılan, amel edilen, bina edilen her şeyin takva temeli üzerine kurulması Allah katında daha hayırlıdır.[737]Takvanın merkezi olarak kalbin zikredilmiş olması da ayrıca dikkat çekicidir.[738] Zira takva gibi, ihsan gibi, teslim olma gibi hasletlerin yeri kalptir.

Menasikleri konu alan Hac suresindeki ayetlerde dikkat çeken kavramlar arasında "Muhsin"[739]ve "muhbit"[740]kelimeleri de yer almaktadır. "Muhbit" kelimesi, tereddütsüz Allah'a teslim olan kişi için kullanılan bir kelimedir. Bu kavram, İbn Abbas ve Katâde'ye göre mütevazı, Kelbî'ye göre azimli, Mukâtil'e göre ihlâslı, Mücâhid'e göre Allah'ı zikreden salih, Amr b. Evs'e göre zulme karşılık vermeyen kişiler için kullanılmaktadır.[741] Görüşler farklılık gösterse de bu tanımların anlamca birbirine yakın tanımlar olduğu söylenebilir.Bu minvalde muhbit kişilerin aynı zamandamuhlis, muhsin, muttaki, abid, zakir ve mütevazı kullar[742]olduğu sonucuna varabiliriz. Bir sonraki ayette sayılan özellikler, bu kelimenin kimler için kullanıldığını göstermektedir.[743]Allah anıldığı zaman kalplerinin titreyen,

[730]Cevherî, *Sıhah tacu'l-luğa ve sıhahu'l-arâbiyye*, 2/698; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1552.
[731]el-Hac 22/30
[732]Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 13/62.
[733]el-Hac 22/32
[734]Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 18/622.
[735]el-Hac 22/32-33
[736]el-Hac 22/37
[737]et-Tevbe 9/109
[738]Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakaîku't-te'vîl*, 2/540.
[739]el-Hac 22/37
[740]el-Hac 22/34
[741]Razî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 23/225.
[742]Zemahşerî, *Keşşâf*, 4:4/195.
[743]Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakaîku't-te'vîl*, 2/441.

musibetlere sabreden, namazı dosdoğru kılan, zekât ve sadaka veren kişiler muhbit olarak zikredilmektedir.[744]Hac menasikleri de dâhil olmak üzere Allah'ın emrineiçtenlikle teslim olanlara muhbit denilir. Bütün ibadet ve itaatler samimiyetle yerine getirilmelidir yoksa içi boş bir kaptan ibaret kalırlar.[745]

Kâbe'nin inşasında Hz. İbrahim'e oğlu İsmail (a.s.) de eşlik etmiştir. Kâbe'nin temellerini yükselten baba ve oğul aynı zamanda teslim olan kişilerden olmak için dua etmekteydiler. Tövbelerinin kabul olunması, hac yerlerinin ve usulunun gösterilmesi hususunda da Allah'a münacaat ettiler.[746]Bu dua onların günahkâr olduğu veya teslimiyet noktasında eksik oldukları manasına gelmemelidir. Nitekim Kur'an'da iman edenlerin tekrar imana davet edilmesi[747], Allah'ın adı anıldığında kalplerinin ürpermesi ve ayetler okunduğunda imanlarının arttığının belirtilmesi,[748] müminlerde imanın olmadığı anlamına gelmemektedir. Bunlar mevcut olan imanın desteklenerek artmasının sağlanması ve değişen zaman diliminde yenilenmenin gereğini vurgulamak için kullanılan ifadelerdir.Hz. İbrahim veHz. İsmail'inde teslim olmayı istemeleri bu özelliğin onlarda bulunmadığı anlamına gelmez. Bilakis onlar Kâbe'nin inşasına kadar gerek tevhid mücadeleleri gerekse can ve mallarıyla imtihan olmaları durumunda bile ihlâslarını muhafaza etmişler, teslim olmuşlardır. Vaziyet bu iken Cenabı Hak'tan böyle bir talepte bulunmaları İslam ve iman üzere artarak devam eden sebatı istemelerinden kaynaklanmaktadır. Başka bir ayette de İbrahim ve ailesine, Allah'a şirk koşmamaları[749] emredilmektedir. Tevhid mücadelesi veren bir peygamberin şirk koşma gibi bir durumu söz konusu olamaz. Bu ifade, beyti yaparken Allah'ın rızası dışında hiçbir şeyi düşünmemesi gerektiğini vurgulamak için kullanılmaktadır.[750]

Kâbe'nin temellerini yükseltirken ettikleri dualar bu işi tamamen Allah'ı razı etmek, kendilerinin ve neslinin Allah'a bağlanmalarına ve teslim olmalarına vesile olması için yaptıklarını göstermektedir.[751]"Rabbimiz bunu bizden kabul buyur sen işiten ve bilensin"diyerekKâbe'yi inşa etmeleri, yaptıkları işe ne kadar

[744]el-Hac 22/35
[745]Hayreddin Karaman vd.,*Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 3/733.
[746]el-Bakara 2/128
[747]en-Nisâ 4/136
[748]el-Enfâl 6/2
[749]el-Hac 22/26
[750]Razî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 23/219.
[751]Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 3/63.

güvendiklerini göstermektedir. Emrolundukları işi kusursuz ve itina ile yapmayı, sorumlu oldukları makama karşı tembellik ve gevşeklik yapmamayı hedeflemekteydiler. Bu nedenle Allah'ın Semi' ve Alîm sıfatlarını kullanarak Allah'ın onların dualarını işittiğini ve niyetlerinden haberdar olduğunu belirtmektedirler. Ayrıca yapılan her ibadet kabul olur diyerek Allah'a niyazda bulunmayı terk etmekte büyük bir yanılgıdır. Hz. İbrahim'in Kâbe'nin inşasından sonra yaptığı dua tüm gayret ve özenle işler tamamlandıktan, ibadetler ifa edildikten sonra Allah katında kabulü için dua etmenin ehemmiyetini göstermektedir.[752]

Hz. İbrahim'den teslim olması istendiğinde,âlemlerinRabbine teslim olduğunu dile getirmektedir.[753]Bu O'nun tam manasıyla Allah'a boyun eğdiğini, itaat ettiğini, Hâkim, Malik, Mabud olarak yalnızca Allah'ı tayin ettiğini gösteren bir ifadedir.[754] Yine başka bir ayette, "ben, yüzümü, yeri ve göğü yaratan Allah'a çevirdim."[755]demesi, Hz. İbrahim'in emrolunduğu teslimiyeti ve ihlâsı, gereğince yerine getirdiğini göstermektedir. Zira O, kalbini, nefsini, evlâdını ve malını Allah rızası uğruna feda etmeye hazır, tüm benliğiyle teslim olmuş bir peygamberdi.[756] Allah'ın yardımıyla inşa tamamlanınca, Hz. İbrahim'e insanların hac yapmaları için davet edilmesi gerektiği bildirildi.[757]Allah'ın bu emrine de içtenlikle tabi olarak baba-oğul insanları çağırmaya başladılar. Teslimiyet içerisinde Beyt'i inşa eden ve ilan eden bu ailenin çağrısını Cenabı Hak tüm canlılara ulaştırarak, Hz. İbrahim ve ailesinin teslimiyetine icabet etmektedir.[758]

Kur'an-ı Kerîm Haccın görünen yönleriyle birlikte ruhuna ve maneviyatına da değinmektedir.[759]müminleri eğiten ve bilinçlendiren, tevhid, takva ve günahlardan arınmaya vesile olan bir yönü[760] bulunduğunu da bildirmektedir.

İhramlı kişinin kefenli birini andırması, Arafatta vakfenin mahşer yerine, Müzdelife'ye inişin mahkeme-i kübra için huzura gitmeye, başını traş etmenin ilahi rahmet vesilesiyle günahlardan arınmaya, sınırları içinde emin olunan Beyt-i

[752]Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 2/26.
[753]el-Bakara 2/131
[754]Mevdudî, *Tefhimu'l-Kur'an*, 1/116.
[755]el-En'âm 6/79
[756]Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 2/33.
[757]el-Hac 22/27
[758]Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 13/54.
[759]Erbaş vd., *Hayat Rehberi Kur'ân*, 4/345.
[760]el-Bakara 2/197; el-Hac 22/32, 37

Haram'ın emniyetiyle selamet yurdu olan cennete benzemesi, Kâbe'nin yollarının meşakkatli oluşu cennete giden yolun nefis ve hevaya ağır gelen şeylerle çevrelenmiş olmasına benzemesi hac ibadetine böylesi manevi bir boyut kazandırmaktadır.[761]Müzdelife kelimesinin "iktirab" yani yakınlaşma manasına geldiğini belirten âlimlerimiz, müzdelifenin Allah'a yakınlaşma yeri olduğunu bildirmektedirler.[762] Ayrıca canlılara zarar vermeme, onların hukukunu gözetme konusunda Kâbe'nin bir selamet yurdu, kıyam memleketi olması,[763][764] insanların haccın menfaatini[765] hem dünyevi hem de uhrevi mükâfatlar[766] bağlamında görmeleri bu ibadetin hikmetli başka bir yönünü oluşturmaktadır.

Arafat'da bir müddet vakfenin, Beytullah etrafında dönmenin, iki tepe arasında gidip gelmenin, işaretli yerlere taş fırlatmanın zahirde ibadete benzediğini söylemek pek de mümkün değildir. İşte bu noktada devreye teslimiyet şuuru girmektedir. Bu sebeple Hac ibadeti, Allah'ın dur dediği yerde durmak, dön dediği yerde dönmek, akıl, mantık hatta hikmet terazisini bir kenara bırakarak tüm benliğiyle Rabbine teslim olduğunu gösteren bir ibadettir. Sorgulamak ve ibadetlerin hikmetini tefekkür etmek de bir ibadettir lakin Hac ibadetlerin zirve noktası olan, sorgusuz, sualsiz, şüphe ve tereddüt duymada, tembellik ve ihmalkârlık etmeden emredileni hakkıyla yerine getirme makamıdır.[767] Hac ibadeti, tavafıyla, vakfesiyle, sa'y, taşlama, kurban ve birçok menasikiyle nefsi terbiye etme, Allah'a teslimiyetin şuuruna vardıran eşsiz bir ibadettir. Bu manada, Kâbe insanların iman, ihlâs ve kulluklarını Allah'a arz ettikleri mekândır.[768]İnsan bu ibadetin her aşamasında, Hz. İbrahim ve ailesinin Allah'a nasıl adandıklarını, ortaya koydukları teslimiyet şuuruyla ümmete neyi miras bıraktıklarını düşünme fırsatını yakalamaktadır. Bu ailenin tüm fertleriyle kıyamete kadar tüm insanlığa emsal olmaları, kulluk vazifelerini teslimiyet içerisinde yerine getirmelerinden kaynaklanmaktadır.

---

[761]Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakaîku't-te'vîl*, 2/436-437.
[762]İsfâhânî, *Müfredât,* 382.
[763]el-Mâide 5/95
[764]Hazin, *Lübâbu't-te'vil fi meâni't-Tenzîl*, 1/207.
[765]el-Hac 22/28
[766]Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 18/610.
[767]Ergül, "Teslimiyet Tahsilinde Hac ve Kurban Mektebi", 6.
[768]Hayreddin Karaman vd.,*Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 1/210.

3.4. SABIR VE TESLİMİYET

Kulluk vazifesini yerine getirmek için yaratılan insan[769], dünya hayatının engebeleriyle karşılaşmakta, bazen açlık ve korku[770], bazen sıkıntı ve musibet[771], bazen hastalık[772], bazen günah ve itaat[773], bazen de bolluk[774]ile sınanmaktadır. Bu vaziyetler karşısında metaneti koruyabilmek için sabır davranışına ihtiyaç duyulmaktadır. "صبر" sülasisinden türeyen sabır, bir şeyi engellemek ve tutmak manasına gelmektedir.[775] Dini bir terim olarak sabır, kişinin akıl ve din ölçüsüyle kendini dizginlemesi[776], arzu ve isteklerini kontrol altında tutmasıdır.[777] Sabrın zıddı ise tahammül etmemek, isyan etmek, katlanamamak demektir.[778] Sabır bilinçsizce sergilenen bir bekleyiş ve katlanma değil bilakis Allah'a itaat maksadıyla azami çaba ve gayretle birlikte göğüs germe, çarelere başvurma halidir.[779]

Kur'an-ı Kerîm'de en güzel örnek olarak sunulan İbrahim'in (a.s.)[780] örnekliği hayatının her alanında bariz kendini göstermektedir. Allah'ın varlığını ispatlamak içim sergilediği üstün zekası[781] ve cesareti[782], inancı uğruna ateşe atılırken gösterdiği metanet, sadakat ve teslimiyeti[783]bu örnekliği en kamil şekilde göstermektedir.Ayrıca baba olabilme umuduyla yıllarca sergilediği sabrı[784]ve içten yakarışı[785]kendisine evlat müjdesi verildiğinde ortaya çıkan şükür ve Rabbine yöneliş tablosu[786] ilahi emirler doğrultusunda memleketini ardında bırakarak bilinmezliğe hicret edişi[787], evladını kurban etme imtihanı karşısında teslimiyetle boyun eğişi[788] Hz. İbrahim'in teslimiyet noktasında zirveye ulaştığını göstermektedir. O'nun bu duruşunun

[769]ez-Zâriyât 51/56
[770]el-Bakara 2/155
[771]el-Bakara 2/156
[772]el-Bakara 2/177
[773] Meryem 19/64
[774]er-Ra'd 13/22
[775]Firuzâbadî, *Kamusu'l-muhît*, 421.
[776]İsfâhânî, *Müfredât*, 273.
[777]Maturîdi, *Tefsîru Maturîdî*, 7/418.
[778]İsfâhânî, *Müfredât*, 273; Gazzali, *İhyâ'u ulûmid'dîn*, 4/67; Razî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 4/167.
[779]Erbaş vd.,*Hayat Rehberi Kur'ân*, 4/130.
[780]el- Mümtehine 60/4
[781]el-En'âm 6/76-79
[782]el-Bakara 2/258
[783] Âl-i İmrân 3/173; el-Enbiyâ 21/68-69
[784] Hûd 11/71; el-Hicr 15/55
[785]es-Sâffât 37/100
[786] İbrâhîm 14/39
[787] İbrâhîm 14/37
[788]es-Sâffât 37/102-104

arkasında sabır özelliği büyük rol almaktaydı. Eşleri de O'nun gibi çetin imtihanlar yaşamakta lakin hiçbir kaynakta şikâyet ve isyanlarına rastlamamaktayız.

Sabır Hz. İsmail'in de hayatında yerini bulmaktadır.[789] Babası onu kurban etmekle emrolunduğunu bildirdiğinde teslimiyet dolu bir tavırla babasına Allah'a itaat etmesini ve kendisinin de Allah'ın izniyle sabredenlerden olacağını[790] bildirmektedir. Allah'a itaat, sabretmeyi gerektiren bir hususdur. Zira nefis, şeytan, heva ve hevesler bu itaati zorlaştırmaktadır. Ancak sabır ile bu zorluklar aşılabilir. Baba ve oğlun bu emir karşısında sergiledikleri sabır, onların teslimiyetlerinden kaynaklanmaktaydı.

Hz. İbrahim'in torunu olan Ya'kûb (a.s.) da hayatıyla mükemmel bir sabır ve teslimiyet tablosu sergilemektedir. Önce sevdiği oğlu Yusuf'u[791], sonra onun kardeşini de kaybedince[792] "ben acı ve kederimi yalnızca Allah'a arz ediyorum"[793] diyerek kavli bir yakarışta bulundu. Oğullarıyla imtihan edilmesinin akabinde artık kendisine düşenin yalnızca sabretmek olduğunu zikrederek[794]teslimiyet ile yoğrulmuş bir duruş sergilemektedir. Ya'kûb'un (a.s.) bu tavrı ahlayıp sızlamadan, umutsuzluğa düşüp şikayet etmeden işin sonunu Allah'a havale etmek, Allah'ın yardımını ummak olarak izah edilmektedir.[795] Hz. İbrahim'in neslinden olan Yusuf (a.s.) da başına gelenler karşısında sabır göstermiş ve bunun neticesinde büyük bir itibar kazanmıştı.

Bu dünya hayatında hüsrana uğrayanlardan olmamak için sabır bir müminin kesinlikle edinmesi gereken hasletlerdendir.[796] Kur'an'da müminler sabır sıfatıyla zikredilmekte[797], bir zorlukla karşılaştıklarında sabır ve namaz ile Allah'tan yardım dilemeleri[798], "Allah bize yeter, O ne güzel vekildir" diyerek[799]Allah'a olan güven ve teslimiyetlerini dile getirmeleri istenmektedir. Hz. Musa'nın Rabbine iman eden

[789]el-Enbiyâ 21/85
[790]es-Sâffât 37/102
[791] Yûsuf 12/17
[792] Yûsuf 12/70, 79
[793]Yûsuf 12/86
[794] Yûsuf 12/18, 83
[795]Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 13/40-42, 292.
[796]el-Asr 103/1-3
[797]el-Hac 22/35
[798]el-Bakara 2/45, 153
[799] Âl-i İmrân 3/173

sihirbazların " Ey Rabbimiz! Bizlere sabırlar ver ve müslüman olarak canımızı al"[800] diyerek dua etmeleri tüm müminlerin hayatında teslimiyet ile beslenen bir sabrın yer alması gerektiğini göstermektedir.

3.5. DUA VE TESLİMİYET

Dua sözlükte nida etmek, seslenmek, istemek, yalvarmak anlamlarına gelen[801] bir mastardır. Dua, Allah'a rağbet etmek[802] tüm benliğiyle Allah'a yönelip durumunu O'na arz etmek manasında kullanılan dini bir terimdir.Kuran'da dua; seslenmek[803], isimlendirmek[804], istemek[805], sormak[806], davet etmek[807] manalarında kullanılmaktadır.

İnsanın yaratılış gayesi; Allah'a iman, O'nu tanıma, sevme, dua etme, kullukta bulunma gibi hususlarda imtihan edilmektir.[808] Hz. İbrahim'in Rabbine iman etmesi gibi[809] insanın vicdan ve fıtratı bir yaratıcıya iman etmeyi istemektedir. O'na kulluk ve ibadette bulunma[810], şikâyet, dilek ve mutluluklarını ona sunma ihtiyacı duymaktadır. Böyle bir ihtiyacı karşılayan makam mahlûkat türünden aciz değil ulûhiyete layık yüce bir makam olmalıdır. Nitekim Kur'an-ı Kerîm'de rızık istenilecek, kul olunacak, hamd edilecek tek mercinin Allah (c.c.) olduğu ve dönüşün ancak O'na olduğu bildirilmektedir.[811]Müşrikler bu noktada hataya düşmektedirler. Her şeyin Rabbi olarak Allah'ı tanımalarına rağmen O'na kulluk ve ibadette ortaklar koşmakta, arz ve taleplerini farklı mercilere iletip onlardan medet ummaktadırlar. Kur'an-ı Kerîm'de duanın, sadece Allah'a (c.c.) iletilmesi gerektiği ve O'nun dışındaki her şeyin bir sineği bile yapmaktan aciz varlıklar[812] olduğu haber verilmektedir. Dolayısıyla duaya yalnızca Allah icabet etmekte, mahlûkat yetersiz ve zayıf kalmaktadır. Aynı zamanda böylesi aciz varlıklardan medet ummanın sapıklık

[800]el-A'râf 7/126
[801]İsfâhânî, *Müfredât,* 315.
[802]Firuzâbadî, *Kamusu'l-muhît,* 1282.
[803]el-Bakara 2/171
[804] Nûr 24/63
[805]el-Bakara 2/23, 68; el- En'âm 6/40-41; el-A'râf 7/56; Yûnus 10/12, 106; el-Furkân 25/14; ez-Zümer 39/8
[806]el-Bakara 2/68
[807] Yûnus 10/25; Yûsuf 12/33; el-Mü'min 40/41-43
[808]Yargıcı, *Kur'ân'da Duâ,* 23.
[809]el-En'âm 6/75-78
[810]el-A'râf 7/172-173
[811]el-Ankebût 29/17
[812]el-Hac 22/73

ve şirk tehlikesi[813] barındıran yasaklardan olduğu, yalnızca Allah'a duada bulunulması gerektiği[814]de Kur'an'da bildirilen hususlardandır.

Dua, insanı Allah katında değerli kılan[815], kulların yalnız olmadığını ve dualarına icabet eden bir sahibinin olduğu[816]güvenini veren, kalbindeki hüzün ve sıkıntıyı Allah'a arz etmesini[817] sağlayan, rahatlama[818] ve kurtuluşa[819] vesile olan bir ibadettir. Dua, dünya ile beraber ahiret için de güzellik ve iyiliklerin istenebileceği[820]kul ve ilah arasında cereyan eden muhteşem bir bağdır.

Allah ile kul arasında bir iletişim olan ve taleplerin dile getirildiği duayı gayreti ve çalışmayı bırakmak, tembellik yaparak Allah'ın her şeyi yerine getirmesini istemek ve beklemek olarak anlamak yanlış bir algıdır. Dua elden gelen her şeyi yaptıktan, tüm çabalar harcandıktan sonra yapılırsa icabet bulmaktadır. Bir hastanın önce tedavi yollarına başvurması sonra da Allah'tan şifa vermesi için niyazda bulunması bunun en güzel örneğidir. Savaş için gerekli hazırlığı yapmayı[821] tavsiye eden ilahi buyruk da aynı kapıya çıkmaktadır. Bu anlamda dua talebi tevekkül ve teslimiyet ile anlamlı bir bağ oluşturmaktadır. Tüm tedbir ve sebeplere başvurulduktan sonra işler Allah'a havale edilmeli, hayırla sonuçlanması için duada bulunulmalıdır.

Dua, tüm insanların hayatında önemli bir yere sahip olduğu gibi Hz. İbrahim ve ailesinin de her daim başvurduğu bir ibadet hatta hayatlarının ta kendisidir. Nitekim İbrahim (a.s.) ve ailesinin Kur'an'da belirtilen tablosuna baktığımızda hayatlarının her anında bir duanın yer aldığını görmekteyiz. Tek başına ümmet olma[822] ve önder olma[823] şerefine nail olan bir peygamberin hayatında birçok duaya rastlamak biz müminlere derin mesajlar vermektedir.

---

[813]el-Ahkâf 46/5
[814]eş-Şuarâ 26/213; el-Kasas 28/88
[815]el-Furkân 25/77
[816]el-Bakara 2/186
[817] Yûsuf 12/86
[818]er-Ra'd 13/18
[819]el-A'lâ 87/15
[820]el-Bakara 2/201; en-Nahl 16/122
[821]en-Nisâ 4/71
[822]en-Nahl 16/120
[823]el-Mümtehine 60/4

Henüz İslam davetine başlamış olan Hz. İbrahim, ilk olarak babasını putlardan uzaklaştırmak, onu şirkten kurtarıp Allah'a kulluğa davet etmek istemişti. Bu amaçla babasına bir takım sorular sorarak ilahların acizliği konusunda dikkatçekme niyetindeydi. Babası O'nun islam davetine sert tepkiler vererek oğlunun inancına saygı göstermeyeceğini belirtmiş bununla birlikte oğlunu taşlayacağını söyleyerek düşmanca tavırlar sergilemiştir.[824] Olumsuz bir tavırla karşı karşıya kalan İbrahim (a.s.), saygısında ödün vermeyerek babasına dua edeceğini ve onun için Allah'tan bağışlama dileyeceğini bildirmektedir.[825]Aynı zamanda Rabbinin onun duasını çevirmeyeceğini, kuluna karşı çok lutüfkar[826] olduğunu da vurgulamaktadır.[827]Babasına olan düşkünlüğü ve duygusal bir peygamber olması[828] onu böyle bir şeyi yapmaya sevketmektedir.[829]Nitekim babasının bağışlanması için duada da bulundu.[830]Lakin Allah tarafından, Allah'ı inkâr eden veya O'na ortaklar koşan birine dua etmenin hoş ve örnek alınabilecek bir davranış olmadığı bildirilmektedir.[831] İbrahim (a.s.) babasının iman etmeyeceğinden ve müşrik olmada ısrar edeceğinden emin olduğunda onun için dua etmeyi terk etti.[832]Babasının inancı konusundaki emin oluşu ya Allah tarafından bildirilmesi veya bu hal üzere ölmesiyle kesinleşir. Taberî, babası ölünce durum kesinleşmiş olduğu görüşünü tercih etmektedir.[833] Bu durumda İbrahim (a.s.) babası hayattayken iman etme ihtimali olabileceğini düşünerek babasının bağışlanması için istiğfarda bulunmuş ancak şirk üzere ölünce onun için dua etmeyi terk etmiştir demek daha doğru olacaktır. Müşrik olanın cennete girmeyeceği[834],bedbahtlardan olduğu ve ona dua etmenin faydasız olacağını anlayan İbrahim (a.s.) , daha sonra babası için yaptığı dualardan pişmanlık duymuş ve kendisinin de hüsrana uğrayanlardan olmaması için Allah'a niyazda bulunmuştur.[835]

---

[824] Meryem 19/42-46
[825]Şenat, "Hz. İbrâhim ve Hz. Eyyûb'un Şahsi Hayatlarıyla İlgili İmtihanlarının Psikolojik Analizi", 1/90-91.
[826] Meryem 19/47
[827]Razî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 21/547.
[828] Hûd 11/75
[829]Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 14/536.
[830]eş-Şuarâ 26/86
[831]el-Mümtehine 60/4
[832]et-Tevbe 9/113-114
[833]Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 14/519.
[834]el-Mâide 5/72
[835] Meryem 19/48

Bununla birlikte İbrahim (a.s.) kavmini islama davet ederken de dua dilini tercih etmektedir. İbrahim (a.s.), kavmine önce taptıkları putların fayda veya zarar vermeyeceğini belirttikten sonra onlara Allah'ı tanıtan ve O'nun sıfatlarından övgüyle bahseden ifadeler kullanmaktadır. Bu diyaloğu, "Rabbim bana hikmet ver ve beni salihler zümresine kat" duasıyla devam ettirmektedir. İbrahim (a.s.), Allahın onu yarattığını, hidayete erdirdiğini, kulunu çeşit çeşit rızıklandırdığını, hastalandığında şifa verdiğini, öldürüp diriltme ve bağışlama kudretine sahip olduğunu ifade ederek Rabbini övmekte ve müşriklerin ilahlarının acziyetini ispatlamaktadır. Bu övgü dolu sözlerden sonra Allah'tan kendisine hikmet vermesini ve salihlerden kılmasını talep etmektedir.[836] Dua için böyle bir başlangıç tercih etmek icabeti celbetmektedir.

Kur'an-ı Kerîm'de, Hz. İbrahim'in evlat sahibi olmak için de Allah'a niyazda bulunduğu yer almaktadır.İbrahim (a.s.), ilerlemiş yaşına rağmen baba olamamıştı. Bu sıkıntısı için Allah'a dua ederek salihlerden olacak bir evlat temennisinde bulundu.[837] Bu duada dikkat çeken husus Hz. İbrahim'in Allah'ın Vehhab ismiyle evlat istemesidir. Hz. İbrahim böyle bir şeye gücü yetmediğini, fiziki ve biyolojik şartların elverişli olmadığını itiraf ederek bu yaştan sonra evlad sahibi olursa ancak Allah'ın onlara hibesi ve lutfu sayesinde olacağının farkındadır. Bu sebeple böyle bir nimete hibe gözüyle bakmaktadır. Ayrıca sadece herhangi bir evlat değil Salih bir evlat dilemesi de duada değinilecek özelliklerin önemini ortaya koymaktadır.Hz. İbrahim, İsmail'in (a.s.) ardından başka bir oğul olan İshak (a.s.) ve torunu Ya'kûb (a.s.) ile de müjdelenmektedir.[838]Allah'ın onun duasına lutuf ve keremiyle icabetinden dolayı bir de şükür duasında bulunduğunu görmekteyiz. Hz. İbrahim ilerlemiş yaşına rağmen kendisine iki oğul bağışlayan Allah'a hamdederek[839] Rabbine karşı olan şükür vazifesini de duayla yerine getirmektedir.

Halim bir evlat ile müjdelenmesinin hemen akabinde onları ıssız bir yere terk etme imtihanına tabi olan İbrahim (a.s.), en büyük gücünü duadan almaktaydı. Eşini ve çocuğunu Allah'ın (c.c.) emrettiği yer yani Mekke'ye yerleştirecekti.[840] Yumuşak

[836]eş-Şuarâ 26/83
[837]es-Sâffât 37/100
[838]el-En'âm 6/84; Hûd 11/71; el-Enbiyâ 21/72; el-Ankebût 29/27
[839] İbrâhîm 14/39
[840]İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm*, 1/434.

ve duygusal[841] bir peygamberin çocuklarını ıssız bir yere terk etmekle imtihan oluşu ve bu imtihan karşısında da Rabbine yönelerek "namaz kılmaları için bunu yaptım. İnsanları onlara meylettir ve onları rızıklandır."[842]demesi dua ile kulluğun, dua ile teslimiyetin birbirinden ayrılmaz bütünler olduğunu göstermektedir. Hz. Hacer de Allah'ın emri karşısında teslimiyet ve sabır göstererek fiili duasını ortaya koymaktaydı.Ayrıca bu duanın neticesi olarak Allah'ın Hz. Hacer ve Hz. İsmail'e zemzem suyunu bahşetmesi duanın kabul edildiğinin delilidir. Fahreddin Razî zemzem suyunun verilmesini irhas olarak değerlendirir.[843] Tüm bunlarla birlikte bu hadise bir kimsenin ailesi için duada bulunmasının ne kadar önemli olduğunu da vurgulamaktadır.[844]Hz. İbrahim, dua ederken sadece kendisi için değil ailesi hatta görmeyeceği nesli için bile Allah'a yalvarmaktadır. Kendisinin ve neslinin boyun eğenlerden ve itaat edenlerden olması, tevbelerinin kabulü ve ibadetlerini hakkıyla yerine getirme noktasında Allah'tan temenni de bulunmaktadır.[845]Hatta bu dünyada onları Allah'a ibadet ve bağlılıktan alıkoyacak geçim sıkıntısı ve güvenli bir yaşam için de Allah'a duada bulunmuştur.[846]Bu durum makul dünyevi arzuların, anne-babanın ve tüm müminlerin duaya dâhil edilebileceğini[847] göstermektedir.[848]

Bunlarla birlikte dua sadece Hz. İbrahim'in değil bütün aile bireylerinin hayatında büyük bir role sahipti. Kâbe'nin temellerini yükselttikleri esnada baba ve oğulun bir ağızdan dua etmeleri bunun en güzel örneğidir. Nitekim Allah'ın emriyle iş başı ettiklerinde, "Ey rabbimiz! Bizden bunu kabul buyur; şüphesiz sen işitensin, bilensin. Ey rabbimiz! Bizi sana teslim olanlardan eyle, soyumuzdan da sana teslim olacak bir ümmet çıkar. Bize ibadet usullerimizi göster, tövbemizi kabul et. Şüphesiz tövbeleri kabul eden, merhameti bol olan yalnız sensin. Soyumuzdan, onlara senin âyetlerini okuyacak, kitabı ve hikmeti öğretecek, onları arındıracak bir elçi çıkar rabbimiz! Çünkü yalnız sensin kudret ve hikmet sahibi."[849]diyerek duada bulundular.

---

[841] Hûd 11/75
[842] İbrâhîm 14/37
[843]Razî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 19/104.
[844]Haklı, "Hz. İbrahim'in Aile Bireyleriyle İlişkisi", 42.
[845]el-Bakara 2/128
[846] İbrâhîm 14/37
[847] İbrâhîm 14/40-41
[848]Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 2/409; Kurtubî, *Camiu'l-ahkâmi'l-Kur'an*, 9/375.
[849]el-Bakara 2/127-128-129

Hz. İbrahim ve Hz. İsmail hem temelleri yükseltiyor hem de Rablerinden amellerini kabul buyurmasını istiyorlardı.[850]Bu hadiseden Allah'a yakınlık sağlayacak bir ibadet yerine getirilirken o amelin red edilmemesi ve boşa gitmemesi için duada bulunmanın gerekli olduğu sonucu çıkmaktadır.[851]Baba ve oğlun "bizi sana boyun eğenlerden kıl" demeleri,[852] yani bizi ta'zim ve takdis edilecek tek merci olarak Allah'ı tanıyan, hal, söz, kalp ve ruhunu sadece O'na ait kılan kullardan eyle anlamına gelir. Halis Müslümanlardan olmayı, Allah'ın takdir ettiği her şeye razı olmayı, emirlerini tartışmasız kabul etmeyi arzulamaktaydılar. Onlar bu dua ile teslimiyet, ihlâs ve sadakatlerinin artmasını dilemekteydiler. İslamdan uzaklaşmaları mümkün olmayan peygamberlerin böyle bir temennide bulunmaları, her an kayma tehlikesiyle karşı karşıya kalan biz müminlere çok şey öğretmektedir. İbrâhîm (a.s.) ateşe atıldığında, İsmâîl (a.s.) kurban edilmek için bıçağın altına yatırıldığında ve daha birçok imtihanda gösterdikleri teslimiyet Allah'ın bu duaya icabet ettiğini göstermektedir. Bu duayı sadece kendileri için değil nesilleri için de yapmaktaydılar. "Bizim neslimizden de sana teslim olan bir ümmet çıkar." diyerek sadece kendilerinin kurtuluşunu isteme bencilliğini göstermediler. Bilakis, Allah'ın "kendinizi ve ailenizi ateşten koruyun"[853] emri mucibince kendilerini nesillerini düşünmek zorunda hissettiler. Tüm kulların hallerinin düzelmesi, toplumun ıslah olması,[854] günahlarının bağışlanması onların dualarında yer almaktaydı. Razi'ye göre bu dua, "beni ve oğlumu başka hiçbir şeye değil sadece sana teslim olanlardan, kaza ve kaderine razı olanlardan, sana ihlâsla bağlanıp şeriatın tamamını yerine getirenlerden kıl"manasına gelen bir duadır.[855]Yine Cenabı Hak Hz. İbrahim'i kendinden sonrakilere önder kılacağını müjdelediğinde hemen soyu için de aynı şeyi arzuladı.[856]Neslinin müslümanlardan olması için duada bulunmuş ve hz. Peygambere kadar haniflerin hep var olması bu duaya icabet edildiğini göstermektedir.[857]

Aynı şekilde bu ailenin bir ferdi olan Lut (a.s) da hayatında duaya çokça yer vermektedir. O, her ne kadar kavmi tarafından yalanlansa da yılmadan Allah'tan

[850]el-Bakara 2/127
[851]Maturîdi, *Tefsîru Maturîdî*, 1/565.
[852]el-Bakara 2/128
[853]et-Tahrîm 66/6
[854]Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 2/27.
[855]Razî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 4/54-55.
[856]el-Bakara 2/124
[857]Razî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 4/54-55.

aldığı tebliğ görevini yerine getirmeye devam etmiştir. Sapkın kavim Allah'ın azabını hafife almakta, Hz. Lût ve ona benzeyenler ile alay edip aşağılamaktaydılar. Bu düşmanca tavırlar, Hz. Lût'u durdurmayınca onu kovmaya kalkıştılar. Hz. Lût kavminin engellemelerine rağmen[858] doğruya ve erdemli davranışlara davetini sürdürdü. Onların çirkin davranışlarından dolayı helak olacaklarını anlayınca, Allah'a yalvardı. Hz. Lût duasında, onların yaptığı azgınlığa bulaşmadığını ve tertemiz olduğunu belirterek kendisinin ve ailesinin onların yaptığı çirkinliklerden koruması için Allah'a niyazda bulunmaktadır.[859]Allah Teâlâ, Hz. Lut'un duasını kabul ederek helak ile görevlendirdiği meleklerini yeryüzüne göndermiş, Hz. Lût ve onun gibi temiz olanları kurtarıp geride kalan azgınları helak etmiştir.[860]

Bu ailenin torunlarından olan Ya'kûb (a.s.) da evlatları ile yaşadığı çetin hadiseler karşısında sabır ve dua limanına sığınmayı[861],şikâyetini ve hüznünü sadece Allah'a[862] iletmeyi tercih etmektedir.

Dua Hz. İbrahim'in hayatının her alanında kendini gösteren bir olgudur. O'nun, kendisi ve neslinin şirke düşmemeleri[863], namazı kılmaları[864], yaptıkları salih amellerinin kabulü[865], kendinde var olan tevhid inancını yeterli görmeyip imanını güçlendirme noktasında Rabbinden ricada bulunması[866]hesap günü mahcup olmamaları[867]için Allah'a çokça yakardığı Kur'an-ı Kerîm'de yer almaktadır. Aynı zamanda kendisinin ve anne-babasının bağışlanması[868],baba olabilmesi[869], yaşadıkları yerin güvenli ve bereketli[870] olması, vefatından sonra da iyilikle anılması[871] için dua etmesi kişinin dünyası için de ahireti için de duaya ne kadar ihtiyacı olduğunu göstermektedir. Allah, O'nun birçok duasına icabet etti.[872] Bir

[858]el-Hicr 15/70
[859]eş-Şuarâ 26/169
[860] Hûd 11/77, 81; el-Ankebût 29/28-32
[861] Yûsuf 12/18
[862] Yûsuf 12/86
[863] İbrâhîm 14/35
[864] İbrâhîm 14/40
[865]el-Bakara 2/127
[866]el-Bakara 2/260
[867]eş-Şuarâ 26/87-89
[868] İbrâhîm 14/41; eş-Şuarâ 26/86
[869]es-Sâffât 37/100
[870] İbrâhîm 14/37
[871]eş-Şuarâ 26/84
[872]Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 1/136.

kısmına hayatında bir kısmını da halen kıyamete kadar icabet etmeye devam edecektir.

Allah, Hz. İbrahim'den teslim olmasını istediğinde hiç tereddüt etmeden âlemlerin Rabbine teslim olduğunu bildirmektedir[873] ve bu misyonu sadece kendisi için değil ailesi için de istemekteydi. Zira Kur'an-ı Kerîm'de Hz. İbrahim ve Hz. Ya'kûb'un nesline teslim olan mü'minlerden olarak can vermeleri konusunda vasiyet ettikleri bildirilmektedir.[874] Nitekim evlatları da dilleriyle bu durumu tasdik ederek ataları İbrahim, İsmail, İshak ve Ya'kub'un ilahlarına kulluk edip sadece O'na teslim olacaklarını belirtmektedirler.[875]Kur'an-ı Kerîm'de mü'minlerin dualarının teslimiyet içerisinde can vermek[876]kabilinde dualar olması gerektiği vurgulanmaktadır.Hz. İbrahim de dualarında daima Rabbine yalvardığını, sadece O'na yönelip O'na teslim olduğunu ifade etmektedir.[877] İbrahim, bu haliyle çözemediği, içinden çıkamadığı bütün problem ve işlerini Allah'a havale etmekte ve O'na olan bağlılığına güvenmektedir. Allah'a olan inancını, teslimiyet ve ubudiyetini yine Allah'tan isteyerek desteklemektedir. Tüm gücünü Rabbinden almaktadır.

Hz. İbrahim'in dünyada da ahirette de iyiler arasında ve seçkin kılınması[878] kendinden sonraki nesile önder tayin edilmesi[879] ve Allah'ın dostu olma ikramına mazhar olması[880], günahlardan arınmış olması[881] O'nun teslimiyeti hayatının odak noktası kılmasıyla ne kadar haklı olduğunu göstermektedir.

[873]el-Bakara 2/131
[874]el-Bakara 2/132
[875]el-Bakara 2/133, 136
[876]el-A'râf 7/126
[877]el-Mümtehine 60/4
[878]el-Bakara 2/130
[879]el-Bakara 2/124
[880]en-Nisâ 4/125
[881] Sâd 38/45

SONUÇ

Allah'ın yeryüzüne halife olarak tayin ettiği ve kulluk amacıyla yaratılan insan, bu amaca ulaşmak için Allah'ın gönderdiği ilahi kaynaklardan yararlanmaktadır. Peygamber ve vahiy olarak karşımıza çıkan bu ilahi kaynaklar, bizlere kurtuluşun yollarını göstermektedir. Evrensel ve kıyamete kadar hükmü geçerli olan kitabımız Kur'an-ı Kerîm, saadetin yolunu güzel niyet ve güzel davranış sahibi olarak kendini Allah'a teslim etmek olarak sunmaktadır. Zira ayetlerde tüm mahlûkatın O'na boyun eğdiği,hatta varlıkların gölgelerinin bile bu teslimiyete dâhil olduğu bildirilmektedir. Öyleyse akıl sahibi ve belli bir amaç dâhilinde yaratılan insanın da bu halkaya dâhil olması kaçınılmaz görünmektedir.

Bu amaçla çalışmamızda, teslimiyet kavramını ve ümmetin babası olan Hz. İbrahim ve ailesinde bu kavramın nasıl hayat bulduğunu aktarmaya çalıştık. Kur'ân-ı Kerîm'de teslimiyetin kökünden türemiş olan selam, selamet, daru's-selam, islam, silm, müslüman ve teslim ifadelerine değinerek kök manalarının birbirini tamamlayıcı ve bütünleyici mahiyette olduğunu gözlemledik. Rabbine teslim olan kişilerin emin, müslüman, çevresi için hayır dileyen, ibadet ve itaatini samimiyetle gerçekleştiren ve bu şekilde ebedi yurdu kazanan kullar olduğunu gördük. Hanif, islam ve iman kavramlarının birbirini tamamladığını, her ne kadar Kur'an'da farklı terkiplerde karşımıza çıksalar da astar ve yüz, zahir ve batın gibi tamamlayıcı unsurlar olduğunu ifade ettik.İslamın sadece bir dönem ve belli bir kesime hitap eden bir din olmadığını, Hz. Âdem'den itibaren var olan evrensel bir din olduğunu ve ancak teslimiyet ile bu dinin müntesibi olunabileceğini, teslim olan kişinin ancak müslüman olabileceğini ifade ettik. Elinden gelen herşeyi yaptıktan sonra sonucu Allah'a havale etmek manasına gelen tevekkülün, yaptığı işi çok iyi yapmak manasına gelen ihsanın, Allah'ın emrine boyun eğmek manasına gelen itaatin aslında teslimiyetin içerisinden manalar olduğunu tesbit ettik. Aynı zamanda teslimiyet Allah'tan razı olmayı ve O'nu razı etmeyi amaçlayan bir kavramdır. Rabbimizin buyruklarına sadık olmayı, yaptığı işi hiçbir ücret ve takdir beklemedenihlâs ve samimiyet içerisinde yapmayı sağlamaktadır. Teslimiyet, Allah'tan sakınarak ve

O’nun rahmetini umarak muttaki ve muhsinlerden olmayı amaçlamaktır. Başına gelen zorluk ve imtihanlar karşısında isyan bayrağını çekmeden sabrederek Allah’ın takdirine boyun eğmeyi ve bu durumlarda dahi itaat fırsatlarını kollamayıbeklemektir. Teslimiyet tüm bunlarla birlikte hayatın bazen akıcı bazen durağan, bazen sevindirici bazen debdebeli tüm seyirlerde fiilî dualarla beraber kavli duaları da unutmamaktır. İşte dua tam da bu noktada teslimiyet ile kesişmekte, insana kime kul olunacağını, teslimiyetin kime olması gerektiğini hatırlatmaktadır. Çalışmamızda zikrettiğimiz bu kavramlarının tamamının teslimiyetle iç içe olduğunu, teslimiyet olmadan bu kavramların manasız kalacağını aktardık. Bu bağlamda Hz. İbrahim’in tüm benliğini Allah’a teslim ettiğini ve aynı şekilde teslim olmayı evlatlarına vasiyet ettiğini hatta bu vasiyetin torunu Ya'kûb (a.s.) tarafından da dile getirildiğini zikrettik. Son peygamber olan Hz. Muhammed (s.a.v.) de, atası Hz. İbrahim’in yolunda olduğunu defalarca ifade etmesi ümmetin de aynı misyonu yüklenmesi gerektiğini göstermektedir. Hz. İbrahim’in ailesine ve kavmine ve zamanın hükümdarına karşı verdiği tevhid mücadelesinde sergilediği tüm çabalar ve bunların neticesinde ateşe atılmak gibi bir tehlikeye maruz kalması, kendine iman eden birkaç kişiyle öz vatanını garip bir insanmış gibi terketmek zorunda kalması ancak teslimiyet ile üstesinden gelinebilecek durumlardır. Yine imtihan gereği eşini ve ailesini ıssız bir yere bırakması, evladını kurban etmekle sınanması, Kabe’yi inşa ederek orayı halka hazırlamaları sadece Hz. İbrahim’in değil ailesinin de teslimiyet noktasında zirveye ulaştıklarını göstermektedir. Yine bu ailenin fertlerinde olan Hz. Lût’un kavminin azgınlıklarına şahid olması ve kendisini ve ailesini bu çirkinliklerden muhafaza etmeye çalışması, çabasından bir netice alamayınca Allah’ın emriyle arkasına bakmadan eşini ve yurdunu terk etmesi teslimiyetin bir gereğidir. Hz. İbrahim’in eşi olan Sare’nin uzun yıllar evlat hasreti ile sınanmasının, Hacer’in hicretin bilinmezlikleri ile başbaşa kalmasının, Hz. İsmail’in canını feda etmekle sınanmasının ve babasıyla Kâbe’nin inşasına yardım etme husundaki itaatkârlığının, Hz. Ya'kûb’un evlatları ile sıkıntılar yaşaması halinde durumunu Allah’a arz etmesinin teslimiyet ile çok yakından ilgiliolduğunu ifade ettik. Böylece bu ailenin, hayatlarının birçok mecrasında teslimiyet ile zorlukların üstesinden geldiklerini ve her zaman dua ile Rabbleriyle iletişim halinde olduklarını aktarmış olduk.

Bu minvalde her müminin en büyük derdi, Allah'ın huzuruna O'na teslim olmuş bir halde varmak olmalıdır. Takvayı, ihsanı, ihlası, tevekkülü, sadâkati hiçbir zaman elden bırakmayarak, İslam dairesinin içerisinde olduğunu unutmadan istikameti Hakk'ın emrine teslimiyet olarak belirleyip yürümek elzemdir. Zira Rabbimizin kullarından beklediği işte böyle bir sonuçtur. Nitekim O, bu murad-ı ilâhîsini Kur'ân-ı Kerim'de şöyle bildirmektedir. "Ey îmân edenler! Allah'a karşı muamelelerinizde saygı, haşyet ve mesuliyetinizi en güzel şekilde îfâ etmek suretiyle tam bir takvâ hayatına sarılın ve Hakk'a teslimiyetinizi gerçekleştirmeden de sakın ha can vermeyin!"

KAYNAKÇA

Abduh, Muhammed. *Tefsîru'l-menâr*. 2. bs. Kahire: Dârü'l-Menâr, 1947.

Abdülbakî, Muhammed Fuad. *Mu'cemü'l müfehres lî elfâzî'l-Kur'ânî'l-Kerîm*. Kahire: Dârü'l-Kütübü'l-Mısriyye, 1364.

Ali, Cevad. *Mufassal fi't-tarîhi'l-arabî kable'l-İslam*. 4. bs, 2001.

Alusî, Muhammed b. Abdullah el-Hüseynî. *Rûhu'l-meânî*. 1. bs. Beyrut: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1415.

Atiyye el-Endûlûsî, Muhammed Abdulhakk b. Galib îbni. *Muharreru'l-veciz fî't-tefsiri'l-Kitabi'l-Âziz*. 1. bs. Lübnan: Dârü'l-Kûtûbü'l-İlmiyye, 2001.

Aydın, Zeynel Abidin. "Hz. İbrâhim'in Şirkle Mücadelesi-Enʿâm Sûresi 74-79. Âyetlerin Tefsirlerdeki Yansımaları Üzerine Bir Değerlendirme", 1:140. İstanbul: Nida, 2019.

Bakıllanî, Kadı Ebubekîr. *Temhîdu'l-evâil ve telhîsu'd-delaîl*. 1. bs. Lübnan: Müessesetû Kütübü's-Sekâfiyye, 1987.

Bayraklı, Bayraktar. *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*. İstanbul: Bayraklı, 2013.

Begâvî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ'. *Meâlimü't-tenzîl fî tefsiri'l-Kur'an*. 1. bs. Beyrut: Darü İhyaü't-Turas, 2000.

Beydavî, Nasuriddîn Ebu Said Abdullah b. Ömer b. Muhammed. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. 1. bs. Beyrût: Dârü'l-İhya Türasî'l Arabî, 1998.

Bûhari, Muhammed b. İsmail Ebu Abdullah. *Sahîhü'l-Bûhari*. 5. bs. Dımeşk: Dârü Îbn-î Kesîr, 1993.

Bursevî, İsmail Hakkı. *Rûhu'l-beyân*. İstanbul: Erkam, 2010.

Cevherî, İsmail b. Hammad. *Sıhah tacu'l-luğa ve sıhahu'l-arâbiyye*. 4. bs. Beyrut: Daru'l-ilmi lil melayin, 1987.

Cevzîyye, İbni Kayyım. *Medâricü's-sâlikîn*. 3. bs. Beyrût: Darü'l-Kitabi'l-Arabî, 1996.

Cürcâni, Şerif. *Kitâbü't-ta'rîfat*. Beyrût: Dârü'l-Kûtûbi'l-İlmiyye, 1983.

Çağrıcı, Mustafa. "İhsan". İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 21:544-46. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Dini Kavramlar Sözlüğü. 7. bs. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2017.

Ebu Hanife, Nu'man. *Fıkhu'l-ekber*. Mektebetu'ı-Furkan, 1999.

Ebu Hayyan, Muhammed Yusuf b. Ali. *Bahru'l-muhît fi't-tefsîr*. Beyrût: Dârü'l-Fikr, 2000.

Ebû Suûd, Muhammed b. Muhammed b. Mustafa. *İrşâdü'l-ʿaḳli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*. Beyrut: Daru İhya Tûrasi'l-Arabi, ts.

Ebûbekir el-Enbarî, Muhammed b. Beşşar. *Zahîri fî meânî kelîmâti'n-nâs*. 1. bs. Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 1992.

Erbaş, Ali, Mehmet Paçacı, Huriye Martı, ve Mehmet Ünal. *Hayat Rehberi Kur'ân*. 2. bs. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2021.

Ergül, Adem. "Hakk'ın Kuluna Yüce İhsanı: Teslîmiyet". *Altınoluk Dergisi*, Mayıs 2011.

———. "Teslimiyet Tahsilinde Hac ve Kurban Mektebi", Ekim 2012.

Eş'arî, Ebû Musa. *İbâne ân Usûli'd-Dîyane*. 1. bs. Kahire: Daru'l-Ensar, 1397.

Ezherî, İbni Mansur Muhammed b. Ahmed. *Tehzîbu'l-luğa*. b.y.: Dârü'l-Kûtûbi'l-Mısrîyye, ts.

Ferrâ, Ebu Zekeriyya Yahya b. Ziyad. *Meâni'l-Kur'an*. 1. bs. Mısır: Daru'l-Mısriyye, ts.

Firuzâbadî, Muhammed b. Yakub. *Besâir zevi't-temyîz fî letâifi'l-kitâbi'l-azîz*. Kahire: Daru'l İhyaü't-Turas, 1973.

———. *Kamusu'l-muhît*. 8. bs. Beyrut: Muessesetu'r-Risale, 2005.

Gazzali, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed. *İhyâ'u ulûmid'dîn*. Beyrut: Daru'l-Hikme, 2004.

Güler, M.Nuri. "Hz. İbrâhim'in Kimliği (Nesebi) ve Hz. Muhammed İle Akrabalığı", 1:252. İstanbul: Nida, 2019.

Gündüz, Ahmet. "Hz. İbrahim'in Bazı Kelimelerle Sınanması". İçinde *Hz. İbrahim ve Tevhid Mücadelesi*, 132-46. İstanbul: Ensar, 2021.

Haklı, Mehmet Yusuf. "Hz. İbrahim'in Aile Bireyleriyle İlişkisi". İçinde *Hz. İbrahim ve Tevhid Mücadelesi*, 38-54. İstanbul: Ensar, 2021.

Halîl b. Ahmed, Ebû Abdurrahman. *Kitâbü'l ayn*. b.y.: Dârü'l Mektebetî'l Hîlâl, 1431.

Harman, Ömer Faruk. "İbrahim". İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 21:266-72. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

———. "İsmâil". İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 23:76-80. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

———. "Sâre". İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2:468-69. Ankara: TDV Yayınları, 2019.

———. "Ya'kûb". İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 43:274-76. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Hayreddin Karaman, Mustafa Çağrıcı, İbrahim Kâfi Dönmez, ve Sadrettin Gümüş. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2017.

Hazin, Ali b. Muhammed b. İbrahim. *Lübâbu't-te'vil fi meâni't-Tenzîl*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.

Herevî, Hace Abdullah. *Menâzilü's-sâirîn*. b.y.: Dârü'l-Kûtûbi'l-İlmiyye, ts.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. Riyad: Dârü'l-Hicr, 1997.

———. *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm*. Beyrût: Dârü'l-Kûtûbi'l-İlmiyye, 1419.

İbn Manzûr, Cemaluddin. *Lisânü'l-arab*. 3. bs. Beyrût: Dârü's-Sadr, 1414.

İbn Receb, Abdurrahman b. Ahmed. *Camiu'l-ulumi ve'l-hikem*. 7. bs. Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 2001.

İbni Aşûr, Şeyh Muhammed Tahîr. *Tefsiru't-tahrîr ve't-tenvîr*. Tunus: Dârü't-Tunûsiyye li'n-Neşr, ts.

İbni Ebî Hâtîm, Razî. *Tefsîru'l-Kûr'anî'l-Âzîm lî Îbni Ebî Hâtîm*. 3. bs. Suudi Arabistan: Mektebetü'n-Nazâr Mustafa Âlbâz, 1419.

İbn-i Kesîr, Ebu'l-Feza İsmail b. Ömer. *Kısasu'l-enbiya*. 1. bs. Kahire: Daru't-Te'lif, 1968.

İbni Sâ'd, Muhammed b. Abdullah. *Tabakatu'l-kübrâ*. 1. bs. Beyrut: Daru's-Sadr, 1968.

İbnu'l-esir, İzeddin. *Üsdü'l-ğabe fi Ma'rifeti's-sahabe*. 1. bs. b.y.: Dârü'l-Kûtûbi'l-İlmiyye, 1994.

İbnu'l-esîr, İzzeddîn. *Kâmil fi't-tarih*. 1. bs. Beyrut: Darü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1998.

İsfâhânî, Ragîb. *Müfredât fi gârîbi'l-Kur'an*. Beyrût: Dârü'l-Kalem, 1412.

Karataş, Âdem. *Hz. Sâra Hz. Hâcer*. 4. bs. İstanbul: Azra, 2012.

Kaya, Nihan. *İyi Aile Yoktur*. İstanbul: Ithaki, 2019.

Kurtubî, Ahmed b. Ebubekir. *Camiu'l-ahkâmi'l-Kur'an*. 2. bs. Kahire: Darü'l-Kûtûbi'l-Mısrîyye, 1964.

Kuşeyrî, Abdu'l-Melik. *Letâifu'l-işârat*. Mısır: Heyetü'l-Mısriyye, ts.

———. *Risâletu'l-Kuşeyrî*. Daru'l-Maârif, t.y.

Kûteybe, Abdullah b. Müslim b. *Maa'rif*. 2. bs. Kahire: Heyetü'l-Mısriyye, 1992.

———. *Te'vîlu müşkîlî'l-Kur'an*. Lübnan: Dârü'l-Kûtûbi'l-İlmiyye, ts.

Kutub, Seyyid. *Fîzilâli'l-Kur'an*. s.l.: Daru'ş-Şurûk, 1968.

Kuzgun, Şaban. "Hâcer". İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 14:431-33. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Mahallî, Celaleddin, ve Celaleddin Suyûti. *Tefsiru'l-Celaleyn*. 1. bs. Kahire: Daru'l-Hadis, ts.

Maturîdi, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed. *Tefsîru Maturîdî*. Beyrût: Dârü'l-Kûtûbü'l-İlmiyye, 2005.

Merağî, Ahmed b. Mustafa. *Tefsiru'l-Merağî*. 1. bs. Mısır: Mektebetu'l-Mustafa el-Babî, 1946.

Mes'ûdî, Hasan Muhammed. *Sûnen-i Nesai*. Kahire: Mektebetü Ticâriyye'l-Kûbra, 1930.

Mevdudî, Ebu'l-A'lâ. *Tefhimu'l-Kur'an*. Çeviren Muhammed Han Kayanî, Yusuf Karaca, Nazife Şişman, İsmail Bosnalı, Ali Ünal, ve Hamdi Aktaş. İstanbul: İnsan Yayınları, 2005.

Mevsîlî, Abdullah b. Mahmûd el-. *el-İhtiyâr li-taʿlîli'l-muhtâr*. Kahire: Dârü'l-Kûtûbü'l-İlmiyye, 1937.

Mukâtil b. Süleyman, Ebû Hasan. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. Beyrût: Dârü'l-İhya Türasî'l Arabî, 1423.

Mücâhid b. Cebr, Ebû'l Haccac. *Tefsîru Mücâhid*. Mısır: Dârü'l-Fikr, 1989.

Müslîm b. Haccac, Ebü'l Hasan. *Sahîhü'l-Müslîm*. Beyrût: Dârü'l-İhyâ Tûrasi'l-Arabî, 1955.

Nesefî, Ebü'l-Berekât Abdullah b. Muhammed. *Medârikü't-tenzîl ve hakaîku't-te'vîl*. 1. bs. Beyrût: Dârü'l-Kelîmâti't-Tâyyîb, 1998.

Nevevî, Yahya b. Şerîf. *Tehzîbu'l-esma ve'l-lûğa*. Beyrut: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, ts.

Nursî, Said. *Sözler*. İstanbul: Envâr, t.y.

Öztürk, Mahmut. "Hz. İbrahim'in Tevhid Mücadelesinde Merhaleler". İçinde *Hz. İbrahim ve Tevhid Mücadelesi*, 146-60. İstanbul: Ensar, 2021.

———. *Peygamberlerin Aile Bireyleriyle İmtihanı*. 1. bs. Ankara: Sonçağ, 2016.

Razî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer Fahreddîn. *Mefâtîhu'l-gayb*. 3. bs. Beyrût: Dârü'l-İhyâ Türâsi'l-Arabî, 1999.

Sabûnî, Muhammed Ali. *Safvetû't-tefâsîr*. Çeviren Sadrettin Gümüş ve Nedim Yılmaz. İstanbul: İz Yayıncılık, 2003.

Semerkandî, Ahmed b. İbrahim. *Bahru'l-ulûm*, ts.

Serahsî, Ahmed b. Ebi Sehl. *Usûlu's-Serahsî*. Beyrut: Daru'l-Marife, ts.

Sicistani, Amr b. Ezdî. *Sünen-i Ebû Davud*. Beyrut: Mektebetu'l-Asriyye, ts.

Suyûti, Ebu'l-Fadl Celâlüddin Abdurrahmân b.Ebî Bekr b. Muhammed El-Hudayrî. *Dûrru'l-mensûr fi't-tefsîri'l-me'sur*. Beyrut: Daru'l-Fikr, ts.

Şenat, Fatma Asiye. "Hz. İbrâhim ve Hz. Eyyûb'un Şahsi Hayatlarıyla İlgili İmtihanlarının Psikolojik Analizi". İstanbul: Nida, 2019.

Şevkâni, Muhammed b. Abdullah. *Fethu'l-Kadîr*. 1. bs. Dımeşk: Daru İbn Kesîr, 1414.

Taberî, Ebu Cafer Muhammed bin Cerir. *Câmiu'l-beyân an te'vili âyi'l-Kur'ân*. Kahire: Daru'l-Hicr, 2001.

———. *Tarîhu't-Taberî*. 2. bs. Beyrut: Daru't-Turas, 1387.

Tîrmızî, Musa b. Dahhak. *Sünen-i Tîrmızî*. 2. bs. Mısır: Mustafa el-Babî el-Halebî, 1975.

Uludağ, Süleyman. "Rızâ". İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 35:55-56. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

Ünal, Necdet. "Kur'an'ı Kerim'e Göre Hz. İbrahim'in Kurban Etmek İstediği Oğlu Meselesi", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10, sy 50 (Haziran 2017).

Vahîdi, Muhammed b. Ali. *Vecîz fi't-tefsîri'l-Kitabi'l-Azîz*. 1. bs. Dımeşk: Daru'l-Kalem, 1994.

Yargıcı, Atilla. *Kur'ân'da Duâ*. 1. bs. İstanbul: Nida, 2019.

———. *Kur'an'ın Önerdiği Ideal Insan Modelinin Oluşmasında Sevginin Rolü*. 1. bs. Ankara: Fecr, 2017.

Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Eser, 1979.

Zebîdî, Murtezâ. *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. b.y.: Daru'l-Hidaye, ts.

Zeccac, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl el-Bağdâdî. *Me'âni'l-Kur'ân ve 'irabühu*. 1. bs. Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 1988.

Zemahşerî, Ebü'l-Kāsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *Esâsü'l bâligâ*. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1988.

———. *Keşşâf*. 3. bs. C. 4. Beyrut: Dârü'l-Kîtâbü'l-Arabî, 1987.

Zuhayli, Vehbe b. Mustafa. *Tefsiru'l-munîr*. 2. bs. Dımeşk: Darü'l-Fikr, 1418.